

**ZONGULDAK HAVALİSİNDE MADEN
FOLKLORUNDA MEMORATLAR**

BERNA TURAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Berna TURAN tarafından hazırlanan "ZONGULDAK HAVALİSİ'NDE MADEN FOLKLORUNDA MEMORATLAR" başlıklı bu çalışma, 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Danışman)

[İ m z a]

Dr. Öğr. Üyesi Dilek TÜRKYILMAZ

[İ m z a]

Dr. Öğr. Üyesi R. Bahar AKARPINAR

[İ m z a]

Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

27.1.08...2009

[İmza]

Berna TURAN

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen Tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Tez Danışmanının Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Berna TURAN

TEŞEKKÜR

Zonguldak Havalisinde Maden Folklorunda Memoratlar adlı tez çalışması için ne zaman Türkiye Taşkömürü Kurumu müesseselerinin çeşitli birimlerinin kapılarını çalsak bize gösterdikleri içtenlikleri ve gayretleri ile yardım eden bütün çalışanlarına canı gönülden teşekkür ederim.

Alan araştırmasında kaynak kişilerin çalışmaya gösterdikleri saygı ve ilgi için, onların ve ailelerinin bize gösterdikleri candan misafirperverlikleri için ve bu çalışmaya verdikleri manevi destek için teşekkür ederim.

Çalışmamız süresince her ne zaman kendimi bir çıkmazda bulsam, fikirleri ile ufkumu açan, bu yolda bana kılavuz olan danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi bölümünün değerli hocalarına her zaman gösterdikleri sevgi ve hoşgörü için ve bu bölüme ait olma hissini bir aile şefkatiyle hissettirdikleri için teşekkür ederim.

Son olarak eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve beni her koşulda destekleyen aileme, annem Hava Turan'a ve tez konusunun onaylandığı günden çalışmanın bittiği güne kadar benimle alan araştırmalarına katılan, orada yol gösteren, alanda kaynak kişilere ulaşmamı sağlayan her anlamda maddi ve manevi destek sağlayan babam Temel Turan'a teşekkür ederim.

ÖZET

TURAN, Berna, Zonguldak Havalisinde Maden Folklorunda Memoratlar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019

1829'da Zonguldak'ın Ereğli ilçesinde Kestaneci köyünden Uzun Mehmet tarafından taşkömürü bulunmuştur. Bulunan taşkömürü rezervlerinin işlenmesiyle Türkiye'de taşkömürü işletmeciliği başlar. Böylelikle Zonguldak tarihin birçok sahnesine şahit olmakla birlikte Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan ilk şehir olarak emeğin başkenti kimliğine sahip olur.

Zonguldak, taşkömürü maden işçisi folklorunu ve bu folklor çevresinde gelişen bir kültürü barındırır. Bu kültür burada meslek folklorunu da oluşturmaktadır. Çalışmada meslek folkloru bağlamında alan çalışmasından derlenen bilgiler etrafında ve gözlemler sonucunda başlıklar oluşturulmuştur. Zonguldak'taki kömür ocakları birçok memoratın oluşmasında etkilidir. Bu memoratlar işçilerin ocak sahibi dedikleri olağanüstü varlıkla ilgili çeşitli anlatılardan ibarettir. Görülen odur ki, işçilerin bir tür önlem olarak yerine getirdikleri inançların oluşmasında ve devam etmesinde anlatılan memoratlar etkili olmuştur. Ayrıca memoratlar iş güvenliği açısından da işçilerin önlem almasını sağlamaktadır. Bu güvenlik önlemleri memoratın açık ve kapalı işlevleri bağlamında değerlendirilebilir.

Bugün madende çalışan işçilerin birçoğu bu anlatıların ve inançların batıl olduğunu; ocak sahibi denilen olağanüstü iyeyi gördüklerini söyleyenlere ise de gören kişinin uykusuz olması gibi fizyolojik sebeplerden ötürü halüsinasyon görmüş olabileceğini ifade etmektedir. Memorat anlatımında kaynak kişiler çoğu zaman ya bu anlatılanlara inanılmadığı için anlatmak istemediklerini ya da dillendirip tekrar bu olayları yaşamak istemedikleri için anlatmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Emeğin başkenti olan Zonguldak ve havalisinin taşkömürü ocaklarıyla ilgili saha çalışmamızda derlediğimiz memoratlar ve meslek folkloru bağlamında derlenen anlatılar ve diğer başlıklar bu çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler

Memorat, folklor, ocak sahibi, maden, taşkömürü, anlatı, meslek folkloru

ABSTRACT

TURAN, Berna, Memorat of coal minening in Zonguldak City, Master's Thesis, Ankara, 2019.

Coal was found by Uzun Mehmet from Kestaneci village of Eregli county in Zonguldak basin in 1829. This exploration constitutes the history of coal management in Turkey. After this exploration, Zonguldak, with its coal reserve and management of these reserves, has witnessed many stages of the history.

Zonguldak features coal miner folklore and a culture that has developed around this folklore. Here, this culture also forms the work folklore. Because coal mines are below the earth for meters and dark and since they can only be lightened by flashlights or with the light of the helmet of the miners, these places are important for these memorates to develop. These memorates are made up of various narratives about the creature which is called owner of the pit. Apparently, the memorates that have been told had influence on the creation and continuity of the cults that miners performed as a kind of precaution. Besides, memorates provide miners to take precaution in terms of job security. These safety measures can be evaluated as a part of opened or closed function of the memorate.

Today, many workers who work in the mine state that the things told and cults are superstitious and the people who say that they have seen the proprietor which is called owner of the pit might have hallucinated because of physiological reasons like insomnia. We observed in our study that workers don't believe in the things that have been told or they don't want to talk about them again in order not to live these events all over. The memorates that we compiled in our fieldwork about the mines of Zonguldak Vicinage which is the capital of labour, form the content of this article.

Key Words

Memorate, foklore, owner of the pit, coal mine, mine, anthracite, narrative

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASININ TARİHİ	9
1.1. Kömür Üretimiyle İşletmecilik Döneminin Başlaması	13
1.1.1. Hazine-i Hassa Yönetimi Dönemi	13
1.1.2. Geçici İngiliz Yönetimi	14
1.1.3. İngiliz Kömür Kumpanyası Dönemi	14
1.1.4. Yorgaki Zafirooulos Kumpanyası İşletmeciliği (1859- 1860)	14
1.1.5. İkinci İngiliz Kumpanyası İşletmeciliği (1860-1861)	14
1.1.6. Padişah Hazinesinin Üçüncü Defa İdaresi (1861-1865)	15
1.2. Bahriye Nezareti Dönemi (Tersane-i Amire) (1864- 1908)	15
1.2.1. Gürcü Kumpanyası (1885)	16
1.2.2. Karamanyan Kumpanyası	16
1.2.3. Hallaçyan Kumpanyası (1882)	16
1.2.4. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi (1896)	16
1.2.5. Sarıcalar Şirketi (1900)	17
1.2.6. Rombaki Kumpanyası	17
1.2.7. Boyacıoğlu Ocağı (1912)	17

1.2.8. Birinci Mükellefiyet	17
1.3. Meşrutiyet Devri, I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi (Havza-i Fahmiye İdaresi) (1908- 1920).....	18
1.3.1. Ziraat, Ticaret ve Orman Nezareti Dönemi	18
1.3.2. Birinci Dünya Savaşı Dönemi	18
1.3.3. Bu Dönemde Havzada Görülen Yabancı Sermayeler	19
1.3.4. Havza'nın Milli Mücadeleye Katkısı	20
1.4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ZONGULDAK	21
1.4.1. Korumacı Dönem (Himayeci Dönem) (1920-1925)	21
1.4.2. İşletmecilik Dönemi (Havzanın Millileştirilme Çabaları) (1936-1940)	25
1.4.3. Kömür Havzasında Devletçilik Dönemi (1940-1957)	26
1.4.4. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (1957-1984)	28
1.4.4.1. Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Dönemi (1984-)	29
1.4.4.1.1. Armutçuk Taşkömürü İşletme Müessesesi.....	29
1.4.4.1.2. Kozlu Taşkömürü İşletme Müessesesi	30
1.4.4.1.3. Üzülmaz Taşkömürü İşletme Müessesesi	30
1.4.4.1.4. Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesi	30
1.4.4.1.5. Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi	30
1.4.4.2. İkinci Dünya Savaşı ve İkinci Mükellefiyet	31
2. BÖLÜM ZONGULDAK HAVZASI MADEN FOLKLORU	33
2.1. Meslek Folkloru	33
2.1.1. Taşkömürü Madenciliği	34
2.1.2. Taşkömürü Madencisinin İş Ahlakı.....	36
2.1.3. Taşkömürü Madencilerinin Psikolojik Olarak Güçlü Olmaları.....	36
2.1.4. Taşkömürü Madencisinin Önceliği.....	37
2.2. Taşkömürü Madenciliğinde Mesleki Hiyerarşi	38
2.3. Taşkömürü Madencisinin Günlük İşine Nasıl Başladığı	49
2.4. Madencilik ve Sözlü İletişim.....	51
2.5. Taşkömürü Madenciliğinde Hayvanlar	53

2.7. Madenciler Günü.....	55
2.8. Taşkömürü Madencisinin Dili.....	56
2.9. Madencilik Terimleri	58
2.10. Madencilik Etrafında Gelişen Anlatılar	67
2.10.1. Şakalar	68
2.10.1.1. Farelerle yapılan şakalar	70
2.10.1.2. Madencinin yemeğini alarak yapılan şakalar	70
2.10.1.3. Çalışmamak için yapılan şakalar.....	71
2.10.1.4. Ocakta iş başındayken yapılan şakalar.....	71
2.10.1.5. Korkutmak için yapılan şakalar	72
2.10.1.6. Uyuyanlara yapılan şakalar	74
2.10.1.7. Yeni gelenlere yapılan ilk gün şakaları	74
2.10.1.8. Şakaya şakayla karşılık verme	76
2.10.1.9. Şaka yapmayı planlarken şakalananlar	76
2.10.2. Kaza Anlatıları.....	77
2.10.2.1. Tanık olunan ölümlü kaza anıları.....	78
2.10.2.2. Kişilerin grizu ve göçükte kendilerinin geçirdiği kazalar	84
2.10.2.3. Kişilerin kendi başından geçen kazalar	88
2.10.3. İlk İş Günü Anıları.....	91
2.10.4. Unutulmayan Anılar	92
2.11.Madencilikte Unvanlar, Lakaplar	94
3. BÖLÜM MADEN FOLKLORUNDA MEMORATLAR.....	96
3.1. Memorat Derlenirken Bağlamın Etkisi.....	96
3.2. Memorat	103
3.3. Memorat Anlatımı- İcrası.....	105
3.4. Memoratların Oluşum Süreçleri ve Çeşitleri.....	109
3. 5. Memoratların Yapısı	113
3.6. Memoratların İşlevleri	115
3.7. Sözlü Anlatım Türleri ve Memorat Karşılaştırması	118
3.7.1. Mit ve Mit- Memorat	118
3.7.2. Destan ve Destan- Memorat	119

3.7.3. Efsane ve Efsane- Memorat	119
3.7.4. Masal ve Masal- Memorat	120
3.7.5. Menkıbe ve Menkıbe- Memorat	120
3.8. Taşkömürü Madenciliği Etrafında Oluşan Halk İnançları.....	122
3.3. Taşkömürü Maden Folklorunda Tabiatüstü Varlık Olarak Ocak Sahibi..	124
3.4. Temalarına Göre Memoratlar	127
3.4.1. Uykuda ve Uyku ile Uyanıklık Arasında Yaşanan Memoratlar	127
3.4.2. Yalnızlık Halinde Yaşanan Memoratlar	129
3.4.3. Mekana Bağlı Memoratlar	132
3.4.4. İşe Gitmeden Önce, İş Anıda veya İşten Dönüşte Yaşanan Memoratlar.....	134
3.4.5. Kaza Anında Yaşanan Memoratlar	137
3.4.6. Yazılı Kaynaklardan Derlenen Memoratlar	138
3.4.7. Memorata İnanmayanların Anlatıları.....	139
SONUÇ.....	142
KAYNAK KİŞİLER	145
KAYNAKÇA	149
EKLER.....	153

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Koklaşabilir Taşkömürü Üretiminde Önemli Ülkeler ve Üretim Miktarları (Milyon ton)	10
Tablo 2. Termal Taşkömürü Tüketiminde Önemli Ülkeler ve Tüketim Miktarları (Milyon ton)	10
Tablo 3. 1865- 1921 yılları arası havzada kömür üretim tablosu	20
Tablo 4. 1926- 1936 yılları arası havzada kömür üretimi tablosu	24
Tablo 5. 1937-1940 yılları arası havzada kömür üretim tablosu	26
Tablo 6. 1940- 1950 yılları arası havzada kömür üretim tablosu	28
Tablo 7. 2000- 2017 yılları arası havzada kömür üretim tablosu	31

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz	Bakınız
B.T.	Berna Turan
C	Cilt
KK	Kaynak Kişi
Çev	Çeviren
No	Numara
S	Sayfa
Vd	Ve diğerleri
Vs	Vesaire
Yy	Yüzyıl
ZİKTM	Zonguldak İli Kültür ve Tanıtım Merkezi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri

GİRİŞ

Dünyada Sanayi devriminden sonra birçok ülke enerjiye ihtiyaç duymuş ve bunun için ülkeler sömürü arayışına çıkmışlardır. Kömür, sanayide ihtiyaç duyulan önemli enerji kaynağıdır. Özellikle 19. yy. da Sanayi Devriminden sonra birçok ülke kömür rezervlerini ellerinde bulundurarak güçlenmiştir. Fabrikaların seri üretim yapması, donanmaların çalıştırılması, ısınma vb. birçok alanda kullanılan kömür dünyada ülkeleri karşı karşıya getirmiştir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı özel sebebi, Alsas Loren kömür rezervleri.

Bu sömürü arayışı güçler arasında yarışa dönüşmüş ve terazinin ibresi hep güçlüden yana kaymıştır. 19. yy.da Osmanlı da sınırları içerisinde kömür arayışına girmiş ve 1829'da Uzun Mehmet kömürü Zonguldak ilinin Ereğli ilçesinde bulmuştur. Bu buluştan sonra Zonguldak ve havzasındaki kömür rezervleri yerli ve yabancı işletmeciler tarafından işletilmiştir.

19.yy.ın sonlarında yıkılmak üzere olan Osmanlı, sömürge arayışında olan İtilaf Devletleri'ne karşı Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda ilk işgal edilen yerlerden biri Zonguldak olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ilk şehir ise Zonguldak olmuştur.

Zonguldak havzasının kömür tarihini dört dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem, Hazine- Hassa, ikinci dönem, Bahriye Nezareti Dönemi, üçüncü dönem Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi, dördüncü dönem ise Cumhuriyet dönemidir. Zonguldak'ın kömürün bulunuşundan sonra sazlık alandan oluşan köy görüntüsü ağır sanayiye doğru evrildiğini ve değer kazandığını bu dört dönem göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılda cahil, köylü, okuryazar olmayan şeklinde algılanan ve tanımlanan halk kavramı folklor çalışmalarını belirli gruplar üzerinde itmiştir. Günümüzde halkın değişen tanımıyla aralarında en az ortak bir faktör bulunan, en az iki kişiden oluşan ve kendilerine ait olduğu kabul edilen bazı geleneklere sahip olan insan grubu (Dundes 2003:10) şeklinde tanımlana halk kavramıyla folklor çalışmaları alanını genişletmiştir. Bu bağlamda meslek çalışanları grup folklorunu oluşturmaktadır.

Meslek üyelerinin kendi aralarında oluşturdukları ortak dilleri, sözlü kültür ürünleri, geleneksel uygulamaları, inanışları, iş için gerekli aletlerin yaratımı ve kullanımı hakkındaki bilgileri, giyim tarzları, çalışma hayatıyla ilgili düşünceleri meslek folkloru kapsamında incelenmektedir. Meslek folkloru, sadece mesleki jargon ve anlatıların sözlü formlarını değil; aynı zamanda herhangi bir çalışma grubundaki bireyler tarafından gerçekleştirilen ve gayri resmi yolla öğrenilen çeşitli beceri ve tekniklerin yanı sıra söz konusu meslek grubu etrafında şekillenen geleneksel uygulamaları da kapsamaktadır (Derdiçok 2016: 98).

Madencilik, Avrupa'da grup folkloru çalışmalarında çalışılan ilk mesleklerden biridir. Avrupa'daki bu çalışmalara karşılık madencilikle ilgili çalışmaları ise bizde daha çok maden mühendisleri, işletme, iktisat, ekonomi bölümleri yapmıştır. Bu bölümler madenciliği kendi alan bilgileriyle ele almışlar, madenci kimliğine ise neredeyse hiç dokunmamışlardır.

Meslek folkloru olarak madencilik bugüne kadar ele alınmamıştır. Madencilik meslek folkloru olarak çalışıldığında onların ortak dilleri, sözlü kültür ürünleri, inanışları, anlatıları gibi çalışma hayatlarıyla ilgili birçok unsur incelenmektedir. Bu bilgiler yazılı kaynaklarda çok sınırlı olduğu için daha çok alan çalışması yapılmaktadır. Bu alan çalışmaları daha çok bağlam merkezli değerlendirilmelidir.

Bağlam, metni ve sözel dokuyu etkileyen önemli bir unsurdur. Kimin nerde nasıl davranması ne söylemesi gerektiğine veya gerekmediğine karar veren yapı bağlamdır. Bağlam göz önüne alındığında her şey her yerde söylenmez. Gelenek ve göreneğini koruyan toplumlar ve gruplarda ise bağlam iletişimi kontrol eden mekanizmadır. Alandan yapılan derlemelerde bir kadın araştırmacının bulunması çalışmayı etkilediği özellikle kullanılan dili büyük ölçüde etkilediği bu çalışmada gözlenmiştir. Madencilik genellikle erkeklerin çalıştığı bir iş alanı olmakla birlikte kadın çalışanlar da vardır. Kadın çalışanlar iş güvenliğinde, bürolarda memur olarak veya maden mühendisliği gibi çeşitli hizmet alanlarında olarak görev yapmaktadırlar. Günümüzde kadınların madende amele olarak çalışmaları yasalarla yasaklanmıştır. Amele olarak çalışan kişilerin grup folklorlarında cinsiyetleri etkili olmuştur. Örneğin kullandıkları dil, kazalar karşısında daha soğukkanlı olmaları, yaptıkları şakalarda bu etki görülmektedir.

Madencilik etrafında oluşan anlatılardan memoratlar meslek folkloru için önemli bir türdür. Sözlü nesir ürünleri kronolojik olarak üretilmeleri mit, destan, efsane, masal, halk hikayesi, fıkra, menkıbe, memorattır. Mit ile başlayan sözlü türlerin son halkası çalışmaya konu olan memorattır. İçerisinde hem evrensel hem de ulusal özellikler barındıran, tabiatüstü varlıklarla girilen iletişim sonucunda ortaya çıkan, icra sahası geniş ve inandırıcılık düzeyi yüksek olan bir sözlü türdür (Kızıloğlu 2013: 1). Bu türü diğer sözlü türlerden ayıran bir özellik de birebir tecrübeye dayanıyor olmasıdır. Bu tecrübeyi anlatıcının kendisi ya da bir başkası yaşayabilir. Anlatıcı ya birinci tekil veya çoğul şahıs ya da üçüncü tekil veya çoğul şahıs kullanır.

Madencilik mekan olarak mutlak karanlık ve kapalı bir ortam olmasından dolayı memoratların üretilmesi ve tüketilmesi açısından işlevsel mekandır. Ayrıca memoratların madende uyulması gereken hayati kuralları düzenlediği de görülmektedir. Örneğin bugün yasalarla da belirtildiği gibi madene tek kişi inmek ve çalışmak yasaktır. Bu kuralı özellikle yeni gelenlere öğretmek için eski madenciler ocak sahibi, arap, karabasan, ocak adamı gibi çeşitli isimlerle anılan olağanüstü iye etrafında memorat anlatarak uygulamaktadırlar. Memoratın iş hayatında işlevsel olduğunu göstermektedir.

Zonguldak havalisinin kömür tarihi, meslek folkloru olarak taşkömürü madenciliği ve taşkömürü madenciliği etrafında çalışma alanlarında oluşan memoratlar bu çalışmanın önemli üç ana konusudur.

TEZİN KONUSU, KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

"Zonguldak Havalisinde Maden Folklorunda Memoratlar " başlıklı tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde taşkömürün Anadolu'da Zonguldak havzasında bulunmasından günümüze kadar işletmecilik tarihi kronolojik olarak genel başlıklar dahilinde yazılı kaynaklardan derlenen bilgiler etrafında verilecektir.

Tezin konusu olan memoratların oluşum şeklinin anlaşılabilmesi için ikinci bölümde maden folkloru meslek folkloru olarak ele alınacaktır ve meslek folkloru başlıkları altında bilgi verilecektir. Araştırmada taşkömürü maden kültürünün sözel, maddi ve davranışsal boyutlarını oluşturan anlatılar, törenler, inançlar, adet ve gelenek görenek gibi unsurları alandan gözlemlenen ve derlenen bilgiler ışığında incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma esasen Zonguldak taşkömürü madencilerinden derlenen memoratlar üzerine kurulmuştur. Memoratin maden folklorunda işlevselliği, mekana bağlı olarak oluşumu ve memorata inanmayanların tutumu, temalarına göre memoratlar ve bunun yanında sözlü nesir türleri memoratla karşılaştırılarak ortak veya farklı yönlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma için yapılan görüşmelerde "ocak sahibi" ,"karabasan" denilen olağanüstü varlık etrafında oluşan anlatılar derlenecektir. Ong'un "Yazı sözü mekana bağlar." sözünden hareketle sözlü kültürde oluşan bu anlatılar bu çalışma ile kayıt altına alınacaktır.

Bu çalışmanın büyük bir kısmı alan araştırmasından oluşmaktadır. Alan araştırmasında TTK'den emekli, TTK'de çalışan veya özel maden şirketlerinde çalışan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde herhangi kişi sınırlamasına gidilmemiştir. Kaynak kişilere öncelikle tanıdıklarımızın referansı ile ulaşılmıştır. Kaynak kişilerin mümkün olabildiğince çalışma ortamlarında bulunmasına önem verilmiştir.

Görüşmelerin çoğu kişileri iş yerlerinde ziyaret ederek olmuştur. Bazı görüşmeler ise özellikle emekli olanları evlerinde veya birlikte vakit geçirdikleri sosyal ortamlarda ziyaret ederek olmuştur.

Araştırmacı olarak cinsiyetin bağlamda etkili olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle müstehcenlik içeren anlatılarda ve kendi aralarında konuştukları dil derlenmek istendiğinde kaynak kişiler kontrollü davranmışlardır. Ayrıca kaynak kişiler görüşmelerde kendileriyle aynı gruptan olan aynı mesleği yapan kişileri daha fazla dikkate almışlardır. Bu da bağlamı etkileyen diğer önemli unsurdur.

Zonguldak'ın Coğrafi Özellikleri

Zonguldak, Anadolu'nun Batı Karadeniz bölümünde, 41 derece 48 dakika kuzey paralelleri ve 31 derece 10 dakika ile 32 derece 50 dakika doğu meridyenleri arasında yer alır (Çatma 2016: 385). 3.310 km²lik yüzölçümüyle Türkiye topraklarının binde altısını kaplar. Karadeniz kıyılarından başlayan il toprakları, kuzeyden Karadeniz, kuzeydoğudan Bartın, doğudan Karabük, güneyden Bolu, batıda Düzce illeriyle çevrilidir. Zonguldak yönetsel anlamda Merkez ilçe, Alaplı, Çaycuma, Devrek, Gökçebey, Ereğli, Kilimli ve Kozlu ilçelerinden oluşmaktadır. Zonguldak idari bakımdan merkez dâhil 8 ilçe, 25 belediye, 176 mahalle ve 380 köyden ibarettir. İl nüfusu 2017 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre 596.892'dir. Nüfusun %38'ini köy oluşturmakta, en çok nüfus 175.351 kişi ile Kdz. Ereğli ilçesindedir. Bunu sırasıyla Merkez İlçe, Çaycuma, Devrek, Kozlu, Alaplı, Kilimli ve Gökçebey İlçeleri takip etmektedir (Zonguldak Valiliği Resmi İnternet Sayfası, <http://www.zonguldak.gov.tr/>).

Zonguldak ili çok engebeli bir arazi yapısına sahip olup il alanının %56'sı dağlarla, %31'i platolarla ve %13'ü ovalarla kaplıdır. Akarsu vadileriyle yer yer derin bir biçimde parçalanmış olan il toprakları orta yükseklikteki dağlık alanlardan oluşur. (Kalyoncu 2005: 286).

Zonguldak'ın dağlık, ormanlık ve çok engebeli bir arazi yapısı vardır. Ovalar, jeomorfolojik birimler arasında % 13'lük oranla en az alanı; ormanlar ise 186.390

hektarlık alanla genel sahanın %52'sini kaplamaktadırlar (Akış, Kaya, Şimşek, 2016 484- 494).

Zonguldak'ta bulunan mağaraların içinde eşsiz güzellikte sarkıt, dikit ve traverten gibi jeolojik oluşumların yanı sıra akarsu ve göl gibi sulara da rastlanmaktadır. Zonguldak merkezde bulunan Gökgöl Mağarası ve Ereğli'de bulunan Cehennemagzı Mağaraları aydınlatma ve gezi yolları yapılarak ziyarete açılmıştır (ZİKTM).

Zonguldak'ın sahip olduğu en önemli maden kaynağı taşkömürüdür. Bunun yanında petrol, doğalgaz, demir, boksit, dolomit, kuvarsit, kuvars kumu, manganez ve şiferton gibi madenler yanında taş ve toprağa dayalı taş, kil, kum-çakıl ve kireç taşı gibi yaygın madenler de bulunmaktadır (Akış, Kaya, Şimşek 2016: 505).

Zonguldak'ın matematik ve özel konumu coğrafi özellikleri üzerinde etkilidir. Bu coğrafi özellikler Zonguldak'ın bitki örtüsü, iklimi, ekonomi yerleşme, nüfus gibi birçok unsur üzerinde kendini göstermektedir.

Zonguldak'ın Tarihi ve Kültürel Yapısı

Şehre, Zonguldak isminin verilişi çeşitli rivayetlere dayanmaktadır. Kent adını, "Sandraka / Sandrake" adıyla bilinen yerleşim, adını Sandra Çayından alarak Zonguldak'a dönüşmüştür (Kalyoncu 2005: 70). Bir başka görüşe göre; Göldağı'nın nirengi noktası alınması sonucu, Göldağı kesimi ya da bölgesi anlamına gelen "Zone Ghuel Dagh" ın Türkçe okunuşundan almıştır. Bazı rivayetlere göre, daha çok şimdiki Zonguldak'ın bulunduğu yerde ocaklar açan Fransız girişimciler yörelerinin çok engebeli ve sık ormanlık oluşu sebebiyle buralara Jungle (Cangıl) adını vermişler, buna yerli halkın orman anlamında kullandıkları dav- dağ kelimesi de eklenince zamanla Zonguldak biçimini alacak olan "Jungle-Dağ" ismi doğmuştur.

İlk çağ'dan günümüze (Yakınçağ) değin Zonguldak ve çevresinin tarihçesini, tarihsel kronolojiye uygun olarak açıklayabiliriz. Frigyalılar (Frigler) Dönemi (MÖ 1200/750-676), Yunanlıların (İyonlar ve Diğerleri) ve Lidyalıların Kolonileri Dönemi (MÖ 7. yy-6. yy) Persler (Eski İranlılar) Dönemi (MÖ 555-MÖ 333), Hellenizm (Makedonya İmparatorluğu, Büyük İskender, Bitinya ve Pontus Krallıkları) Dönemi (MÖ 4. yy-MÖ 1. yy), Romalılar Dönemi (MS 1.yy-4. yy) , Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu)

Dönemi (4.Yüzyıl-13.Yüzyıl), Anadolu Selçukluları (1075/77-1308) Dönemi (11.-13.yy), Beylikler Dönemi (13. yy-15. yy) Osmanlı Dönemi (14. yy-20.yy), Türkiye Cumhuriyeti (20.yy-)

Zonguldak taşkömürü bulunmadan evvel Kastamonu eyaletinin Bolu sancağına ve Ereğli livasına bağlı Elvan köyünün bir sahil mahallesi idi (Karauğuz 2011: 59). Zonguldak, 1829'da bulunan taşkömürü ile bu maden cevherinin işletilmesiyle kent özelliği kazanmıştır. Zonguldak mevkii 1899 yılında kaza olmuştur ve 1920 yılına kadar kaza teşkilatı olarak yönetilmiştir. Ancak Zonguldak'ta nüfus ve yapı adeti arttığından 1 Haziran 1924 tarihinde kaza sınıfından çıkarılarak mutasarrıflık (ilçe) sınıfına alınmıştır. Zonguldak 1 Nisan 1924 tarihinde Cumhuriyet sonrası kurulan ilk il olmuştur.

Zonguldak ve çevresi henüz açığa çıkmamış tarihi ve arkeolojik eserler bakımından oldukça zengindir. Herakleia Pontike (Kdz. Ereğli), Tios veya Teos (Filyos) bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalar bölgenin kültür tarihini Erken Tunç Çağı dönemine kadar götürmektedir (Baysal, 2016: 43-47). Bu arkeolojik bölgeler sadece tarihe değil, mitolojiye de konu olmuştur. Antik Çağ insanın doğa karşısında kötü güçler ve kötülükler karşısında yarattığı figürlerden birisi Herakles'tir. Herakles Herakleia'nın kurucusu ve koruyucusu olan halk nezdinde büyük saygı görmüş yarı tanrıdır. Herakles'in Cehennem'in Bekçi Köpeği Üçbaşı Kerberos'u buradan çıkarttığı yer olarak bölgedeki Cehennemağzı Mağaraları gösterilir (Öztürk, 2016: 81-82). Bu mağaralarda dikkat çeken kalıntılar, ilk Hristiyanların ibadethane olarak kullandığı mağaralardır.

Madencilik, dokumacılık, nakış (özellikle tel kırma nakış) ve ağaç işlemeciliği yöreye özgü kollarıdır. Kdz. Ereğli'de elpek, Çaycuma'da pelemet, diğer yerleşim birimlerinde ise çözme bez olarak bilinen yerli dokuma, düzen adı verilen el tezgâhlarında, keten ve pamuk ipliğiyle dokunur. Herhangi bir bez üzerine kırma teli adı verilen malzeme ve özel aletle işlenen tel kırma nakış, kadın üst giyiminde süsleme olarak kullanılır (ZİKTM).

Yüzyılı aşkın bir süredir, Devrek'te sürdürülen bastonculuk, Devrek bastonu adıyla ünlenmiştir. Sapı ceviz, gövdesi kızılıcak ağacı, ucu da manda boynuzu olan klasik Devrek bastonu tamamen bir el sanatı ürünüdür. Gövdesinde, başları sap kısmına doğru dolaşmış iki yılan motifi bulunur. Günümüzde değişik biçim, malzemeden yapılmış

sapları ve gövdeleri gümüş, sedef bakır, kemik işlemeli motifler bulunan bastonlar da yapılmaktadır. Devrek'te çörek, simit, cevizli ekmek (kömeç), beyaz baklava, ceviz içli kabaklı börek, etli yaprak sarması; Kdz. Ereğli'de pide, pide makarnası, Osmanlı çileği; Alaplı'da kabaklı gözleme, kiren çorbası; Çaycuma'da malay, manda yoğurdu yörenin simgesi olmuş ürünleridir (ZİKTM).

1. BÖLÜM

ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASININ TARİHİ

Zonguldak' a yukarıdan bakıldığında görülecek olan ilk şey şehrin üzerindeki kömür dumanıdır. Çünkü Zonguldak diğer şehirler gibi tarih veya turizm kenti değil, bir sanayi şehridir. Taşkömürü, Zonguldak şehrinin kültürel kimliğini, sanayisini, ekonomisini oluşturan en önemli etmenlerden biridir. Bu şehrin ekonomisi neredeyse sadece bu maden cevherine bağlı olarak oluşmuştur. Öncelikle kömür madenlerini işletmek için müesseseler kurulmuş, daha sonra ise bu enerjiden faydalanmak için demir çelik fabrikaları kurulmuştur. Zonguldak taşkömürü madenciliği ve buna bağlı oluşan kimliğiyle bilinen sanayi şehridir.

Kömürün Tanımı

Kömür, çoğunlukla karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan az miktarda kükürt ve nitrojen içeren, kimyasal ve fiziksel olarak farklı yapıya sahip bir maden ve kayadır. Diğer içerikleri ise kül teşkil eden inorganik bileşikler ve mineral maddelerdir. Değişik tipte kömürlerin kullanım amaçlarına göre Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) tarafından genel bir sınıflama yapılmıştır. Bu sınıflamada kalorifik değer, uçucu madde içeriği, sabit karbon miktarı, koklaşma ve kekleşme özellikleri temel alınarak sert (taşkömürü) ve kahverengi (alt-bitümlü ve linyit) kömürler olarak iki ayrı sınıfa ayrılmıştır.¹

BP 2017 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporunda dünya üzerinde toplam antrasit-bitümlü kömürler ve linyit rezervlerinin 1,1 trilyon ton olduğu ve bu rezerv toplamının 816 milyar tonunun antrasit-bitümlü kömür (taşkömürü), 323 milyar tonunun ise alt-bitümlü kömürler ve linyit rezervleri olduğu belirtilmektedir. Kömür rezervleri birçok ülkede bulunmasına rağmen dünya kömür rezervlerinin %70'i dört ülkede bulunmaktadır. En fazla rezerve %22,1 payla ABD sahiptir. Bunu %21,4 payla Çin, %14,1 ile Rusya, %12,7 ile Avustralya izlemektedir. Dünya kömür rezervlerinin

---

¹ www.taskomuru.gov.tr

%46,5'i Asya-Pasifik'te, %28,3'ü Avrupa ve Asya'da, %22,8'i Kuzey Amerika'da, %2,4'ü ise Ortadoğu, Afrika, Orta ve Güney Amerika'da bulunmaktadır.²

Tablo 1. Koklaşabilir Taşkömürü Üretiminde Önemli Ülkeler ve Üretim Miktarları (Milyon ton)³

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
Avustralya	130,6	162,9	146,7	146,9	159,5	180,3	191,1	189,3
Kanada	22,9	28,2	29,5	31,0	34,1	32,0	26,0	25,9
Çek Cum.	5,9	6,0	5,2	5,0	4,6	4,6	4,1	3,3
Almanya	9,0	7,1	7,3	6,3	4,8	4,7	3,8	2,1
Polonya	8,5	11,7	11,4	11,7	12,1	12,3	12,9	13
ABD	46,5	68,6	81,7	81,3	77,9	72,7	57,5	50,6
Hindistan	32,1	41,4	44,3	43,4	49,6	50,6	53	54,6
Çin	412,3	459,5	509,5	515,7	600,7	619,8	593	592
Kazakistan	12,7	11,9	12,4	12,9	13,0	17,9	17,2	10,5
Rusya	55,9	66,9	65,4	72,7	73,8	76,3	82,8	83,4
Ukrayna	18,2	17,7	19,8	20,8	19,7	12,0	6	6
Diğer	10,3	15,0	27,7	33,9	36,5	26,7	33,6	43,5
Dünya	480,3	793,7	911,8	969,9	987,2	1.076,5	1.081	1.074,2

* 2016 Tahmini Değerler alınmıştır. Kaynak: Coal Information, 2017

Tablo 2. Termal Taşkömürü Tüketiminde Önemli Ülkeler ve Tüketim Miktarları (Milyon ton)⁴

Ülke	2014	2015	2016*
Çin	3.207,3	3.141,4	2.959,5
Hindistan	740,1	746,6	761,4
ABD	742,5	633,2	582,9
Güney Afrika	189,6	180,5	178
Japonya	137	138,9	138,3
Kore	100,1	100,6	101,8
Endonezya	79,1	86,8	90,6
Rusya	77,4	85,8	83,4
Polonya	61	58,5	62,8
Kazakistan	62,6	58,3	59,6
Tayvan	59,7	57,3	59
Avustralya	46,9	47,9	52,8
Diğer	507,2	516,3	492,2
TOPLAM	6.010,5	5.852,1	5.622,3

* *2016 Tahmini Değerler alınmıştır. Kaynak: Coal Information, 2017

² www.taskomuru.gov.tr sy.3

³ www.taskomuru.gov sy.7

⁴ www.taskomuru.gov sy.8

Kömürün Anadolu'da Bulunması

MÖ 350 yıllarına Peleponnez'de, Sicilya'da ve Yunanistan'da ağaç gibi yanan siyah topraklardan ve yanarken ziftli bir koku yayan taşlardan bahsedilmiştir (Eriçok, Falay 2015: 229). Kömüre ilk defa Milattan önce Çin'in kuzeyinde rastlanmıştır (Kara 2010: 31). Maden kömürünün bulunması ve üretilmesi İngiltere'de 1066, Belçika'da 1195, Fransa'da 1200, Almanya'da 1302 yıllarında ABD'de ise 18.yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir (Eriçok, Falay 2016: 229).

Avrupa devletleri 18. yüzyıl sonlarından itibaren sanayide kömür kullanmaktadır. Osmanlı devletinde ise bu dönemde kömür kullanılmamakta veya bilinmemektedir. Ancak 1731'de Bosna'da Humbaracı Ahmet Paşa ile 1774 yılında İstanbul'da Yedikumlar civarında Baron dö Tot tarafından iki defa kömür bulunduğu bilinmektedir. Bu durum Osmanlı'da kömürün bilindiğini göstermektedir (Kara 2010: 33). Bu söylenenlere karşılık ülkemizde Anadolu topraklarında 1829'da bulunduğu kömür parçalarıyla kömürü bulan kişi olarak Uzun Mehmet kabul edilmektedir.

19.yüzyılın başlarında, Batıda (Avrupa'da) Sanayi İnkılabından sonra savaş endüstrisi ilerlemektedir. Bu hızlı ilerleyiş karşısında devlet yöneticileri, savaş gemilerini artık rüzgarla değil, buharla işletmeye başlamışlardır. "Savaş ve ticaret gemilerinde yakılacak kömür, Batı'dan İngiltere'den getirilmemektedir." Bu dönem, Osmanlı Devletinin çok hızla gerilediği, ekonomisinin bütünüyle bozulduğu, savaşlarda sürekli toprak kaybettiği yer yer isyanların baş gösterdiği, özetle, çok yönlü sorunlarla karşı karşıya geldiği bir dönemdir. Böyle bir dönemde dışarıdan savaş ve ticaret gemileri için kömür sağlamanın zorluğu baş göstermiş, bu nedenle ülke topraklarından kömür sağlama yoluna gidilmiştir. Bahriye Nazırlığı kurmayları Osmanlı'nın her tarafında maden kömürü aranması için askerliğini bitirerek memleketine giden her ere bir kömür parçası vererek memleketinde bunun aranması ve bulunması halinde getirip haber vermelerini istemişlerdir. Bu erlerden birisi de Zonguldak Ereğli'sinin Kestaneci köyünden Uzun Mehmet'tir.

Uzun Mehmet'in kömürü bulması ile ilgili halk tarafından en bilineni ve kaynakların birçoğunda olan anlatı şu şekildedir:

Uzun Mehmet askerde verilen örnek kömür parçasını yanına alır memleketine döner. Aradan geçen yıllar sonra, bir yaz, buğdayını öğütmek için değirmene gider, dere kenarında dolaşırken (Bu dere bazı kaynaklarda Neyran Deresi olarak geçmektedir.) tahta ve çakıl yığınları arasında askerden örnek olarak verilen kömür taşlarına benzer taşlar görür. Bir tanesini yerden alır inceler. Torbasındakiyle karşılaştırır tıpatıp aynı olduğunu görür ve bu durum üzerine Uzun Mehmet sevincinden " buldum, buldum vallahi buldum, billahi buldum" diye bağırır. Değirmende sıra bekleyen diğer köylüler dışarı çıkarak Uzun Mehmet'e sorarlar: "Ne buldun Mehmet ?" Uzun Mehmet de ne bulduğunu şimdilik kimseye söylemez. Bu nedenle de yanındakilere "Hiç geçenlerde keseri kaybetmişim onu buldum." diye cevap verir. Köylüler yanından ayrılırlar, Uzun Mehmet sevincinden deliye döner. Değirmendeki buğdayını bırakarak evine koşar, ocağı yakar, dere kenarında topladığı siyah taşları ateşe atar. Taşlar az sonra yanar ve çok ısı verirler. Uzun Mehmet'in bulduğu gerçekten maden kömürüdür. Ertesi gün Uzun Mehmet, elinde kazmasıyla dere boyunda dolaşmaya başlar. Siyah taşların bir yarmada (yamaçta) uçlarını bulur, büyük bir sevinçle kazmasını siyah taşlara indirir. O gün 8 Kasım 1829'dur. Uzun Mehmet çıkardığı kömürlerle birlikte İstanbul'a askerliğini yaptığı gemiye gider, komutanını bulur. Getirdiği taşlar ateşe atılıp kontrol edildikten sonra dönemin padişahı II. Mahmut'a haber verilir. Uzun Mehmet padişah tarafından dönemin parasıyla 500 kuruşla ödüllendirilir ve kendisine 600 kuruş aylık bağlanır. Fakat Uzun Mehmet sevincini yaşayamadan öldürülür.

Bu anlatının dışında kömürün 1822 yılında Ereğli'nin Kestaneci köyünden Gemici Hacı İsmail'in Uzun Mehmet'ten daha önce kömürü bulduğu da söylenir (Kara 2010: 33; Eriçok, Falay 2016: 230). Bu görüşe karşılık ülkemizde kömürü bulan kişi olarak Uzun Mehmet kabul edilir ve kömürün bulunduğu gün olan 8 Kasım Kömür Bayramı olarak kutlanır.

Osmanlı topraklarında kömür bulduktan sonra kömürün işletilmesi, I. Abdülmecit döneminde (1839-61) düşünülmüştür. Abdülmecit, Ahmet Macit Ağa ile Hüsnü Halife'yi Ereğli'deki kömür bölgelerinin ve sınırlarının saptanması ile görevlendirmiştir.

Bu iki kişi, kömür damarlarının bulunduğu yerleri ve havza sınırlarını gösteren bir belge hazırlamışlar ve Daphane-i Amire⁵ Nazırı Tahir Paşa aracılığıyla Saray'a sunmuşlardır (Eriçok, Falay 2016: 231). Fakat havzada kömürün işletilmesi ise 1848 yılında gerçekteşmiştir.

1.1. Kömür Üretimiyle İşletmecilik Döneminin Başlaması

Ereğli kömür madenleri en az 7.000 kcal/kg kalorifik bir ısı değerine sahip, külü az, kalitesi iyi, yüksek ticari öneme sahip bir meta olarak bilinmektedir. Türkiye'de kömür madeni Ereğli'nin yanı sıra aynı hatta yer alan Çamlı, Kandilli, Alacaağzı, Kireçlik, Öküşne, Kozlu, Zonguldak, Gelik, Karadon, Amasra, Kapısuyu ve daha doğuda Çarşamba ve Söğütözü'ne kadar uzanan 200 km uzunluğunda 50 km genişliğinde Karadeniz sahilindeki bir sahada şerit halinde rastlanmaktadır (Yurtoğlu 2016: 232).

Zonguldak havzasında kömürün bulunmasından sonra sanayide ilk defa kullanımından günümüze kadar kömürün işletme tarihi hakkında genel bilgiler çalışmamızda başlıklar halinde verilecektir. Zonguldak Havzasında kömür üretimi genel olarak şu dört başlık altında ele alınmıştır:

1. Hazine-i Hassa İdaresi (Padişah Hazinesi) (1848- 1865)
2. Bahriye İdaresi Dönemi (1865- 1908)
3. Meşrutiyet Devri, I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi (1908- 1920)
4. Cumhuriyet Dönemi (1920- 1940)

1.1.1. Hazine-i Hassa Yönetimi Dönemi

Kömür 1829 tarihinde bulunduktan sonra kömürün resmi olarak üretimi 1848 yılında başlar. Havzadaki kömürün işletme hakkının İngiliz güdümündeki Yahudi ve Ermeni kökenli Galata Sarraflarına (bankerlerine) 30 bin kuruş (300 altın) karşılığında verildiği 1848-1865 yılları arası padişah hazinesi olarak adlandırılan dönemdir.

---

⁵ Devletin madeni para basılan yeri

1.1.2. Geçici İngiliz Yönetimi

1854-1856 yıllarında çıkan Kırım Savaş'ında Rusya'ya karşı, Osmanlı-İngiliz-Fransız ittifakının Kırım'a asker çıkarmasıyla gelişen savaşta Karadeniz'deki İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin kömür gereksinimi Zonguldak'tan karşılanır. Zonguldak kömür havzasının işletme hakkı savaş süresince İngiliz hükümetine bırakılır (Kalyoncu 2005: 117-118).

1.1.3. İngiliz Kömür Kumpanyası Dönemi

1856- 1859 arası dönemdir. 1856'da Osmanlı Rus Savaşı bitince Havza yeniden **Hazine-i Hassa** 'ya (Kömür Kumpanyası'na) bırakılır. Ancak üretim geriler, devlet kuruluşları aldıkları kömürün parasını ödeyemez.

1861'de İngiliz Kömür Kumpanyası'nın sözleşmesi iptal edilir. Padişah emri ile yönetim tekrar Evkaf Nezareti'ne verilir. Bu durum 1864 yılına kadar sürer. Kaptan-ı Derya Ahmet Vesim Paşa, Sultan Aziz'den izin alarak 10 Şubat 1864 tarihinde kömür havzasını kendi Bahriye Nezareti'ne bağlar. Nezaret, havzadaki tüm çalışmaların merkezi olarak Kozlu'ya bağlanır (Kalyoncu 2005: 118-119).

1.1.4. Yorgaki Zafirooulos Kumpanyası İşletmeciliği (1859- 1860)

Sarayla ilişkileri iyi olan yerli Rum sarraf Yorgaki Zafirooulos ile sözleşme yapılarak havzanın idaresi kendisine verilmiştir. Zafirooulos ürettiği kömürü "beher atık kantar dört kuruş", "beher ton 73 kuruş miri fiyat" gibi bedel karşılığı devlete satmış ve hassa memurlarının bu işlere karışmasına izin vermemiştir (Kara 2010: 8).

1.1.5. İkinci İngiliz Kumpanyası İşletmeciliği (1860-1861)

Yerli Rum sarraf Zafirooulos'un kötü yönetiminden sonra havza tekrar daha önce sözleşmesi feshedilen ve havzayı ilk defa iltizam eden İngiliz Kumpanyası'na verilmiştir. (Kara 2010: 9; ZTO Yayınları 33: 120) Ancak bu kumpanya kömür üretimini arttırmayarak tophane ve tersaneyi kömürsüz bırakmış, kömürde dışa

bağımlılığının devam etmesine neden olmuştur. Bunun üzerine İngiliz kumpanyasının sözleşmesi feshedilmiştir. Havzanın idaresi yeniden padişah hazinesine bırakılmıştır (Kara 2010: 10).

1.1.6. Padişah Hazinesinin Üçüncü Defa İdaresi (1861-1865)

İngiliz Kumpanyasının sözleşmesi iptal edilip havzanın Maliye Nezareti'nce yönetimini padişah kabul etmemiş ve yönetimi Evkaf Nezareti'ne bırakmıştır. Bu dönemde adeta kömür çıkarılamaz duruma gelmiştir (Kara 2010:10).

1.2. Bahriye Nezareti Dönemi (Tersane-i Amire) (1864- 1908)

Havzadaki kömür üretiminin yetersizliği, donanmanın kömüre daha fazla ihtiyaç duyması, kömür ithalatındaki zorluklar, kumpanyaların kömür üretiminde sorumsuz davranmaları sonucu kömürün Ereğli kömür havzasından elde edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. 1864- 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar kömür havzası Padişah Abdülaziz'in emriyle Bahriye Nezareti'ne verilmiştir. Bahriye Nezareti 1864 yılında Dilaver Paşa'yı "Liva Kaymakamı ve Maden-i Hümayun Nazırı" unvanı ile Ereğli'ye atamıştır. Dilaver Paşa, Havza'da hukuki, yönetsel, teknik ve sosyal konularda ayrıntılı bir çalışma yapmıştır ve 1867 yılında "Ereğli Maden-i Hümayun İdaresi Teamünamesi" adlı tüzüğü hazırlamıştır. "Dilaver Paşa Nizamnamesi" olarak anılan düzenleme 8 bölüm ve 100 maddeden oluşur. Bu düzenleme ile, kömür numunesi alma, maden arama ve işletme ruhsatı alma usulleri, ocakların yönetimi, üretim çalışmaları, kömür teslim ve tesellümü, kömür müteahhitlerinin görev ve hakları, maden direği elde etme konusu, memurlarla yöneticilerin sorumluluk dereceleri ve yetkileri, işçilerin sınıflandırılması, çalışma süreleri, işçilere yatacak yer sağlanması, doktor bulundurulması ve hastalara bakılması hükümlere bağlanmıştır. Bahriye Nezareti kömür havzasını 6 bölgeye ayırmıştır. Bunlar: Alacağzı, Kozlu, Zonguldak, Kilimli, Çatalağzı, Amasra'dır. Bugün de TTK'nın işletmekte olduğu müesseselerdir bu altı bölge. Bu bölgelerde üretim yapan 80 civarındaki ocakların üretim hakkı genellikle

Sırp, Slav, Rum ve Ermenilere ait olup yerli işletmeci sayısı çok az olduğu bilinmektedir (Kalyoncu 2005: 119; Kara 2010: 11- 14)

1.2.1. Gürcü Kumpanyası (1885)

Kömür havzasında büyük sermayeli şirketlerce oluşturulan ilk kumpanyadır. Kumpanyanın amacı işlettiği vapurlar için gerekli olan kömürü ucuza elde etmektir. İflas etmesiyle elindeki ocakları Ereğli Şirketi'ne satmıştır.

1.2.2. Karamanyan Kumpanyası

Kumpanya Zonguldak ve Armutçuk'ta ocak işletmiştir. Alacağzı'nda 1884'te 131 nolu ocakta havzanın ilk yeryüzü varagelesini yapmıştır. Kumpanya işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek çeşitli tesisler yaparak yeni bir ücret politikası geliştirmiştir. Kumpanyanın 1898'de iflas etmesiyle mal varlığı devlete kalmıştır.

1.2.3. Hallaçyan Kumpanyası (1882)

Zonguldak Göbü ve Kurt köyleri civarında maden ocaklarını işletmiştir. Hallaçyan Kumpanyası'nın izinsiz olarak Üzülmaz mevkiinde bulunan miri ocağında kömür çıkarması üzerine Bahriye Nezaretince dava edilmiştir ve kumpanyanın devlete ait ocaklardaki faaliyetine son verilmiştir.

1.2.4. Ereğli Şirket-i Osmaniyesi (1896)

Zonguldak limanı ve rıhtımını inşa etmek amacıyla 1896 yılında kurulmuştur. Şirketin kuruluş sermayesi Fransız olmasına rağmen Osmanlı kanun ve nizamlarına bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Ereğli Şirketi'nin havzada yaptıkları: Demiryolları ve Zonguldak limanını yapmak, kömür yıkamak için iki adet lavuar, kok fırını ve briket fabrikası, aletlerin tamir ve bakımı için tamirhane ve dökümhaneler, çalışan memur ve işçiler için bine yakın baraka ve evler, bir adet hastane, kız ve erkek çocukları için Fransız okulu yapmak. Havzada yaptığı bu iyileştirmeler yanında, randımanlı olmayan kömür damarlarını işletmemiş, zengin damarları işletmiştir.

1.2.5. Sarıcalar Şirketi (1900)

1900 yılında Türk sermayesiyle kurulmuş en önemli müessesedir. Kozlu, Kandilli ve Alacağzı'nda ocak kurmuştur. Modern tesislerle kömür çıkarmıştır. Sarıcazadeler Şirketi'ne ait ocakların ruhsatları 1913'te Belçika Şirketi'ne geçmiştir. 1918'den itibaren İtalyanlara, 1927 yılından sonra "Türk Kömür Madenleri A.Ş" tarafından kiralanarak işletilmiştir.

1.2.6. Rombaki Kumpanyası

Üzülmez mevkiinde lavuar fabrikası olan ocak temizlenmiş kömür çıkararak bu kömürü Ereğli Şirketi'ne satmıştır.

1.2.7. Boyacıoğlu Ocağı (1912)

Ocağın kömürü çok iyi olduğundan, çıkarılan kömürler İmalatı Harbiye Fabrikalarınca satın alınmıştır. Balkan Savaşı sırasında Tersane-i Amire, İstanbul ve Marmara sahilinde bulunan vapurlar için Boyacıoğlu ocağından kömür satın alınmıştır.

1.2.8. Birinci Mükellefiyet

Bu Nizamname ile "Ereğli Sancağı'nda kain bulunan on dört köy ahalisinin, Viranşehir-Eskipazar, Ulus, Gerçanos (Kozcağız), Aktaş (Karabük yöresi), Yenice, Devrek, Akçaşehir (Akçakoca) ve Karasu, Tefen (Gökçebey), Bender-i Ereğli, Taraklıborlu (Safranbolu), 13-50 yaş arasındaki erkek nüfusu "amele-i mükellefe" (maden ocaklarında çalışma zorunluluğu olan amele-i işçi) kapsamına alınır. Bu 14 köy işçilerine on ikişer gün sırayla ocaklarda çalışma zorunlu kılınır, buna karşılık ocaklarda belirlenen köy halkının dışındakilerin çalışması yasaklanır. Çalışma nöbeti "on ikişer günlük nöbetler " halindedir, çalışma süresi ise "gündoğumu ve günbatımı " olarak belirlenir (Kalyoncu 2005: 120; Kara 2010: 14).

1.3. Meşrutiyet Devri, I. Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi (Havza-i Fahmiye İdaresi) (1908- 1920)

1865 yılından 1908 yılına kadar kömür havzası Bahriye Nezareti tarafından idare edilmiştir. 1908 yılından 1920 yılına kadar Ticaret ve Nafia Nezaretince 5 ay sonrasında ise maden çıkarma ve işletme işi Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti yönetimine bırakılmıştır.

1.3.1. Ziraat, Ticaret ve Orman Nezareti Dönemi

1908- 1914 arası "Meşrutiyet Dönemi" diye adlandırılan bu dönemde Havza, 1908 İkinci Meşrutiyet sonrasında Nafia Nezareti yönetimine verilir. Nafia mühendislerinden Arnavut Eşref Bey, "Ereğli Madenleri Müdürü" olarak 1908 tarihinde görevlendirilir. Eşref Bey ilk iş olarak maden yönetimini Ereğli'den Kozlu'ya aktarır. Havza, 1909'dan başlayarak Orman, ve Maadin ve Ziraat ve Ticaret Nezareti'nin yönetimine verilir. (Kara 2010: 30) Ticaret, Ziraat ve Maadin Nezareti 1909 yılında Sultan 5. Mehmet döneminde Havza-i Fahmiye Müdüriyeti Teşkilatı olarak kurulmuş ve 1939 yılına kadar devam etmiştir. Zonguldak'ta bu müdürlükten başka bir Heyet-i Fenniyye Teşkilatı oluşturulmuş bu teşkilatla da kömür havzasının teknik ve iktisadi işletmesi denetlenmiştir (Eriçok, Falay 2016: 238).

Eşref Bey'in istifasından sonra Ticaret, Ziraat, Maadin Nezareti mühendisi Fehmi İmer, geniş yetkilerle yöneticiliğe atanır.

1.3.2. Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın yapıldığı 1914-1918 yıllarında "Harp Kömür Merkezi" kurulur ve yönetimin başına bir Alman Albayın getirilmesiyle bölgeyi Almanlar yönetmeye başlar. Zonguldak'taki ocaklar Almanlar tarafından, Kozlu ve Kilimli bölgelerindeki ocaklar ise Yunanlılar ve İtalyanlar tarafından işletilir. Savaş esnasında Rus donanması kömür üretimini engellemek için havzayı birkaç kez bombalar. Savaş sonunda Fransız sermayesinin korunması amacıyla havzanın yönetimi, merkezi İstanbul'da bulunan

"İtilaf Kuvvetleri Kömür Komisyonu"na verilir. Savaş yılları, yoğun biçimde kömür üretiminin arttırıldığı süreci kapsar. Hazine-i Hassa döneminde hiçbir zaman yıllık üretim 50.000 tonu bulamamışken savaş döneminde ciddi anlamda üretimde artış olmuştur. Çünkü 1882 yılından itibaren ocak sahipleri çıkarılan kömürün %60'ını devlete, %40'ını da serbest piyasaya satabilmektedirler (Kara 2010: 38). Yabancı sermayeler kömür rezervlerini kendi ekonomik çıkarı için tabiri caizse sömürmüştür.

1.3.3. Bu Dönemde Havzada Görülen Yabancı Sermayeler

Bu dönemde havzada çeşitli yabancı sermayeler görülmüştür. Ocakların işletmesi I. Dünya Savaşı'na kadar Almanlara geçmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası Almanların işlettikleri bu ocaklara İtalyanlar yerleşmiştir. İtalyanlar bütün ocakları "Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketi"ni kurarak 1940 yılına kadar işletmişlerdir." (Kara 2010: 34).

Ereğli havzasının yabancı sermayeler tarafından işletilmesine Ruslar da ilgi göstermiştir. Ruslar altmış bin sermaye ile Maden Osmanlı A.Ş isimli bir şirket kurmuşlar ve çeşitli maden ocaklarını işletmişlerdir (Eriçok, Falay 2016: 238).

Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı A.Ş Yunan petrol tüccarlarından Arvanidis kardeşlerce satın alınmıştır ve onlar tarafından işletilmiştir. Arvanidis kardeşler 1924 nüfus mübadelesinden sonra Zonguldak'ı terk edince şirket ocaklarını Türkiye İş Bankasının kurduğu Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş. tarafından işletilmiştir. (Kara 2010: 34) Bir başka Yunan sermayesi de Maadin Osmanlı Anonim Şirketi 31 Ocak 1914'te kurulur. Büyük petrol şirketleri olan Lazkaridis kardeşler, petrol nakleden gemileri için ucuz kömür elde etmek için Maadin Anonim Şirketini kurmuşlardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra Maadin Türk A.Ş'ye bu şirketin faaliyet gösterdiği ocaklar devredilmiştir (Kara 2010: 34- 35).

İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarda veya Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için yaptıkları antlaşmalarda Zonguldak Fransızlara verilmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Fransızlar, 8 Mart 1919'da Zonguldak'a çıkarma yapmışlardır. Zonguldak'ı işgal eden Fransızlar 1937 yılına kadar havzada kalmıştır. Böylelikle Havzada en uzun süre kalan yabancı sermaye Fransız sermayesi olur.

1.3.4. Havza'nın Milli Mücadeleye Katkısı

Milli Mücadele sırasında Zonguldak Havzası'nın 1009 şehit verdiği, bu rakamın bütün Anadolu toplamının 1\36 kadarı olduğu belirtilir. 15 Temmuz 1920 tarihli "Maden Kömürlerinden Alınacak İhracaat Resmi Hakkındaki Kanun" ile yıkanmış kömürün tonundan 3 lira, yıkanmamış kömürün tonundan 2 lira harç alınarak Milli Hükümet bütçesine sürekli ve önemli bir gelir sağlanır. Yine Ankara Hükümeti'nin yürürlüğe koyduğu "Tekellif-i Milliye" vergisi sayesinde özellikle orman ürünü kereste, hayvan ihraç vergisi, nakliye araçları, gıda malları alım-satımında % 20-40 arası alınan vergilerle, yüksek potansiyeli olan Havza'dan önemli parasal kaynak elde edilir (Kalyoncu 2005: 147).

Tablo 3. 1865- 1921 yılları arası havzada kömür üretim tablosu⁶

Yıl	Ton
1865	61.145
1870	64.347
1875	142.321
1880	55.801
1885	79.221
1890	148.540
1895	150.944
1900	420.460
1905	622.165
1910	764.397
1915	420.326
1916	208.202
1917	158.203
1918	186.056
1919	380.901
1920	569.370
1921	342.041

⁶ Kara 2010: 39, 48

1.4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ZONGULDAK

1.4.1. Korumacı Dönem (Himayeci Dönem) (1920-1925)

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra Zonguldak, kurulan ilk il merkezi (1 Nisan 1924) olmuştur. Bu dönemde Zonguldak kömür havzasında; Zonguldak Maadin Mühendisi Mektebi Âlisi, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası gibi kuruluşlar bölgenin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Kara 2010: 42).

Kömürün üretimi ve yönetimi açısından Korumacı Dönem (Himayeci Dönem) (1920-1925) adı verilen bu dönemde havzada Türkiye Cumhuriyeti devletçilik ilkesini uygulamıştır. Bugüne kadar yabancı ve yerli ocak işleten şirketler tarafından görmezden gelinen işçiler ve işçi hakları için havzayı ekonomik ve kültürel açıdan kalkındırmak için hükümet çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Zonguldak'a 1920'de 50 yataklı ve Karadeniz'de eşi bulunmayan bir işçi hastanesi yapılır ve açılışı yapılır. 50 yataklı hastanenin yeterli olmaması durumunda 150 yataklı bir işçi hastanesi daha yapılır. İşçi Sağlık Teşkilatı adlı bir teşkilat kurulur (Kara 2010: 49).

İktisat Vekâleti, kömür madeni işçisinin hukukunu esas alan 23 Eylül 1921'de Ereğli Havza-i Fahmiyesi'ni ve Amele Kanunu çıkarmıştır. Kanunda parasız sağlık tedavisi, sağlıklı koşullar, yaralanma ve ölüm durumunda aile yardımı, günde 8 saatten fazla çalıştırılmama, fazla çalışma ücreti, asgari ücret vb. konularda düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet Hükümeti 22 Temmuz 1923'te 151 sayılı Amele Kanunu'nun dördüncü maddesine dayanarak "Zonguldak Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandıkları" teşkilatını kurmuştur (Kara 2010: 51).

Milli Hükümet yukarıda sayılan yardımları gerçekleştirilmesi için 1923'te Milli Hükümet'in ilk işçi kanunu olan "Zonguldak Amele Birliği İhtiyat ve Teavün Sandıkları"nın kurulmasıyla uygulamaya koyabilmiştir (Kara 2010: 55).

Milli Mücadele'den sonra ülkenin ekonomi politikasının belirlendiği 1923'te İzmir İktisat Kongresinde ülkemizin maden meseleleri, kömür ve Ereğli kömür Havzası'yla ve işçilerin haklarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak yapılan düzenlemeler: İşçi yerine amele denilmesi, sekiz saat mesainin olması, maden ocaklarında genel çalışma koşulları, işçilerin ücretleri, hata tatili mesaisi, işçiye sigorta yapılması gibi konulardır.

Cumhuriyet yönetimi ile gerçekleşen yeni yapılanma ile yöredeki kültürel değişim de önemli ölçüde etkilenir. 1924 yılında Maadin Mühendis Mektebi açılır (1924). Zonguldak Maadin Mühendis Mektebi Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan ilk yükseköğretim kurumudur. 1930'da bu okula ilaveten iki yıllık eğitim veren Maden Meslek Mektebi (1930) kurulur.

1924'de kanun ile havzanın yönetimi İktisat Vekaleti'ne devredilir.1924'te Türkiye İş Bankası, 1925'te Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulur. İş Bankası'nın bankacılık işlemlerinin yanı sıra tarım, sanayi, bayındırlık ve madencilik alanlarında faaliyette bulunacak şirketler kurmak üzere çalışmalara başlar. Türkiye İş Bankası havzaya işletmeci olarak girer (Çakır 2013:8).

1925 yılında yapımına başlanan Zonguldak- Ankara demiryolu 1937'de tamamlanır. İş Bankası yatırımı olarak gerçekleştirilen Zonguldak Sömikok Fabrikası'nın temeli atılır ve işletmeye açılır (Kalyoncu 2005: 153).

Temmuz 1926'da, Sarıcazadeler'e ait ocaklarda işletmecilik yapan İtalyan Bender-Ereğli Şirketi kendini fesheder ve bu ocaklar, yine İtalyanlar tarafından kurulan Türk Kömür Madenleri AŞ tarafından işletilmeye başlanır.

Hükümet işçi haklarını düzenleyip iyileştirirken diğer yandan da kömür ocaklarını iyileştirmek için de çalışmalar yapmıştır. 25 Mayıs 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu ile maden şirketleri ile sahiplerini ev, arazi, kazanç, mahalli idare, maktu zamlara ilişkin konularda da düzenlemiştir (Eriçok, Falay 2016: 239).

Üretimi nedensiz ve gerekçesiz olarak üç ay durmuş ve terk edilmiş ocaklar halen geçerli olan Dilaver Paşa Yönergesine uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne devredilmiştir (Eriçok, Falay 2016: 239; Kara 2010: 57).

Zonguldak'ta İş Bankası'nın açılışıyla birlikte ulusal sermaye havzaya girmiştir. 1 Haziran 1929 tarihli Kanun'la mekşuf (bulunmuş) veya metruk (terk edilmiş) madenlerden olup da devletçe kayıtlı olanlar ile ihaleleri feshedilmiş bulunan madenler hükümet tarafından İş Bankası'na ve Kilimli Madenleri T.A.Ş'a devredilmiştir. İş Bankası 1935 yılında havzaya bir kok fabrikası (Türk Antrasit ve (Sömikok) ve Briket Fabrikası) kurmuştur (Eriçok, Falay 2016: 239). İşçilerin barınma, beslenme gibi konularda önemli çalışmalar yapmıştır. Devlet, İş Bankası aracılığıyla işletmeci olarak havzaya girmiştir. İş Bankası'nın işletmeci olmasıyla havzada kömür üretimi artmıştır. Halkın ekonomik ve sosyo kültürel durumu da düzelmeye başlamıştır. Milli Mücadelenden bağımsızlığını ilan edip milli egemenliğini sağlayarak çıkan millet kendisine yaraşır biçimde yaşamaya artık başlamıştır. Bu dönemde de elbette eksiklikler, yanlışlıklar vardır. Fakat havzada yabancı sermayenin hüküm sürdüğü havza halkının hiçe sayıldığı, uygun olmayan çalışma koşulları iyileştirilerek halka hak ettiği değer verilmeye çalışılmıştır. Örneğin, işçilere ranzalı yatakhane, duş makinesi, yemekhane yaptırılmıştır. İşçi ve memur çocukları için beş sınıflı modern bir ilkokul, sinema ve ekonoma yaptırılmıştır (Kara 2010: 62). Havzada kömür üretmek ve bu kömürü ülke ekonomisinde kullanmak ülke ekonomisini iyileştirmenin önemli metotlarından biridir. Cumhuriyet Döneminde ekonomide hızlıca toparlanmak için devletçilik modeli benimsenmiştir. İş Bankası'nın işletmeci olarak havzaya inmesini yanında özel sektörü teşvik eden Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda da havzadaki kömür madenlerine ilişkin önemli kararlar vardır. Bu maddeler ile işletmeciler bazı vergilerden muaf tutulmuş, onlara birtakım makineleşme gibi kolaylıklar sağlanmıştır.

1930'da Ereğli Madenleri Müdürlüğü Havza- Fahmiye-i Müdürlüğüne dönüştürmüştür. Bu müdürlüğün adı 1939'da Havza İktisat Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Bu

çalışmaların yapılmasındaki amaç devletin havzaya işletmeci olarak girmesinin ön hazırlıklarıdır (Yurtoğlu 2016: 223).

1930'da "Türk Maden Mühendisleri Cemiyeti" kurulur. Bu cemiyet, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (TMMOB) kuruluşuna öncülük eden 4 cemiyetten biridir ve halen Zonguldak Maden Mühendisleri Derneği olarak faaliyetlerine devam etmektedir (Çakır 2013: 9).

1934'de, Mimar Seyfi Arkan tarafından tasarlanan projelere uygun olarak, Kozlu Kömürüş Evleri (Kılıç Mahallesi) ve Üzülmez Türkîş Evleri'nin (Üzülmez ve Rat Mahalleleri) yapımına başlanır. Bu projeler kapsamında, yönetsel tesisler (idare binaları), sosyal tesisler (ilk ve ortaokullar, sinemalar, ekonomalar, sağık dispanserleri, lokaller vb.), yerleşim tesisleri (tek ve çift katlı lojmanlar vb.) ve spor tesisleri (basketbol, voleybol, tenis ve golf sahaları vb.) inşaları yapılır (Çakır 2013: 9)

1934'de Amelebirliğı Hastanesi'nin (şimdiki Zonguldak Uzunmehmet Göğüs ve Meslek Hastalıkları Hastanesi) yapımına başlanır ve 1936'da 60 yataklı "modern" bir hastane olarak hizmete açılır (Çakır 2013: 9)

Tablo 4. 1926- 1936 yılları arası havzada kömür üretimi tablosu⁷

Yıl	Üretim/Ton
1926	1.216.008
1927	1.313.833
1928	1.250.639
1929	1.421.008
1930	1.595.359
1931	1.574.091
1932	1.593.579
1933	1.852.107
1934	2.288.269
1935	2.340.491
1936	2.298.649

⁷ Kara 2010: 71

1.4.2. İşletmecilik Dönemi (Havzanın Millileştirilme Çabaları) (1936-1940)

Atatürk kömür havzası ziyaretinden sonra havzada kömür üretiminin arttırılması için rasyonel uygulamalar yapmak gerektiğini ifade etmiştir. ülkede işletmeye elverişli maden ocaklarını tespit etmek, tespit edilen maden ocaklarının faydalı bir şekilde işletmek, bu iş için gerekli arama çalışması yapmak, madende çalışacak mühendis, memur, uzman işçi yetiştirmek amacıyla 1935'te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur.

MTA 'nın kuruluşu olan kanun ile 1935'te Etibank kurulmuştur. Bu kanunun dördüncü maddesi gereğince Etibank'a maden cevherleri, madeni hammaddeleri ile maden malzemesini alıp satma ve bunların alım satımında aracılık etme görevi verilmiştir (Yurtoğlu 2016: 225).

Ekim 1935'de Üzülmez Kok Fabrikası deneme üretimlerine başlar ve 1936 yılının başında tam kapasiteyle faaliyete geçer. (Çakır 2013: 9).

1936'da havza ameleleri dahil ülkenin her tarafındaki işçileri kapsayan işçi ve iş veren arasındaki hukuki düzeni sağlayacak olan İş Kanunu çıkarılmıştır.

1937'de çıkarılan yasa ile Ereğli Şirket-i Osmaniyesi ile anlaşmaya gidilir. Madenlerle, liman ve demiryollarına ait tesisat, değeri üzerinden satın alınır. Hükümet tarafından işletilmekte olan ocaklarda Kozlu ve Kilimli demiryollarının tümü, Amasra ve Ereğli arasında bulunan tüm ocaklar kanunla, devletleştirilerek Etibank'a devredilir. Etibank bünyesinde 1937'de EKİTAŞ (Ereğli Kömür İşletmesi T.A.Ş) kurulur (Kalyoncu 2005: 158-159; Yurtoğlu 2016: 225).

Mayıs 1937'de, madenlerde, diğer işçilerle eşit düzeyde ve birlikte "Hükümlü İşçiler" çalıştırılmaya başlanır. Bu uygulama 1950 yılına kadar devam eder (Çakır 2013: 9).

Ağustos 1937'de Zonguldak Kömür Havzası, demiryoluyla Ankara'ya bağlanır. 1938'de, havzadaki tüm şirketlere hizmet vermek amacıyla Merkez Tahlisiye İstasyonu kurulur (Çakır 2013: 9).

Tablo 5. 1937-1940 yılları arası havzada kömür üretim tablosu⁸

Yıl	Üretim/Ton
1937	2.306.869
1938	2.588.957
1939	2.696.935
1940	3.019.458

1.4.3. Kömür Havzasında Devletçilik Dönemi (1940-1957)

1940'lı yılların başlarında dünyada kömür üretimi yaklaşık bir buçuk milyar ton civarındadır. En büyük üretici devletler ABD, İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa, Polonya ve Çek Cumhuriyeti toplam üretimin %80'ini elinde bulunduruyorlardı. Türkiye'nin kömür rezervi dünya kömür rezervinin 1/1000(binde bir) kadardır. Millet Cemiyeti kriterlerine göre 10 milyon tondan az kömür üreten ülkeler uluslararası ticarete dikkate alınmadığı için Türkiye de kömür üretimiyle dikkate alınmıyordu (Yurtoğlu 2016: 226).

Günün şartlarına cevap vermeyen kömür ocaklarında üretimi arttırmak için Milli Koruma Kanunu kapsamında 1940 tarihinde Ereğli Kömür Havzasındaki Ocakların Devletçe İşletilmesi Hakkındaki Kanun ile hükümet havzadaki kömür ocaklarını kendi işleteceği gerekçesiyle el koymuştur. Böylece havzadaki kömür ocakları Etibank'a bağlı EKİTAŞ'a devredilmiştir (Yurtoğlu 2016: 228).

1940 tarihinde Milli Koruma Kanunu çıkarılır. Milli Koruma Kanunu kapsamında 1940'da İkinci Mükellefiyet uygulanır. Halkın "kellefiyet" dediği mükellefiyet halkın madenlerde zorunlu çalışma dönemidir. 1947'ye kadar devam eder.

Şubat 1941'de doğal kaynakların düzenlenmesi ve kullanılması anlamına gelen 1. Amenajman (Umumi Amenajman) Projesi (1941-1943) uygulanmaya başlanır. Mart 1941'de Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları (Kardemir) kuruluşunu tamamlayarak üretime başlar. 1942'de EKİTAŞ'ta çalışanların giyim, gıda vb. ihtiyaçlarının bedeli karşılığında ancak kâr amacı olmaksızın karşılanması için 14 adet Ekonoma açılır.

⁸ Kara, 2010, 81

1942'de askerlik muafiyetine dayalı mükellefiyet uygulamasına başlanır. Mayıs 1943'de 2. Amenajman (Büyük Amenajman) Projesi (1943-1948) uygulanmaya başlanır. Bu proje kapsamında, 1 Numaralı Kozlu Uzun Mehmet Kuyusu açılır. Ekim 1943'de, EKİTAŞ; Mahdut Mesuliyetli Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi (EKİ) haline dönüştürülür (Çakır 2013: 11).

1945-50 arasında yapılan uygulamalar: Ekonomalarda yapılan alışverişlerde kullanılması amacıyla EKİ tarafından bastırılan "Delikli Paralar" kullanılır. Havza güvenliğinin sağlanması amacıyla EKİ tarafından kurulan üniformalı ve silahlı "Kömür Alayları" görev yapar. Çalışanların çocuklarının eğitimi amacıyla EKİ tarafından inşa edilen, donatılan ve her türlü ihtiyacı karşılanan ilkokullar inşa edilir. Tüm havzaya EKİ tarafından elektrik, su ve yol şebekeleri döşenir. Bu dönemde binlerce lojman, sosyal tesis, okul, sinema, cezaevi, cami vb. inşaatı yapılır (Çakır 2013: 119).

1945 yılı sonu itibariyle havzada toplam 31.000 işçiden 24.000'i fiilen, 5.000'i nakliyat, liman ve yardımcı işlerde, 2.000'i ise teknik idare ve sosyal işlerde çalışmaktadır 31.000 işçinin çalışmasıyla Türkiye'nin en büyük maden ve endüstri işletmesi seviyesine yükselen Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında işçilere yılda takriben 19-20 milyon liralık bir çalışma ücretinin ödenmesinin yanı sıra 10-11 milyon lira civarında bir sosyal yardım da yapılmaktadır (Yurtoğlu 2016: 232).

1948'de 3. Amenajman (Birinci Amenajman) Projesi (1948-1960) uygulamaya başlanır. Bu proje, 1948-1952 ve 1953-1957 olmak üzere 2 devreye ayrılır. Kasım 1948'de 3 İngiliz firması tarafından inşa edilen Çatalağzı Termik Elektrik Santrali (ÇATES), 64.500 kw kurulu güçle elektrik üretimine başlar. 1950'de Filyos Ateş Tuğla Fabrikası (SÜMERATEŞ) 14.000 ton/yıl kapasiteyle işletmeye açılır (Çakır 2013: 11).

Avrupa İktisadi İşbirliği Türkiye İcra İşbirliği Komitesi Başkanı, Türkiye'de kömür üretimini arttırmak Marshall Yardımları'nı kullandıklarını birinci ağızdan ifade etmiştir (Yurtoğlu 2016: 233).

Bu dönemde havzada makineleşme ile birlikte kömür üretimi diğer dönemlere artmış ve rekor rakamlara ulaşmıştır. Ülkenin elektriğinde, sanayisinde, ısınmasında gibi çeşitli ihtiyaçlarda kullanılan kömürden arta kalanda Avrupa ülkelerine ihraç edilmiştir.

Zonguldak-Ereğli Kömür madenlerinde çalışan işçilerden askerliği gelmiş olanların çalışma düzenlerinin bozulmaması ve üretimin aksamaması için 1952'de çıkarılan Kanunla zorunlu askerliklerini kömür ocaklarında tamamlamaları kolaylığı getirilmiştir (Yurtoğlu 2016: 237).

Tablo 6. 1940- 1950 yılları arası havzada kömür üretim tablosu⁹

Yıl	Üretim/Ton
1940	3.019.458
1941	3.019.626
1942	2.509.614
1943	3.162.605
1944	3.554.278
1945	3.718.772
1946	3.830.245
1947	3.945.119
1948	4.021.797
1949	4.181.375
1950	4.360.598

1.4.4. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (1957-1984)

Ülkemizdeki maden kömürü ocaklarının tek bir merkezden yürütülmesi amacıyla hazırlanan ve 1957'de kabul edilen yasayla, kömür üretim çalışmaları ile uğraşan kurumlar Etibank'tan ayrılır, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) bünyesinde toplanır. TKİ İşletmeler Vekaletine bağlıdır. TKİ, Etibank'ın yaptığı bankacılık ve kredi işlerinin dışında her türlü kömür madenlerini aramak, bu kömür madenlerinden kok briket gibi tali maddeler imal etmek, ticari işlerde kara ve deniz nakliyatı, alım ve satım muamelelerini yapmak, yeni tesis ve fabrikalar kurmak ve işletmek gibi görevlere sahiptir (Yurtoğlu 2016: 240).

⁹ Kara, 2010, 101

1956-1957 yıllarında Ereğli Kömür İşletmelerinde üretim bölgeleri, Çatalağzı, Zonguldak ve Ereğli olarak üçe ayrılmıştır. Çatalağzı bölgesindeki üretim, Gelik ve Karadon ocaklarında; Ereğli bölgesindeki üretim Kandilli ve Armutçuk ocaklarından; Zonguldak bölgesinin üretimini Üzülmez, Çaydamar ve Kozlu ocaklarında oluşturmaktadır. 2 Eylül 1957'de Ereğli Kömürleri İşletmesi (EKİ) Müessesesi ve Armutçuk Kömürleri İşletmesi (AKİ) Müessesesi TKİ'ye bağlanır (Çakır, 2013:13).

Kömür üretiminin artırılması demir, çelik ve kimya endüstrisinin gelişmesinde de etkili olmuştur. Mayıs 1965'de Ereğli Demir ve Çelik fabrikaları (Erdemir) kuruluşunu tamamlayarak üretime başlamıştır.

30 Mayıs 1967'de, işçilere mesleki eğitim konuları, işçi sağlığı ve iş güvenliği öğütleri, EKİ'nin tamim ve talimatları ile olağanüstü hallerde uyarı ve alarm bilgileri vermek üzere EKİ Eğitim radyosu kurulur. Yayın saatleri 07.30-09.00, 12.00-14.00 ve 17.00-19.30 olan bu radyo 1980 başlarında kapatılır (Çakır 2013: 13).

1.4.4.1. Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Dönemi (1984-)

1983'te ise havza, Armutçuk, Üzülmez, Amasra, Kilimli, Karadon bölge müdürlüklerinden oluşan Türkiye Taş Kömürü Kurumu (TTK) haline getirilir.(Kalyoncu 2005,158-159) 11 Aralık 1984'te Resmi Gazete'de Kanun yayımlanarak faaliyete geçer.

1.4.4.1.1. Armutçuk Taşkömürü İşletme Müessesesi

Alacağzı Bölümü kapatılır. Kandilli Bölümü'nün adı Armutçuk İşletmesi olarak değiştirilir.

Armutçuk Müessesesi, tek işletmeyle (Armutçuk İşletmesi) faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.4.4.1.2. Kozlu Taşkömürü İşletme Müessesesi

İhsaniye ve İncirharmanı Bölümleri birleştirilir ve bu Bölümler Kozlu İşletmesi adı altında tek işletme haline getirilir. Kozlu Müessesesi, tek işletmeyle (Kozlu İşletmesi) faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.4.4.1.3. Üzülmez Taşkömürü İşletme Müessesesi

Çaydamar Bölümü kapatılır. Asma ile Dilaver Bölümleri birleştirilir ve bu Bölümler Asma-Dilaver İşletmesi adı altında tek işletme haline getirilir. Bağlık-İnağzı adı altında yeni bir işletme açılır. Üzülmez Müessesesi, iki işletmeyle (Asma-Dilaver İşletmesi ve Bağlık-İnağzı İşletmesi) faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.4.4.1.4. Karadon Taşkömürü İşletme Müessesesi

Gelik Bölümü'nün adı Gelik İşletmesi olarak değiştirilir. Kilimli ile Karadon Bölümleri birleştirilir ve bu Bölümler Kilimli İşletmesi adı altında tek işletme haline getirilir. Karadon Müessesesi, iki işletmeyle (Gelik İşletmesi ve Kilimli İşletmesi) faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.4.4.1.5. Amasra Taşkömürü İşletme Müessesesi

Amasra Bölümü'nün adı Amasra İşletmesi olarak değiştirilir. Amasra Müessesesi, tek işletmeyle (Amasra İşletmesi) faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 7. 2000- 2017 yılları arası havzada kömür üretim tablosu¹⁰

Yıllar	TTK Üretimi/ton	Özel Sektör Üretimi/ton	Havza Toplamı (ton)
2000	2.259.227	114.046	2.373.273
2001	2.356.865	230.540	2.587.405
2002	2.244.372	487.799	2.732.171
2003	2.011.178	53.044	2.064.222
2004	1.879.411	149.625	2.029.036
2005	1.665.846	511.355	2.177.201
2006	1.522.698	795.931	2.318.629
2007	1.675.283	817.092	2.492.375
2008	1.586.532	1.043.909	2.630.441
2009	1.879.630	999.776	2.879.406
2010	1.708.844	883.074	2.591.918
2011	1.592.515	1.026.732	2.619.247
2012	1.457.098	835.157	2.292.255
2013	1.366.509	549.332	1.915.841
2014	1.300.154	488.187	1.788.341
2015	948.573	486.309	1.434.882
2016	911.002	404.968	1.315.970
2017	823.042	410.991	1.234.033

1.4.4.2. İkinci Dünya Savaşı ve İkinci Mükellefiyet

İkinci Dünya Savaşına Türkiye katılmasa bile ülkede mükellefiyet tekrar başlar. Halkın "kellefiyet" dediği mükellefiyet halkın madenlerde zorunlu çalışma dönemidir.

"Mükellefiyet kasabalardaki tüm erkeklerin 45 gününü zorunlu olarak maden ocaklarında çalışarak öteki 45 gününü köyünde geçirdiği münavebeli çalıştırma yöntemidir. (Kalyoncu 2005:176)

1940'da yayımlanan bir kararname ile bölgede "İş Mükellefiyeti Müdüriyeti" kurulur. Görevli memurlar ve muhtarlar aracılığı ile köylerden maden ocaklarında çalıştırılacak maden işçisi toplanır. Çalışma şartları nedeniyle ocaklardan kaçan işçileri yakalamak için de EKİ bünyesinde jandarma ile iş birliği içerisinde "Tahkimat Komutanlığı" oluşturulur. Mükellefiyetten kaçanlar burada cezalandırılır. (Kalyoncu 2005:177)

¹⁰ <http://www.taskomuru.gov.tr/>

Saffet Can'ın Uyanış Gazetesi, Okyanus Çiçekleri adlı yazısında mükellefiyet tanıklarıyla ilgili röportajının bir bölümünü aşağıda veriyoruz:

“945’in 6. ayında, bizi de mükellef yaptılar. O zamana kadar ben dışarıda daimi çalıştım. Hiç aklımdan çıkmaz. 945’in 6. ayı idi. Mükellef olduk. O zaman gruplu işçiler 45 gün çalışıyordu. Ben bir ay gruplu çalıştım. Dilekçe verdim. Daimi olmak istedim. Ocakta çalışmak istemedim. İş mükellefi olan köylüleri Muhtar götürüyordu. Muhtarda bir liste vardı. Bu liste işletmeden çıkıyordu. Mükellefiyet vardı. Mükellefin işletmesi; şimdiki, yeni yapılan Sümerbank’ın olduğu yerde idi. Oradan bu liste çıkıyordu. Bu liste de muhtara veriliyordu. Her ayın başında da bu listedeki kişileri muhtar aşağıya indirip teslim ediyordu. Müesseseye yani. Oraya teslim etti mi, o muhtarın işi bitti tamam. Muhtar bu işleri görürken Adam başı yirmi kuruş mu, bir lira mı gibi bir şey olacak o kadar para alıyordu. Şimdi bu köyden 30 kişi mi getirdi, 30 lira alıyordu yani. Muhtarlar adamı teslim ettikten sonra, mükellefi hamamın önünde çırılçıplak, olduğu gibi soyarlardı. Elbiselerini de doğru ütüye, yani kazana. Bit var diye yapıyorlar. Adamlar çırılçıplak, kazandan elbiseler çıkana kadar orada bekliyorlardı. Elbiseler çıktıktan sonra; mükellefiyet katibi gelmiş zaten aşağıya, listeleri okur, gelenleri işaretlerdi. Adamların hepsi gelmişse tamam. Gelmeyen olursa iki gün sonra tevkifat kağıdı çıkar işletmeden. Ya jandarma gelir köye, ye da muhtara bir haber gelir. Adam da köyde yoksa, aramaya başlarlardı. Mükellefiyete tabi olan işçiler gönüllü olarak değil Zorla, sopayla ocağa sokarlardı. Niye, çünkü adam nefret etmiş mükellefiyetten. Adam hasta olur, istirahat vermezler. İzin isteyecek, izin vermezler. Affedersiniz hanımı doğum yapacak; çocuğu olacak, kimsesi yok. Köyüne gitmek istiyor, göndermiyorlar. İki gün izinsiz gitse peşinden firar veriyorlar. Cezaevine gönderiyorlar. Daimiye geçeceğim günün akşamı kâtip geldi bana, “Hasan, seni istop ediyorum” dedi. “Niçin?” dedim ben. “Mükellefiyet seni istop ediyor. Köylülerin nerede çalışıyorsa sen de oraya gideceksin.” dedi. Onlar ocakta çalışıyordu. Onun o sözüne karşılık ben bir şey söyleyemedim. Aklıma direk servisinden daimiye geçmek geldi. Gittim mükellefiyet servisine, dilekçe verdim. Daimiye geçmek için. Orada bana “Pazartesi günü gel” dediler. Dilekçeyle birlikte gittiğim zaman da, “ben emir verdim, sen niçin daimiye geçiyorsun” dediler. O zaman katip yemek tikesi veriyor. Beni bıraktı, gitti. Bir dahaki Pazartesiye yine gittim. O zaman, İşçi Mükellefiyeti’nde Halil Bey isimli birisi vardı. “İşin olmazsa gidersin köye” dedi bana. Ben de köye geldim. Bir yevmiye sıfır. Ardından da firar. Bizim buralarda kaçan olmadı ama Devrek, Çaycuma, Bartın taraflarından kaçan çok oldu. Jandarmalar adamları, lâvuarın oradaki jandarma karakoluna götürüyorlardı. Ben de kaldım orada bir kaç saat. Bir gün işe gitmedim ya, beni de götürdüler oraya. Başçavuş vardı orada, baş gedikli. Tek tek, kaçanların isimlerini okur, onları jandarmalarla iş yerlerine gönderirdi. (Mükellef işçisi Hasan Kılıç 66 yaşında, Merkez Olukyanı Köyü-Zonguldak 06.11.1993)

2. BÖLÜM

ZONGULDAK HAVZASI MADEN FOLKLORU

Ülkemizin birçok yerinde madencilik yapılmaktadır. Taşkömürü madenciliği ise Zonguldak havzasında ve TTK'nin bir müessesesi olan Amasra'da yapılmaktadır. Türkiye sahip olduğu madenler bakımından zengindir ve bu madenlerin çıkarılması ve işlenmesi çeşitli şehirlerde yapılmaktadır. Bu çalışmanın genel madencilik kavramıyla karışmaması için başlıklarda özellikle taşkömürü belirtilmiştir. Zonguldak havzası maden folkloru, meslek folkloru olarak bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölüm alandan yapılan derlemeler ve gözlemler ışığında oluşturulmuştur. Çünkü meslek folkloru olarak çalışılan bu bölüm başlı başına bir tez konusu olabilecek genişliktedir.

2.1. Meslek Folkloru

Batı'da "occupational folklore", "occupational folklife" adıyla bilinen meslek folkloru Dundes'in halkı aralarında en az ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan topluluğu olarak tanımlamasından sonra önem kazanmıştır. Dundes; baseball oyuncuları, kömür madencileri, kovboylar, balıkçılar gibi tüm meslek üyelerinin de kendi aralarında argo, efsane, şaka ve fıkraları olduğunu belirterek (Abalı 2008: 117) meslek folklorunun kendine has ürünleri olduğunu belirtmiştir.

Meslek folkloru çalışmalarının çıkış noktası, işyerlerindeki özel bir dilin, giyim tarzının, inanışların, sembollerin ve iş için gerekli aletlerin nasıl yaratılıp kullanıldığı ile o mesleğe mensup kişilerin bunları nasıl algılandığı olmuştur. (Abalı 2008: 113; Duymaz, Şahin, 2010: 105). Bunun yanında mesleğe ait somut ürünler ile hikayeler, efsaneler, şiirler de meslek folkloru içinde değerlendirilmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda Zonguldak havzasında taşkömürü madenciliği diğer mesleklerden kendine has özelliklere sahip olması ve çalışanlarının sosyal grup olması ve çalışanlar arasında en az ortak bir faktör olarak kömürün çıkarılması ve insanlığın hizmete sunulması amacıyla bir meslek folklorudur. Taşkömürü madenciliği meslek folkloru olarak çeşitli başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.1. Taşkömürü Madenciliği

Maden, yerkabuğunun kimi bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenler nedeni ile oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral bileşimi. **Madenci**, maden ocaklarında çalışan ve mesleği madencilik olan kişilerin her biri. Madenciliğin tanımını kuru kitap bilgisi olarak tanımlamak yerine alan çalışmasında kaynak kişilerden yaptığımız görüşmelerle tanımlamak için kaynak kişilere madenciliği nasıl tanımladıklarını sorduk. Kaynak kişilerden aldığımız tanımlar şunlardır.

Burası TTK ağır sanayi. Dünyadaki en zor zanaat madencilik. (KK:Kazım Eyübler)

(...)Emekli oldum ama ben hala madenlerde çalışıyorum ya. Valla kızım hala çalışıyorum oralarda gece rüyamda yani. Rüyalarımda hala oralara çalışıyorum. Ocak hazırlıyorum kendi kendime. Madencilik zor bir meslek yani. (KK: Mustafa Yılmaz)

İşi ağır yani maden işçisinin her şey demir taş (KK: İsmail Keskin).

Madenciliği kaynak kişiler genellikle dünyanın en zor mesleği olarak tanımlamışlardır. Çünkü hem bedenen hem de psikolojik olarak güçlü olmaları gerekmektedir.

Taşkömürü madenciliği kendi içerisinde kömüre ulaşmak ve maden içerisinde güvenliği sağlayacak çeşitli yol, tünel, domuzdamı, ayak gibi çeşitli yapım işleri; kömür çıkarımından, kömürün işlenmesi, satılması; madenciye gerekli olan alet edevatın yapımı ya da tamiri gibi daha birçok iş bölümü olan beden ve zekaya dayalı durmaksızın çalışmanın olduğu yedi gün 24 saati çeşitli mesai saatleri olarak düzenlenmiş bir sektördür.

Modernleşme ile ve teknoloji ile birlikte insanlar gittikçe daha da yalnızlaşmakta ve bireyselleşmektedir. Madencilik gibi bir meslekte ise dayanışma, ekip olma, başlanan işi devam ettirme, söylenen işi eksiz yerine getirme önemlidir. Grup çalışanları arasında yeraltında birlik beraberlik ve paylaşmak en önemli değerlerdir. Bu değerleri her madenci önemsemektedir. Bu değerler madenciliğin yazısız kuralıdır. Madencilik bu yüzden sadece belli mesai içerisinde verilen işi yapıp bitirmek değildir.

Yerüstünde olan dargınlıklar, kızgınlıklar yeraltında devam etmez. Yeraltında konuşulan üslupla yerüstünde konuşulmaz. Bu yüzden madencinin iki hayatı vardır:

yeraltı ve yerüstü. Bu iki hayat çevresinde iki kimliğe değil de madenci kimliğine sahiptirler yani madenci kimliği kişinin doğuştan getirdiği huy ve mizacıyla kaynaşarak tek bir kimlik olur.

Madencinin özellikle kazmacıların gözleri sürmeli elleri nasırdır, tırnakları kömür karasıdır. Orhan Veli'nin dediği gibi madenci ekmeğini yüz karası ile değil kömür karasıyla kazanır.

Madencilik babadan oğula geçen mesleklerden biridir aynı zamanda. Meslek geçişi arasında yatay hareketlilik vardır. Hemen hemen herkesin bir madenci yakını vardır. Kuşaklar arasındaki yatay hareketlilik söz konusudur.

Babam sürekli anlatırdı bana. Babamdan sürekli tecrübe alıyordum yani babam maden de sürekli cesaretli olma, yeri eldi mi ürkek de ol derdi. Babam anlatırdı. (KK: Nevruz Ertuğrul)

Zorlu çalışma şartları olan ve ciddi riskler barındıran bir işte neden çalıştıkları sorulduğunda ise iki cevap ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yeraltı maden işçilerinin diğer mesleklere göre erken emekliliğinin olmasıdır. Dört bin yevmiyeyi dolduran emekli olabilmektedir. Maden işçisi olarak çalışmayı tercih etmenin ikinci nedeni ise, çalışanların maden işçiliğinden önceki yaptıkları işlerin genellikle güvencesiz işler olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemsel ve güvencesiz işlerde çalışan işçiler madenlerde çalışarak devlet güvencesi altına girdiklerinde kendilerini daha mutlu hissetmekte ve devlet güvencesi uğruna zorlu çalışma şartlarına göz yummaktadır.

Zonguldak havalisindeki madenci yarı işçi- köylü madenci olarak değerlendirilmektedir. Çünkü madenci kimliğinin yanında köylerinde tarımla ilgilenmektedirler. Bugün bu tanım çok da geçerli değildir. Çünkü kentlerde yaşayan madenci sayısı daha fazladır. Köylerde tarımla ilgilenmeleri daha çok emeklilik sonrası olmaktadır.

Madenci, ailesinden her gün helalleşerek ayrılır. Ailesi de onu selamete uğurlar. Mesaisi bitip eve gelince madenciye ailesi geçmiş olsun der. Çünkü çok şükür bugün de başına bir kaza gelmedi, eve sağlıklı döndün demek ister. "Geçmiş olsun." sözü hem duadır hem şükürdür madenci için.

Madenci kimliği işe başlamakla değil, içinde bulunulan kültürle ediniliyor ve ömür boyu bu kimlikte kalınıyor.

2.1.2. Taşkömürü Madencisinin İş Ahlakı

Madencilikten dolayı Zonguldak şehri "emeğin başkenti" olarak anılmaktadır. Emek kutsaldır bu topraklarda. Fakat günümüzde bu emeğe saygı azalmıştır. Madenciler eski zamanlarda gördükleri değeri göremedikleri için üzülmediler. Madenciler geçmişten günümüze zor koşullarda çalıştıkları için her türlü emeğe değer vermekte saygı göstermektedirler. Örneğin, Zonguldak'ta kömür karalı işten çıkan madencilerin koltuklar kirlenmesin diye ayakta gitmeleri ya da Soma'daki faciadan sağ kurtulan işçinin ambulansa binerken çizmelerimi çıkarayım kirlenmesin, demesi aslında madencinin kendi sağlığından, konforundan çok emeğe değer verdiğini göstermektedir. Madenciler de emeklerine değer verilmediğini, saygı görmediklerini, aşağıdaki görüşmede ifade etmişlerdir.

Şimdi Berna Hanım ben size bir şey anlatayım. Bizim burada lambahane vardır. İşe giderken yanımıza aldığımız fenerler yani. Mesela biz işe girdiğimiz zaman insanlar onlara farklı farklı ipler bağlardı. Lamba numarasını bilmezlerdi cahil olduklarından dolayı. Ama işlerinde, devletin işinde cahil değillerdi. Ne iş veriliyorsa onu yapıyorlardı. İnsanlar lamba numaralarını bilmiyorlardı ama devletin işine bir kez bile ihanet etmediler. Öyle bir madencilik kültür vardı burada. (KK: Abdullah Cesur)

Şimdi bir madencilik anımı anlatayım. Burada 20 yıl önceki olay anlatacağım. 20 yıl önce bir arkadaşım kazalandı yanımda. Ben de onunla birlikte dışarı çıktım. İş elbisesi var sırtımızda. Karalıyız. Ama inanır mısın yani bizi gören elindeki işi bırakıyor, bize yardım etmeye çalışıyor. Dolmuşa biniyoruz kimse para almıyor. Yani bu kadar büyük hürmet vardı ortamda. Emeğe sevgi saygı vardı. Şimdi karalı geldim öteye kay kardeşim üzerimi pisleyeceksin bana değme diyor insanlar artık. Emeğe saygı kalktı yozlaştı, bencil oldu insanlar. (KK: Abdullah Cesur)

2.1.3. Taşkömürü Madencilerinin Psikolojik Olarak Güçlü Olmaları

Maden mutlak karanlığın olduğu taşla kömürle kaplı yeraltında bir mekan. Bu yüzden madencilik herkesin yapabileceği bir iş değildir. Çünkü hem bedenen hem de ruhen güçlü olmak gerekmektedir. Bugün birlikte yemek yediğiniz arkadaşınızın cenazesini belki bir saat sonra sırtınızda çıkarabilirsiniz ya da kaza geçirip sağlığınıza olabilirsiniz. Bunları elbette her madenci kendisi yaşamasa bile çevresindeki diğer

madencilerin yaşadığına tanık olduğundan yine de psikolojik olarak sağlam olmalıdır. Onlar iş ahlakları gereği çalışma hayatlarında karşılaştıkları kazaları, yaralanmaları, ölümleri mesleklerinin bir parçası olarak görmekteler. Bu yüzden herhangi bir kaza sonucu yaralandıklarında veya ölümle burun buruna geldiklerinde normal bir insandan daha soğukkanlı davranmaktalar. Ölüyü iki metreye gömüyoruz, biz ise yerin yedi yüz metre aşağısına iniyoruz, diyerek ölüme karşı tavırlarını ortaya koyuyorlar aslında. Bu konuyla ilgili alandan derlenen aşağıdaki ifadeler söylenenleri kanıtlar niteliktedir.

Kaç tane adam aldık içeriden, canlı olsun ölü olsun.. Onu diyecektim bak geçen gün olay oldu Fransa'da. Kadın diyor ki, o olayla ilgisi yok normal ülke vatandaşı kadın. Fransız vatandaşı olmaktan nefret ediyorum diyor. Neden? Çünkü korkuyla yaşıyoruz. Düşün yani. Biz gibi her gün korkutan, kaybetmekten geçmemişsin yani. Yani biz burada göçükte kalan adamı alıyoruz. Adam üç gün beş gün moral izni veriyoruz. Sonra adam gelip işine devam ediyor yani. Çalışmak her şeyin önünde geliyor. (KK:Abdullah Cesur)

(...) (B.T.: göçükte kalıp hayatını kaybeden de sizin iş arkadaşınız. tekrar işinize döndüğünüzde ne hissediyorsunuz?) Dünya devam ediyor. Ölenle ölmüyor. Ama madencinin işe giderken düşüncesi aynıdır. (KK:İsmail Keskin)

(...) Talisielere de gidiyoruz. Cansız bedenler de alıyoruz. Tek de çalışıyoruz. Bunlara rağmen bu şartlar da yaşıyoruz. Bu bizim mesleğimiz. Ermenek'te Soma'da yaşanan olaylarda buradan ekip gitti. Oraya giden ekip cansız bedenleri çıkardı. Bu işi yapan adam o duygusal psikolojini etkisinde kalırsa çalışmaz. (KK: Muhammed Cindoruk)

2.1.4. Taşkömürü Madencisinin Önceliği

Madenci için her şeyden önemli olan kendinin ve çalışma arkadaşlarının emniyetini sağlamaktır. Çünkü gece gündüz mutlak karanlığın olduğu yerde kaza yaşanmadan üretim yapılabilmesi için iş güvenliği çok önemlidir. Madencilik sektöründe yasalarla iş güvenliği birimleri zorunludur. Her şeyden önce can güvenliği gelir.

TTK, Türkiye'de kendi iş güvenliği örgütünü kuran ilk kurumdur. Ocak kompleksinin büyüklüğüne bağlı olarak her 15 yeraltı işçisine bir maden mühendisi düşecek şekilde eleman istihdam edilmektedir. İş Güvenliği ve Eğitim Daire Başkanlığı; Kanun, Kararname, Tüzük ve Ana Yönetmelik hükümleri çerçevesinde kurum ve bağlı müesseselerin yeraltı ve yerüstü işyerlerinde üretimin sağlıklı ve

güvenli bir şekilde yapılması amacına yönelik denetim ve gözetim görevlerini yerine getirmektedir.

İş sağlığı, güvenliği ile ilgili tehlikeleri tespit eder. Riskleri belirler, değerlendirir, riskleri kabul edilebilir kılmak için gerekli önlemleri alır. Kaza olaylarını yerinde inceler, tekrerrünü önlemek için çağdaş, bilimsel, teknik yöntemlerle çözümler geliştirir, uygulanmasını sağlar ve bu konularda politikalar oluşturur. Çalışanların eğitilmesini sağlar. Dünya madencilik teknolojisindeki iş sağlığı, güvenliği ve eğitime ilişkin gelişmeleri izler, bunların uygulanması için gerekli çalışmaları yapar (TTK Resmi İnternet Sayfası, <http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=61>).

Madenci için her şeyden önce emniyeti gelir. Burada yıllardan beri önce emniyet denilmiş. Emniyet dediğimiz şey iş güvenliği dediğimiz şey yani. Burası devlet sektörü olduğu için iş güvenliğine önem veriyoruz. İş güvenliğine ait tesisat noksatsız geliyor buraya. Sadece talebinde bulun yani. (KK: Abdullah Cesur)

Haberleşme en önemli unsurdur madenci için. Çünkü haberleşme sistemini yaygınlaştıramazsan bu işlerin devamı olmuyor. (KK: Hüseyin Uruç)

2.2. Taşkömürü Madenciliğinde Mesleki Hiyerarşi

Havzada Türkiye Taşkömürü Kurumu müesseseleri yanında birçok özel ve kaçak maden ocağı da bulunmaktadır. Alan araştırmasında mesleki hiyerarşi olarak edinilen bilgiler yanında Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) resmi internet sitesinden yararlanılmıştır. Çünkü madencilik sadece yeraltına inip kömürü yerüstüne çıkarmak değildir. Kömürün çıkarılması, yıkanması, işlenmesi, işçilerin bağlı oldukları çeşitli birimler, birtakım idari işler gibi birçok çalışma alanı vardır madenciliğin. Bu yüzden çalışmada bu birimleri ve kurum olarak hiyerarşiyi göstermek için TTK yönetim organizasyon şemasından yararlandık. TTK yönetim hiyerarşisi şöyledir.

Hiyerarşi Yönetim Kurulu ile başlar. Yönetim Kurulu Başkanı aynı zamanda Genel Müdürdür.

I. Yönetim Kurulu**II. Genel Müdürlük****III. Genel Müdür****IV. Genel Müdür Yardımcıları****V. Genel Müdürlük Birimleri ve Görevleri****1. Teftiş Kurulu Başkanlığı**

1.1. Başmüfettiş- Müfettiş

1.2. Büro İşleri Şube Müdürlüğü

1.2.1. Yazı İşleri Şefliği

2. Güvenlik ve Savunma Müdürlüğü

2.1. Sivil Savunma Uzmanlığı

2.2. Koruma ve Güvenlik Amirliği

2.3. Yazı İşleri Şefliği

3. Hukuk Müşavirliği

3.1. Yazı İşleri Şefliği

3.2. Kartoteks ve Hesap İşleri Şefliği

3.3. Hukuk Müşaviri (İş Davaları)

3.3.1. İş Davaları Şefliği

3.3.2. İş Davaları Şefliği

3.4. Hukuk Müşaviri (Hukuk ve İdari Yargı Davaları)

3.4.1. Hukuk ve İdari Davalar Şefliği

3.5. Hukuk Müşaviri (İcra – Harici İşler ve Ceza Davaları)

3.5.1. Harici İşler ve Ceza Davaları Şefliği

3.5.2. İcra Davaları Şefliği

4. Genel Müdür Müşavirliği**5. Yönetim Kurulu Şube Müdürlüğü**

5.1. Yönetim Kurulu Büro Şefliği

6. Özel Büro Şube Müdürü

6.1. Özel Büro Şefliği

7. İşletmeler Dairesi Başkanlığı

7.1. Yazı İşleri Şefliği

7.2. Üretim Planlama ve İzleme Şube Müdürlüğü

- 7.2.1. Üretim Planlama ve İzleme Başmühendisliği
- 7.2.2. Tasman ve Plan Bürosu Başmühendisliği
- 7.3. Hizmet Alımı Şube Müdürlüğü
- 7.3.1. Hizmet Alımı Başmühendisliği
- 7.3.2. Alım- Satım İşleri Başmühendisliği
- 7.3.3. Lavuar Denetleme ve Kontrol Başmühendisliği
- 7.4. Direk İşleri Şube Müdürlüğü
- 7.4.1. Direk İkmal Başmühendisliği
- 7.4.2. Stok Kontrol Başmühendisliği
- 7.4.3. Nakliyat Şefliği
- 7.4.4. Stok Kontrol Şefliği
- 7.4.5. İrtibat Büroları Koordinasyon Şefliği
- 7.5. Sözleşmeli Sahalar Şube Müdürlüğü
- 7.5.1. Sözleşmeli Sahalar Başmühendisliği
- 7.5.2. İzleme ve Kontrol Başmühendisliği
- 8. Etüd, Plan - Proje ve Tesis Dairesi Başkanlığı**
- 8.1. Yazı İşleri Şefliği
- 8.2. Etüd, Plan- Proje Şube Müdürlüğü
- 8.2.1. Etüd Proje Başmühendisliği
- 8.2.2. Proje Geliştirme Başmühendisliği
- 8.2.3. Ar-Ge Fizibilite Başmühendisliği
- 8.3. Yatırım İşleri Şube Müdürlüğü
- 8.3.1. Yatırım İşleri Başmühendisliği
- 8.3.2. İzleme ve Kontrol İşleri Başmühendisliği
- 8.3.3. Yatırım İşleri Şefliği
- 8.3.4. İhale İşleri Şefliği
- 8.4. Tesis İşleri Şube Müdürlüğü
- 8.4.1. Tesis Başmühendisliği
- 8.4.2. Elektro-Mekanik Başmühendisliği
- 8.4.3. Keşif ve İhale İşleri Başmühendisliği
- 8.5. Aramalar Şube Müdürlüğü
- 8.5.1. Jeoloji Başmühendisliği

8.5.2. Jeofizik Başmühendisliği

9. İş Güvenliği ve Eğitim Dairesi Başkanlığı

9.1. Yazı İşleri Şefliği

9.2. İdari ve Mali İşler Şefliği

9.3. İş Güvenliği -Denetim Şube Müdürlüğü

9.3.1. Denetim Başmühendisliği

9.3.2. Elektro- Mekanik Denetim Başmühendisliği

9.3.3. Tahlisiye Başmühendisliği

9.4. Araştırma Geliştirme Şube Müdürlüğü

9.4.1. Havalandırma Başmühendisliği

9.4.2. Tozla Mücadele Başmühendisliği

9.4.3. Araştırma- Geliştirme Başmühendisliği

9.4.4. Alevsizdirmazlık Başmühendisliği

9.4.5. Muhasebe ve Yazı İşleri Şefliği

9.5. Eğitim Şube Müdürlüğü

9.5.1. İş Güvenliği ve Eğitim Başmühendisliği

9.5.2. Hizmet İçi Eğitim Şefliği

9.5.3. Burs- Staj Şefliği

9.6. Laboratuvar Şube Müdürlüğü

9.6.1. Laboratuvar Başmühendisliği

9.6.2. Yazı İşleri Şefliği

9.7. Çevre ve Kalite Şube Müdürlüğü

9.7.1. Çevre Başmühendisliği

9.7.2. Kalite Başmühendisliği

10. Makine ve İkmal Dairesi Başkanlığı

10.1. Yazı İşleri Şefliği

10.2. Mekanizasyon Şube Müdürlüğü

10.2.1.- Mekanizasyon- Planlama Başmühendisliği

10.2.2. Yatırım ve Standardizasyon Başmühendisliği

10.2.3. Fabrika Koordinasyon Başmühendisliği

10.2.4. Harici Siparişler Şefliği

10.3. İkmal Şube Müdürlüğü

- 10.3.1. İkmal Başmühendisliği
- 10.3.2. Stok Kontrol Başmühendisliği
- 10.3.3. Şartnameler Başmühendisliği
- 10.3.4. Dahili Siparişler Şefliği
- 10.4. Muayene ve Tesellüm Şube Müdürlüğü
- 10.4.1. Muayene ve Tesellüm Başmühendisliği
- 10.4.2. Muayene ve Tesellüm Şefliği
- 10.4.3. Yazı İşleri Şefliği
- 10.5. Enerji Yönetimi ve Elektrifikasyon Şube Müdürlüğü
- 10.5.1- Elektrifikasyon Planlama Başmühendisliği
- 10.5.2- Enerji Verimliliği Başmühendisliği

11. İnşaat Emlak Dairesi Başkanlığı

- 11.1. Yazı İşleri Şefliği
- 11.2. Emlak- İstimlak Şube Müdürlüğü
- 11.2.1. Harita- Fen ve Kadastro Başmühendisliği
- 11.2.2. Emlak Planlama Başmühendisliği
- 11.3. Proje ve İhale İşleri Şube Müdürlüğü
- 11.3. Keşif İhale ve Kesin Hesap Başmühendisliği
- 11.3.2. Tesisat İşleri Başmühendisliği
- 11.3.3. Keşif Hazırlık- Kontrol Şefliği
- 11.4. İnşaat Kontrol Şube Müdürlüğü
- 11.4.1. Kontrol Başmühendisliği
- 11.4.2. Kontrol (Teknik) Şefliği

12. Araştırma, Planlama ve Koord. Dairesi Başkanlığı

- 12.1. Yazı İşleri Şefliği
- 12.2. Araştırma Geliştirme Şube Müdürlüğü
- 12.2.1. Bilgisayar Sistemleri Şefliği
- 12.3. Veri İletişim ve Teknik Destek Şube Müdürlüğü
- 12.3.1. Donanım Başmühendisliği
- 12.4. Yazılım Geliştirme Şube Müdürlüğü
- 12.5. İstatistik ve Araştırma Şube Müdürlüğü
- 12.5.1. İstatistik Şefliği

12.5.2. Araştırma Şefliği

13. Fen Tetkik ve Verimlilik Dairisi Başkanlığı

13.1. Yazı işleri Şefliği

13.2. Başuzmanlar

14. İdari ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı

14.1. Yazı İşleri Şefliği

14.2. İdari ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğü

14.2.1. İdari İşler Şefliği

14.2.2. Sosyal İşler Şefliği

14.2.3. Misafirhaneler Şefliği

14.2.4. Sabit Kıymetler Şefliği

14.3. Haberleşme ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü

14.3.1. Genel Haberleşme Şefliği

14.3.2. Halkla İlişkiler Şefliği

14.4. Ankara İrtibat Şube Müdürlüğü

14.5. Güvenlik ve Koruma Şube Müdürlüğü

14.5.1. Yazı İşleri Şefliği

15. Personel Dairesi Başkanlığı

15.1. Yaz İşleri Şefliği

15.2. Personel İşleri Müdürlüğü

15.2.1. Emeklilik- Kıdem Şefliği

15.2.2. Kadro- Tayin ve Ek Ödemeler Şefliği

15.2.3. Memur Tahakkuk- Harcırah Şefliği

15.2.4. Sicil ve Disiplin İşleri Şefliği

15.3. İş ve İşçi İlişkileri Şube Müdürlüğü

15.3.1. Toplu Sözleşme Şefliği

15.3.2. İş ve İşçi İlişkileri Şefliği

15.3.3. İşçi Tahakkuk- Harcırah Şefliği

15.3.4. PDKS İzleme ve İstatistik Kontrol Şube Müdürlüğü

15.4.1. PDKS İzleme ve Puantaj İşleri Şefliği

15.5. Sağlık İşleri Şube Müdürlüğü

15.5.1. Poliklinik Başhekimliği

15.5.2. Sağlık İşleri Şefliği

15.5.3. Yazı İşleri Şefliği

16. Muhasebe Dairesi Başkanlığı

16.1. Yazı İşleri Şefliği

16.2. Muhasebe Şube Müdürlüğü

16.2.1. Genel Muhasebe Şefliği

16.2.2. Finansman Şefliği

16.2.3. Kasa Şefliği

16.2.4. Kömür Şefliği

16.2.5. Vergi Sigorta- Tazminat Şefliği

16.3. Bütçe- Bilanço Şube Müdürlüğü

16.3.1. Bütçe- Bilanço Şefliği

16.3.2. Sabit Kıymetler Şefliği

17. Satın Alma Dairesi Başkanlığı

17.1. Yazı İşleri Şefliği

17.2. İç Alımlar Şube Müdürlüğü

17.2.1. İç Alımlar Şefliği

17.2.2. Sigorta Şefliği

17.3. Dış Alımlar Şube Müdürlüğü

17.3.1. Dış Alımlar Şefliği

17.3.2. Gümrük Şefliği

17.3.3. Akreditif Şefliği

17.4. Yedek Parça ve Levazım Şube Müdürlüğü

17.4.1. Yedek Parça ve Satış Şefliği

17.4.2. Levazım Şefliği

18 . Liman ve Demiryolu İşletme Müdürlüğü

18.1. Muhasebe ve Yazı İşleri Şefliği

18.2. Ambar Şefliği

18.3. Liman Başmühendisliği

18.4. Demiryolu İşletme Başmühendisliği

19. Maden Makineleri Fabrika İşletme Müdürlüğü

19.1. Yazı İşleri Şefliği

- 19.2. Musahabe Şefliği
- 19.3. İdari İşler Şefliği
- 19.4. Atölyeler Şube Müdürlüğü
  - 19.4.1. Mekanik Atelyeler Başmühendisliği
  - 19.4.3. Döküm- Isıl İşlem Başmühendisliği
  - 19.4.4. Pres- Kalıp Başmühendisliği
- 19.5. Üretim Planlama ve Araştırma Şube Müdürlüğü
  - 19.5.1. Üretim Planlama ve Kontrol Başmühendisliği
  - 19.5.2. Metod Başmühendisliği
  - 19.5.3. Konstrüksiyon Başmühendisliği
  - 19.5.4. Kalite- Kontrol Başmühendisliği
  - 19.5.5. Oksi- Asetilen Başmühendisliği
- 19.6. Elektrik İşleri Şube Müdürlüğü
  - 19.6.1. Elektrik Atelyeler Başmühendisliği
- 20. Yüksek Gerilim İşletme Müdürlüğü**
  - 20.1. Muhasebe ve Yazı İşleri Şefliği
  - 20.2. İşletme Mühendisliği
  - 20.3. Role- Test Başmühendisliği
  - 20.4. Ambar Şefliği
- 21. Pazarlama ve Satış Şube Müdürlüğü**
  - 21.1. Yazı İşleri Şefliği
  - 21.2. Pazarlama Şefliği
  - 21.3. Sarış Şefliği
  - 21.4. Hesap İşleri Şefliği
  - 21.5. Yükleme Şefliği

Yukarıdaki bölümler genel merkeze bağlı bölümlerdir. Şemada da görüldüğü gibi yirmi bir ana bölüm ve bu bölümlere bağlı müdürlük, şeflik, mühendislik, başmühendislik gibi alt birimler vardır. Bunlara ek olarak TTK'nin kendi müesseselerinde bu sisteme bağlı yönetim hiyerarşisi de bulunmaktadır. Müesseselerin kendi yönetim şemasını kaynak kişi şöyle anlatmıştır.

"B.T.: TTK Armutçuk Müessesindeki yönetim düzeniniz nasıldır?"

Yönetim kademesi şöyledir: Müessese Müdür, Müessese Müdür Muavini, İşletme Müdürü, Bölüm İşletme Mühendisliği, Servis Mühendisi, Servis Şefi, Servis Şefi Nezaretçileri, Usta, İşçi. (KK: Abdullah Cesur)

Yukarıda sayılan hiyerarşik düzene ek olarak alanda işçilerin kendi zanaatlarına veya yaptıkları işlere göre çeşitli meslek gruplarına ayrıldığı görülmüştür. Kaynak kişilerden derlenen anlatılar ışığında madencilerin mensup oldukları meslekler belirlenmiştir ve parantez içinde bu işi yapan kaynak kişiler belirtilmiştir.

Başmühendis: Birimlerde sorumlu bulunulan işlerin planlanması, yürütülmesi ve takibinden sorumlu olan kişi. (*Başmühendis Hanefi Oruç*)

Büyük Hazırlık Başmühendisi: Yeraltında ilk defa açılması düşünülen kömür üretim panolarının ana yollarının açılmasının planlanması, yapılması ve işletilmesinden sorumlu olan kişi. (*Büyük Hazırlık Başmühendisi Sadık Yücel*)

Büyük Hazırlık Şef Yardımcısı: Yeraltında ilk defa açılması düşünülen kömür üretim panolarının ana yollarının açılması, tahkimatlarının yapılmasında çalışan işçilerin iş tertiplerini ve iş organizasyonunu yapan kişi. (*Büyük Hazırlık Şef Yardımcısı Ayhan Açıkgöz*)

Elektro Mekanik Bakım Bant Ustası: Yeraltında kömür nakli için kurulu bulunan bant ünitelerinin kurulması, çalıştırılması, sökülmesi ve arızalarının giderilmesinde görev alan kişidir (*Elektro Mekanik Bakım Bant Ustası Ertan Yalçın, Halil Sağlam*).

Elektro Mekanik Vinç Bakım Şefi: Kuyu içinde kurulu bulunan asansörün çalışmasını sağlayan makine teçhizat, vinç sistemlerin bakım, onarımı ile bu sistemlerin çalıştırılmasında görevli personellerden sorumlu olan kişi (*Elektro Mekanik Vinç Bakım Şefi Kazım Eyübler*).

Emniyet Bölümü İşçisi: Yeraltında çalışılan veya çalışılacak olan yerlerde bulunan hava ölçümlerini, gaz ölçümlerini yaparak ortamın çalışmaya müsait olup olmadığını belirleyen kişi (*Emniyet Bölümü İşçisi Muhammet Cindoruk, İşçi Emniyet Güvenliği İşçisi İsmail Aslan*).

Erken Uyarı Servisi İşçisi: Yerüstünde kurulu bulunan "Erken Uyarı İstasyonu"ndaki bilgisayarlara yeraltında muhtelif yerlerde bulunan sensörler yardımıyla ölçülen değerler (karbon monoksit, karbondioksit, hidrojen sülfür, oksijen, hava hızı, sıcaklık, basınç) anlık olarak gönderilmektedir. Erken uyarı işçisi bu sensörlerin kurulumunu, tamir bakımını ve kontrolünü yapmakla görevlidir (*Erken Uyarı Servis İşçisi Hüseyin Oruç*).

Hazırlık İşçisi: Kömür üretim panolarının ana yollarının açılması, tahkimatlarının yapılmasında çalışan kişi. (*Emekli Hazırlık İşçisi Kenan Aydın*)

Kazmacı: Kazmacı olarak tabir edilen kişi üretim panosunda (ocağında) kömür damarından kömürün çeşitli yöntemlerle çıkartılması işinde görevlendirilen kişidir. Görevi kömürün alındığı alana ağaç bağ tahkimatı yapmak, kömürü çıkartmak, damarda ilerlemenin (çalışmanın) yapılmasını sağlamaktır. (*Emekli Kazmacılar Mehmet Ertuğrul, Kazım Yavuz, Şaban Durmuş, İhsan Yavuz, Baki Erdem, Faal Çalışan Kazmacı Muhammet Akyüz*)

Kuyu Elektrikçisi: Kuyu içinde kurulu asansörün çalışmasında meydana gelecek elektrik veya sistem arızalarının en kısa zamanda giderilmesi ve sistemin güvenli bir şekilde çalıştırılmasını sağlamakla görevli kişidir. (*Kuyu Elektrikçisi Rasim Aslan*)

Kuyular Bakım Makine Mühendisi: Kuyu sistemlerinin çalıştırılmasından ve kuyu çalışanlarından sorumlu olan kişi. (*Kuyular Bakım Makine Mühendisi Murat Altınok*).

Madenci Nezaretçi Şefi: Kömür üretim panolarının hazırlanması, çalıştırılması veya herhangi bir olumsuz durumda (yangın, grizu, gaz v.b.) kapatılmasında çalışan işçilerin iş tertiplerini ve iş organizasyonunu yapan kişi. (*Madenci Nezaretçi Şefi Abdullah Cesur, Nail Hastürk, Sebahi Aynalı, Yenal Uncu*)

Mekanik İşçisi: Yeraltında kurulacak olan veya kurulu bulunan mekanize sistemlerin (su basma tulumbası, bantlar, konveyörler v.b.) çalıştırılmasında görev alan kişi. (*Mekanik İşçisi Nevzat Yavuz*)

Nakliyat Nezaretçisi: Yeraltında çeşitli araç, makine, teçhizatlarla kömür ve malzeme naklinin yapılmasında çalışan işçilerin iş tertiplerini ve kontrollerini yapan kişi.

(Nakliyat Nezaretçisi Halit Aydın)

Nakliyat İşçisi: Yeraltında çeşitli araç, makine, teçhizatlarla kömür ve malzeme naklinin yapılmasında görev alan kişiler. *(Nakliyat İşçisi Hasan Adıyaman, Muhammet Taşçı, Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi: Abdullah Aydın, Cevdet Yumurtacı, Bayram Gültekin, Recep Bulut, Ünal Porsuk)*

Nezaretçi: İşçilerin iş tertiplerini ve iş organizasyonunu yerinde yapan ve kontrol eden kişi. *(Emekli Nezaretçi Turan Yılmaz)*

Nezaretçi Şef Yardımcısı: Maden nezaretçi şefine yardım eden kişi. *(Nezaretçi Şef Yardımcısı Yener Arslan)*

Muhaberat: Bu işi yapan kişi çalıştığı müessesenin resmi evraklarının diğer müesseseler veya kurumlara getirip götürmek, dağıtımını yapmakla görevli olan kişisidir. Diğer tabirle çalıştığı yerin postacısıdır. *(Emekli Muhaberat Mustafa Civelek)*

Ocak Elektrikçisi (Elektronik işçisi): Yeraltında elektrikle çalıştırılan makine ve teçhizatlar ile aydınlatma yapılacak yerler için ihtiyaç duyulan elektriğin özel yer altı kablolarıyla yerlerine ulaştırılmasını ve bunların bağlantılarının yapılmasını ve sökölüp takılmasıyla görevli olan kişisidir. *(Emekli Ocak Elektrikçisi (Elektronik işçisi) Recep Öztürk, Recep Erdoğan, Tekin Baba, Önder Yıldırım. Faal Çalışan Ocak Elektrikçisi: Aydın Ercan, Orhan Dikici, Turan Erdem, Adem Turgut, Tuncay Gazitepe)*

Saççı (Kuyu işçisi): Saççı denilen kişi sinyal işçisi olarak görevlendirilen kişidir. Görevi kuyu içinde kurulu bulunan ve yeraltına inmek veya çıkmak, malzeme getirip götürmek, kömürün yeryüzüne ocak arabaları içinde dışarıya çıkartılması işlerinde kullanılan asansörün emniyetli olarak çalıştırılmasında görev alan kişidir. Kuyu başı ve kuyu dibinde bulunan saççılar kafes olarak tabir edilen asansör kabinlerinin kullanım amacına göre yüklenip boşaltılmasını kontrol etmekle ve insan nakli esnasında kapıların emniyetli bir şekilde kapatılmasını sağlamakla görevlidirler. Saççılar asansörü çalıştıracak olan vinççiye kafesin harekete hazır olduğunu kilise çanı gibi ses çıkaran aletle haber vermekte olup, nakledilen malzeme veya insana göre Vinççiye sinyal (1 çan

sesi kömür, 2 çan sesi malzeme, 4 çan sesi insan gibi) göndermektedirler. *(Saççı Nevruz Ertuğrul, İsmail Keskin)*

Tamir Tarama İşçisi: Yeraltında yeni açılacak yolların yapılması, demir veya ağaç bağlarla bu yolların kullanabilir hale getirilmesinde çalıştırılan ve bu yollarda zamanla meydana gelen göçük, daralma, taban basması denilen kabarmalar ile ağaç veya demir bağlarda bozulan kısımların tamir edilmesinde görev alan kişidir. *(Emekli Tamir Tarama İşçisi Mustafa Turan)*

Tarama Tahkimat Nezaretçisi: Yeraltında yeni açılacak yolların yapılması, demir veya ağaç bağlarla bu yolların kullanabilir hale getirilmesinde çalıştırılan işçilere iş tertiplerini (iş bölümlerini) yapan ve iş güvenliği içerisinde çalışmalarını için nezaret (kontrol ve takip) eden kişidir. *(Emekli Tarama Tahkimat Nezaretçisi Recep Egeli)*

Tulumbacı: Yeraltında Kurulu bulunan su tulumbalarını çalıştırarak suyun yerüstüne basan ve atılmasını sağlayan kişi. *(Tulumbacı Faruk Aslan, Muhittin Kılıç)*

PDKS: Personel Devam Kontrol sistemi, çalışan personelin kurulu bulunan kart okutma terminalleri vasıtasıyla devamsızlık, izin ve mazeret izin gibi durumlarının takip edildiği ve kayıt altına alındığı birim. *(PDKS Şefi Ahmet Öztürk, PDKS Operatörü: Bahaattin Hatıl, PDKS Bilgi İşlem Mustafa Sarıgül, Günay Gövenç)*

Puantör: Yer altı veya yerüstünde çalışan kişilerin günlük olarak yevmiye kayıtlarını tutan, devamsızlık, izin ve mazeret izin gibi durumlarını takip eden kayıt altına alan kişi. *(Puantör Ahmet Eyrilmez)*

Vinç İşçisi: Yeraltında malzeme nakli için varagellerde kurulu bulunan vinçlerin çalıştırılması ile görevli kişi. *(Vinç İşçisi Soner Uyan)*

2.3. Taşkömürü Madencisinin Günlük İşine Nasıl Başladığı

Bu bölüm TTK Armutçuk Müessesinden kaynak kişinin anlattığı anlatı ile oluşturulmuştur ve alanda da anlatılanların doğru olduğu gözlemlenmiştir. Madencinin işe nasıl geldiğini, nasıl tertip aldığını, yeraltına nasıl indiğini, oradan nasıl çıktığı vb. durumlar birçok belgesel ve filme konu olmuştur. Burada anlatılanlara bu film veya belgesellerden izleyerek de hakim olunabilir.

Medya madenciliği çoğu zaman dram malzemesi olarak kullanmakta. Özellikle özel günlerde örneğin Ramazan ayında ilk iftarlarını, bayramlarda bayramlaşmalarını yeraltından bir görüntüyle seyirciyle paylaşarak seyirciyi duygusal olarak etkilemektedir. Madencilik dünyanın en zor mesleklerinden biri fakat madenciliği dram malzemesi olarak kullanmak çok da doğru değil. Çünkü bizler mesleklerimizde nasıl özel günleri kutluyor veya özel günlere uygun davranıyorsak onlar da bunu yapıyorlar. Aslında madenciler, yaptıkları işin bir meslek olduğunu ve bu mesleğin şartları içinde özel günleri kutladıklarını, özel günlerin getirilerini yerine getirdiklerini göstermek istiyorlar.

İşçilerin gelişlerini anlatacaktım size. Şimdi gündüz vardiyası için en uzak köylerden (Kaptaş, Davutlar, Dağköyü) servis araçları 06.00'da kalkar. Bunlar ortalama 45 dakikalık bir süre ile geliyorlar. 07.00, 07.10 gibi bariyerlerden giriyorlar. İşçiler soyunma yerlerine geçiyorlar. Orada giyiniyorlar. Nezaretçi olan, çavuş olan kısım buraya geliyor. Burası Nezaretçi Tertip Yeri. Yani bölümün işletmenin işi, kömür çıkma işi burada konuşulur. Biz geliriz buraya 07.15'te giriş kartlarımızı basarız. Bizim girişimize aslında 07.45'e kadar müsaade var. Ama biz işimizi, tertip alışverişini yapmak için erken geliyoruz. Bu masanın etrafında toplanırız. Mühendis arkadaş orada oturur senin oturduğun yerde. Şef, yani ben burada otururum. Burada da nezaretçi oturur. Bir de şef yardımcısı vardır, o alır tertibi benden. Mühendis sadece çözülemeyen yerleri çözer. İşte babanın çalıştığı yerde mekaniklerden bir şey gelir iş yeri ile ilgili o bize aktarır biz ona aktarıyoruz. O işletme müdürüne aktarır. Öyle devam eder. Burada tertip alışverişini yaparız. Burada yer altı planlarımız var. Bu planlardan tertip ediyoruz. Gündüz vardiyasında yeraltında çalışanlar iki kat olur İki vardiyanın toplamı kadar olur. Çünkü iki vardiya üretim yapar burada. Gündüz vardiyası tahkimat yapar, yani oranın güvenliğini sağlar. Bir sonraki vardiyaya hazırlar. Yani biz burada bu bu falanca bir takım olsun. Bir takım falan yere, üç takım falan yere diye takım takım tertip ediyoruz. (KK: Abdullah Cesur)

B.T.: Bu takımlar kaç kişiden oluşur? Takımlara nasıl tertip ettiğinizi bize anlatabilir misiniz?

Bir usta bir amale bir takım olur. Ama yerlerine göre takımlar değişiyor tabi. İşçilere ve ustalara isimleri ile hitap ediyoruz. Usta olarak hitap etmiyoruz yani. Mesela Ersin gel buraya diyorsun. Buyur şefim diyor. Bugün için orda oluşan bir durum görüyorsak, bak şurayı şu şekilde yapıyorsun diye tertip ediyoruz. Onun da yanındaki nezaretçiler dinliyor zaten. Veyahut da nezaretçiye verirsin, bir altına verirsin tertibi. Nezaretçi çağırır ustayı verir tertibi. Sen sadece ertesi gün yapılmış mı yapılmamış mı diye kontrol edersin. (KK: Abdullah Cesur)

Biz gündüz vardiyasına gelenler 16-24 vardiyasından gelenleri görmeden tertip yapmıyoruz. Burada üç vardiya sürekli iletişim halinde olur. Şurası eksik, burasını tamamladık diye birbirimizden rapor alırız. Yapılacak işleri deftere yazıyoruz. Tabi bu işler yukarıdan aşağıya oluyor. Yazı nezaretçiler (çavuşlar) arasında olur. Sadece olağanüstü durumlarda usta işçisine müdahale ediyor. Gaz oldu, göçük oldu, işçisini geri çekiyor, çalışma sahasını durdurabiliyor. O nezaretçi takımındaki işlerden sorumlu yani. (KK:Abdullah Cesur)

Şimdi baktığın zaman başındaki çavuş tertibi verdikten sonra kontrol etmeye ister gider ister gitmez diye bir şey yok. Sabah tertibini verirsin iş yerine kontrole gidersin. Adam(işçi) sağına da vurur soluna vurur o artık onun kendi çalışma şekline bağlı. O senin verdiğin işi yapar. Aksi bir iş görürsen engellersin onu yaptırırsın ama adam doğru yapıyorsa müdahale etmezsin, kolay gelsin dersin gidersin. Bekler zamanını, herkes iş kontrolünü tamamlar, işçiyi alır gelirsin. Şimdi benim yanımda var üç nezaretçi, bir de en iyi ustalardan postabaşı deriz biz ona bu işi çok iyi yapan ustaya. Postabaşı, diğerleri gibi sadece kendi işiyle ilgilenmez, herkesin işiyle ilgilenir. Özverili çalışır. Tabi bir de lider vasfı da olmalı. Herkese yardım edecek, herkese yardımcı olacak. Öyle dalavereli bir adam postabaşı olamaz. Çavuş işçiyle birlikte gitmek zorunda işçiden sonra çıkmak zorunda şimdi gelecek yönetmelikle. Önceden öyle değildi. Çavuş işçileri gönderiyordu, bir iki saat sonra kendisi gidiyordu. Ama gelecek yönetmelikle bu değişecek. (Postabaşı yazılı yönetmelikte uzman usta olarak geçmektedir.) Mekanik servisinin elemanları için, bekleme odaları vardır yeraltında şu kadarlık bir yer. Yer altına bir cep yaparız bekleme odası olarak. O an için kullanabileceği alet edavat bulunur. Telefonda vardır orada. Bir arıza olduğu zaman mekanikçi deriz biz onları ararız. Büyük arızalarda küçük arızalarda aramayız. (KK:Abdullah Cesur)

Tertibini alan madenci işini yerine getirmek için madene iner. Yani yasalarla birlikte madenci yeraltında en fazla altı saat kalabilmektedir. İşin yapan madenci mesaisi biten arkadaşları ile birlikte asansörle yukarı çıkar. Lambasını, lambahaneye bırakır. Bu lambalar çiplidir artık. İşçinin varlığı yokluğu bu lambalar ile takip edilir. Sonrasında üstünü değiştirmek için soyunma odalarına geçerler. Banyolarda duş alırlar. Duştan sonra işe gelirken giydikleri kıyafetlerini giyip iş yerlerinden ayrılırlar.

2.4. Madencilik ve Sözlü İletişim

Yazılı kurallara dayanmayan sözlü kurallardan oluşan bir meslek anlayışları vardır. Anlatılanlar da görüleceği gibi emir neyse o yerine getirilmelidir. Emir demiri keser anlayışı madencilik karakteristik özelliklerinden biridir. Bu sözlü olarak iş yapma yeraltında geçerlidir. Yerüstünde her şey yazılı olarak kayıt altına alınmaktadır.

Yeraltının şartları yazılı olarak iş yapmaya uygun olmadığından ve isteğe göre iş yapmanın ciddi yaptırımları olduğundan sözlü iletişim zorunludur. Sözlü olarak iş yapmak aslında madencilğin usta çırak ilişkisine dayandığını göstermektedir. Çırak da usta da ve diğer madenciler de birbirlerine güvenirlere. En nihayetinde hepsinin işi görevlerini eksiksiz yerine getirmektir. Birbirleriyle hem iş arkadaşı hem ahabap olan madenciler sadece işte değil iş dışında da görüştükleri, insani ilişkileri devam ettiği için sözlü iletişimle iş yaparlar. Çünkü yeraltında yaşanan bir huzursuzluk yerüstünde de devam edebilir. Bu yüzden hem iş yerinin huzurunu bozmamak hem de sosyal ilişkilerine zarar vermemek için sözlü olarak iş yapılmaktadır. Aynı zamanda yazılı olarak yapılan her iş işçiyi sıkır. Zaten yeraltında zorlu koşullarda çalışan işçi için yazılı belgelerle uğraşmak külfettir. Onun amacı bir an önce mesai saati içinde güvenli bir şekilde işini icra etmektir.

B.T.: İşçiler görevlerini yazılı olarak değil de sözlü olarak alıyorlar. Peki sözlü iletişimin işçiler üzerindeki etkisi nasıldır?

Yani her şey sözlü olur. Birebir sözlü iletişim kurulur. Şimdi ocakta işçilerin müdürleri de vardı. Bir işi iki kişi yapacak ya ben dedim on kişi işin başına koşturmak için. Müdür, şefim sen şimdi onlara ne söyledin dedi. Anlayamadı çünkü bir işe o kadar işçinin koymasını. Ben şu an da ne dediğimi hatırlamıyorum ama bizim tabirimizce işçinin anlayacağı tabirde bir şey dedim. Sen anlamazsın müdürüm dedim o bizim kültürümüzde işçiyi bizim aramızda dedim. Yaa hayret ettim, dedi ya bir işe bu kadar işçi koymasına. (KK:Recep Egesi)

(...)

Şimdi biz imece usulü bir işi beş dakikada yaparız. Bir kablo yarım günde de çekilir ama o bizim işimizi aksatır. Biz yirmi kişi sıralanır imece usulü işi yapar en kısa sürede bitiririz. Çavuşa gelir şef elektrik için bana beş işçi lazım der. O adamlar oraya giderler. Çekin çekmezler. Biri çeker biri çekmez. Şimdi gelir çavuşa şef adamlar iş yapmıyor çavuşum der. Çavuş gider o verdiği insanların başına. Tutun bakalım kabloyu hepsi tutar. Çekin bakalım hepsi çeker. İki dakikada iş bitirirler. Bizim arkadaş var elektrikçi Mehmet diyor ki bu adamlar biz söyleyince çekmiyorlar da çavuşu söyleyince nasıl çekiyorlar. Çünkü bu adamlar adapte olmuşlar. Kimle çalışıyorlarsa, kimse amirleri onla çalışıyorlar. (KK: Abdullah Cesur)

Şimdi buradan adam gönderirsin şuradaki işi yap, gel. Bu adamı takip etmeye gerek yok. Çünkü o adam işini yapıp gelir. Giderken ona sorsalar nereye gidiyorsun diye. O adam ben şu falanca şefimden şu tertibi aldım oraya gidiyorum der. yani elinde işe dair yazılı belge yoktur. Ona nereye

gittiğini soranlar da ona inanırlar. Yani burası yıllardan beri öyledir. (KK: Abdullah Cesur)

Önceden köy köy çalışılırdı. İşçisi çavuşu aynı köydendiler. Burada itaatsizlik yoktu. Çavuş ne derse o. Çünkü akşam kahvede birler. Tarlada bağda bahçede birler. Bunun için böyle itaatsizlik yoktu. 1942 yılında Kireçlikte grizu patlaması sonucu köy köy çalışma kalkmıştır. Çünkü bu yöntemle çalışmada grizu patlamasında Kızılcapınar köyünün büyük bir kısmı yok olmuştur. Şimdi sana adam gelip ben kardeşimle birlikte çalışmak istiyorum derse bu yasaktır. iki kardeş aynı vardiya verilmez. (KK: Abdullah Cesur)

(...)

Sözlü iletişimin işçiler üzerindeki etkisine başka bir kaynak kişimizden derlediklerimiz de şöyledir.

Bizim bir arkadaşımız da makineye ellerini kaptırdı. bu arkadaşı hastaneye götürmem içi dışarı yolladılar. beni göndermeyin diye yalvarıyorum kan tutuyor beni diye. yok sen gideceksin dedi. adamın ellerini bir havluya sardık götürdük hastaneye. ambulansla geldik hastaneye. orda adamın elini açıp tedavi ederlerken ben bayılışım. uyandım ki adamın parmaklarını diktiler de Ereğli'ye yolladılar. İş kazası bu işte. Madende böyle şeyler oluyor yani. Yalvarıyorum amirime ama illa sen gideceksin diyor. işte emir demiri kesiyor. (KK: Ethem Keskin)

2.5. Taşkömürü Madenciliğinde Hayvanlar

Alan çalışmasında özellikle iki havan maden işçilerinden duyulmuştur. Bu iki hayvan fare ve katırdır. Farenin yaşam için aslında yol gösterici olduğunu söylemişlerdir. Fare yeraltında işçi için yaşamsal öneme sahip. Çünkü ona temiz havayı gösteren bir kılavuz niteliğindedir. Katırın ise yük çekmede ne kadar işe yarar bir hayvan olduğu belirtilmiştir. Madencilerin bu iki hayvan için söyledikleri şöyledir.

Oradaki bazı fareler böyle kedi gibi nerdeyse. Fare seni gördü mü bırakmaz. Ekmek verince gider hayvan ne yapsın aç. Ama farenin olduğu yerde korkmayacaksın çünkü onun olduğu yerde temiz hava vardır. Hayvan nerde temiz hava varsa orda yaşar. (KK:İsmail Keskin)

(...)

Bir kitapta okudum madencilerle ilgili. Kitabın kaynağını ve ismini tam olarak hatırlayamıyorum. Bayramdan sonra madene, katırlar gitmeden önce insanlar gönderirlermiş. Orda hava var mı yok mu diye baksınlar.

Eğer orda hava varsa insan düşüp kalıyorsa hayvanı sokmazlarmış. Yani katır madenci için çok önemliymiş yani zamanınd. (KK: Recep Öztürk)

Yani şöyle söyleyelim Berna Hanım, 60lı 70li yıllarda, 60lı yıllar diyelim biz ona. 60lı yıllarda bir katır bir işçiden daha önemliymiş. Yani kazım beyin anlattıkları doğru yani. Madenci düşünce katırlara bir şey oldu mu diye soran varmış. Benim işe girdiğim yıllarda katırlarla çalışıyorduk. Hala 300 katlarında ocağın içerisinde ahırımız var bizim. (KK: Abdullah Cesur)

Ocakta motorların giremediği yerlere girerler. Motorların yaptığı işi katırlar yapar. İşçilerin kazdığı kömürü katırla alırız.

Neden katır tercih ediliyor?

Çünkü at yük çekmez. Katır attan iki üç kat fazla yük taşır. Bir katır sekiz tane boş vagon çeker. Bak vagonlar tonluktur yani. Dört tane de dolu vagon çeker. Eğer sen bunu dokuz tane boş vagon koyarsan gitmez. Vagonları rayın üzerinde hazırlarsın. Katırı vagonlara koşarsın. Katır hareket edecek. Katır hareket edince vagonlar tek halinde ses çıkarır. Önce birinci vagon yürüyor ya tık, ikinci vagon yürüyor tık böyle sekizinci vagona kadar tık. Katır dokuzuncu tiki duyursa gitmez. Dolu vagon da beşi tiki duyursa gitmez. İllaki o vagonu bırakacaksın. Seyis kafese biner, katırda peşinden biner. Seyis kafesten iner katırda peşinden iner. Hiç zorlama falan yok yani. (...) Bu katırlar önceleri katır yetiştiricilerinden kurum satın alırdı. (KK: Abdullah Cesur)

(...)

Ben küçük bir anekdot anlatabilirim katırlarla ilgili. 86'da biz güvenlik olarak işe girdiğimizde Ramazan ve Kurban Bayramlarında işçi çalışmadığı için o hayvanları dışarı çıkartırlardı. Ve ben kendim birebir şahit oldum, gün ışığını gördüğünde hayvan çıldırıyordu. Nasıl tepinmek nasıl koşmak, zapt edemezlerdi hayvanı. Bayram bittikten sonra tekrar aşağı indirilirlerdi. (KK: Temel Turan)

Katırlar ocakta işin sürdürülebilmesi için önemlidir. Hatta anlatılanlara göre bazen insandan daha kıymetli bile olmuşlar. Şimdi ocaklarda katır yoktur. Çünkü onların yaptıkları işi çeşitli maden araçları(bant, konveynör) yapmaktadır.

Onlara sadece bir hayvan gözüyle bakılmamış öyle ki bayramda onları gün ışığına çıkararak ödüllendirmişlerdir. Katırın maden ocaklarında çalıştırılması eserlere de konu olmuştur. Rifat Ilgaz "Ocak Katırı Alagöz" adlı şiirinde katırın yaptığı işten, bulunduğu yerden şu mısralarla bahseder.

(...)

Yüz yirmi beş kara amele
 Kömür karası yüz, göz...
 Kiminde kazma kiminde kürek
 Sökebilirsen, sök
 (...)
 Bir ocak Pelitovası'nda
 Bir uçtan bir uca dekovil,
 Vagonlar salkım saçak...
 Tek başına çeker götürür vagonları Alagöz!
 At değil, eşek değil,
 Alagöz ocağın soylu katırı
 Yer altında,
 Pir aşkına
 Taa Jerminal'lerden beri çalışır,
 Bir avuç arpa hatırı
 Kendi inadına güvenmez de Alagöz,
 Tutar kendi dayısına güvenir
 Bütün gün üç vardiya
 Oysa anası bellendir!
 (...)

2.7. Madenciler Günü

Eski adı Nicomedia olan İzmit'te hükümdarın kızı Barbe gizlice Hristiyanlığı kabul eder. Bir putperest olan babası, onun kendi gibi putperest biriyle evlenmesini ister. Kızın bunu şiddetle reddetmesi üzerine, onu bir mağaraya hapseder ve mağaranın girişini duvarla ördürür. Kız, bu mağaranın içinde yıllarca gözyaşı döker. Sonra büyük bir uğraşla duvarı deler ve kurtulur. Ancak hükümdar kızını yakalattır ve idam ettirir. Bu olay, zamanla kulaktan kulağa yayılır; Barbe, bir sebat ve güç abidesi olarak halkın

gözünde azize mertebesine yükselir ve bu olay giderek "Sainte Barbe" yortusu adıyla her yıl kutlanan bir Hristiyanlık bayramına dönüşür. Böylece, Sainte Barbe'nin duvarı delme olayı, yüzyıllar sonra, Avrupalı madenciler tarafından da 4 Aralık Madenciler Günü olarak kutlanmaya başlanır (Karağuz 2011, 164-165).

Bu Hristiyanlık bayramına karşılık, Zonguldak yöresinde kömürü ilk bulan, keşfeden kişiyi araştırırlar. Zonguldak yöresinde kömürü bulan kişi olarak Uzun Mehmet'i tarih dünyasına tanıtırlar. Hüseyin Fehmi İmer, Tahir Karağuz ve Ahmet Naim Çıladır'dan oluşan Halkevleri Araştırma Komisyonunun 1932'de tamamladığı çalışmaya göre kömürün bulunduğu tarih 8 Kasım 1829 olarak kabul edilir. Zonguldak'ta 8 Kasım 1932 "Uzun Mehmet Kömür Bayramı "olarak kutlanır (Karağuz 2011,171).

Günümüzde bu iki özel gün de kutlanmaktadır. Alan araştırmasında 4 Aralık Dünya Madenciler Günü'nü kutlamasını gözlemledik. Madenciler günü için madencilere kırmızı karanfil ile poğaçaya ve meyve suyundan oluşan küçük kağıt keseler madencilere dağıtılmıştır. Madenciler genellikle bu özel günlerde hatırladıkları için bu günlerin böyle kuru kuru kutlanmasını istememektedirler. Daha özenli ve etkinliktir olmasını istemektedirler. Örneğin,

Etkinliklerle kutlamak isterdim. Şimdi benim üç tane çocuğum, eşim var. Otuz yıldan beri ben burada çalışıyorum. Ben dünya madenciler gününü şöyle kutlamak isterdim. Bir etkinlik olsun benim çocuklarım da gelsin buraya. benim babamın günüymüş bugün desinler yani . Etkinlikler olsun, piyesler olsun mesela. Çünkü yer altında çalışan adamlar bu piyesleri izlediklerinde ya da kendileri oynadıklarında yer altında bunu devam ettirirler, kendilerine motivasyon sağlarlar. (KK: Abdullah Cesur, Nail Hastürk)

2.8. Taşkömürü Madencisinin Dili

Her meslek zorunlu olarak üyelerinin o olmaksızın düşünemediği ve kendilerini ifade edemediği bir terminolojiye sahiptir. Bir kişi bir mesleği ortadan kaldırmak onun bütünlüğünü ve gücünü yıkmak isterse en etkili yol mesleğin kendine özgü dilinin kullanımını yasaklamak olacaktır (Karataş, 2017, 416). Mesleklerin teknik dili jargonu oluşturmaktadır. Madencilik de hem jargon hem de argo kullanıldığı gözlemlenmiştir. Argo kullanımını daha çok erkek işçilerin kendi aralarında tercih ettikleri dildir ve daha çok küfre dayanmaktadır.

Madencilik terimleri fazla olduğu için onlar için ayrı bir bölüm açılarak anlamları verilmiştir.

Madencinin dili adlı bu bölümde alandan derlediğimiz birkaç konuşmada argo ifadeler ve bağlamına göre konuşma örneği verilmiştir.

Üçköylü saççı Hasan var. Biraz kafasında vardı. Bayram namazında hoca Allahü Ekber deyince bizimki de laçka! Demiş.(bunu kaynak kişi gülerek anlatmıştır. Ayrıca dinleyicilerin verdiği tepkiler örneğin gülme olumlu bir tepkidir, anlatıcının anlatma sıklığını ve üslubunu etkilemiştir.) *Laçka, bırak koyuver demek yani. Asansör aşağıya salarken laçka, yukarı çıkarken vira derler. Adam artık yaptığı işten nasıl etkilendiyse namaz kılarken bile söylemiş.*(Bizim bu duruma gülmemizle anlatıcı birkaç defa daha anlattı.) *Bayram namazında üç tekbir alıyoruz ya Allahü Ekber Allahü Ekber Allahu Ekber diye o da laçkaa! Demiş. 4-3 laçka (yukarıdan insanları kuyuya gönderiyorum anlamında.) 4-2 vira(kuyudan yukarıya insanları gönderiyorum anlamında). Zil sesinden asansörde araba mı var insan mı var haber veriyoruz vinççiye. Yani bizim haberleşme anlaşma dilimiz bu. 4=insan, 2=kömür demek (KK: Ethem Keskin).*

Yukarıdaki diyaloga madenci kimliği olarak da bakılabilir. Madenci, meslek kimliğini oluşturan dili yani mesleki terimleri o kadar çok içleştirmiştir ki günlük hayatında da bu ifadeleri istemsizce kullanmıştır. Bu da ortamdakiler tarafından alay konusu olmuştur. Çünkü iş işte kalmalıdır. Fakat madencilik sadece yapılan iş sürecinde bir kimlik değil hayat boyunca devam eden ve kuşatan kuşağa aktarılan bir meslektir.

Normalde usta görevleri dağıtıyor. Tekin ustayla Ertuğrul nöbet tutuyor. Bize malzeme lazım olur diye önce ben bir bakayım diyor bu (Ertuğrul). Gidiyor gece vardiyasındalar. Sonra malzeme lazım oluyor Tekin abi bakıyor buna yok. Ara ara buluyorlar. Bizim beyefendi tam kafa yatmış. Gittiği yerde tam yayan gidilip gelinen yer var. Tekin abi okuya okuya gelmiştir herhalde (Gülüşmeler). (KK: Hüseyin Oruç)

(...)

Onlar da beni şef yapmak için öteki arkadaşımı devamlı şefe şişliyorlardı yani. (KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

Madencinin yer altında kendine has dili vardır dersek doğru mu ifade etmiş oluruz?

Metin sizin okumalarınız hani en hafifi lan pezevenk diye başlayan cümleleriniz. (Gülüşmeler). (KK:Temel Turan)

Tabi. kendi aramızda anlaştığımız küfür sayılabilecek dilimiz var. Bu dili yüzde doksanimiz kullanırız. Şimdi arayalım kuyu dibini. 5394ü. Şinasi abiye farklı konuşurlar bana farklı konuşurlar.(Gülüşme) O hoo. Berna kızım bunlar sana uymaz ama. (KK: Metin Artırmak)

Bu ifade ile şakaların müstehcen olduğunu, küfürlü argolu ifadeler içerdiğini söylemek istemekteler. Aynı zamanda küfretmeyi, küfrederek söylenmeyi "okumak" olarak adlandırmışlardır. Bu ortamda kadın dinleyici bulunmasından ötürü bu küfürlü ifadeleri söylemediler. Özetle, madencinin kendine has bir dili vardır. Bu dil yeraltında, işbaşında işlevseldir. Yukarı çıktıklarında bu dili kullanmayı tercih etmemektedirler.

2.9. Madencilik Terimleri

Alan çalışmasında duyduğumuz, madencinin jargonu oluşturan bu terimler derlemelerden seçilmiştir. Sonrasında "etimaden.gov.tr"den, Alaaddin Çakır'ın "Bir Mendil Kömür" adlı öykü kitabında verilen sözlükten ve kaynak kişilerden yararlanarak öğrendiğimiz terimlerin anlamları aşağıda verilmiştir.

Ağaç: Madenlerde tahkimat, kaplama ve birçok yardımcı işlerde kullanılan tabii malzeme. Akasya, beyaz salkım (yalancı akasya), meşe, kayın, karacam, çam, kızılçam, köknar, akköknar ve kızılağaç cinsleri dayanma süreleri, madencilik imalatının önem derecesi, maruz kalacağı basınç miktarı, çürüme, vb. durumlar kaale alınarak bir ağaç diğerine tercih edilir. En dayanıklı ağaç akasyadır fakat pahalıdır. Akasya ağacından sonra meşe gelir. Zonguldak havzasında tercih edilen ağaç da meşedir.

Ağaç Direk: Maden ocaklarında kullanılan, henüz maden ocağındaki kullanım için hazırlanmamış ahşap tahkimat malzemesi.

Ağaç Tahkimat: 1) Ahşap birimlerle kurulan tahkimat düzenini tümü. 2) Ağaç bağ.

Ağız: 1) Baca, kuyu vb. madencilik imalatının başlangıç kısmı. 2) Giriş.

Ahırcı: Seyis

Ana Tavantaşı: Kömür cevherinin üzerindeki sağlam kayaç.

Ara Kesme: Kömür damarının arasında, kömürün oluşumu sırasında çökelmiş, bant halinde bulunan sert veya yumuşak şist tabakaları

Arkacı: Üretim sonunda terk edilen yerin göçmesi için ayaktaki maden direklerini yaralayan, kesen tecrübeli kimse, usta.

Arın, Alın: 1) Ayak, taban veya galeri (lağım, kılavuz, başaşağı, başyukarı vb.) ilerlemelerinde ve açık işletmelerde cevher, kömür veya taştta üretim ve ilerleme çalışmalarının yöneldiği dikey yüzey parçası.

Alın (Arın) Mekanizasyonu, Alında madenin çıkarılmasında gevşetme ve yükleme işleminin makine ile yapılması. Alında madeni gevşetme ve yükleme işleminin hemen hemen tamamı.

Alt Tabanyolu: Pano üretim yerinin alt kısmında hava giriş ve yükleme için kullanılan kömür içindeki galeri.

Ana Galeri: İhraç kuyusuna irtibatlı ve işletmecilik açısından önemli olan damar istikametinde sürülen ana ulaşım (nakliyat) ve havalandırma yolu.

Ana Kuyu: Ocaktan, cevher, taş, su, personel çıkmasını ve ocağa, personel, malzeme, enerji ve hava girmesini sağlayan kuyu.

Anbar: 1) Bir işletmede elde bulunan her türlü taşınabilir malların alınması, muayene edilmesi, dağıtımı ve korunması ile uğraşan yer veya idari ünite. 2) Depo.

Ayak: Yeraltı işletmelerinde, maden içerisinde iki galeri arasında cephe halinde maden üretimi yapılan yer.

Ayak Boyu, Pano boyu: Damar meyli boyunca alt taban yolu ile üst taban yolu arasında kalan ve kömür alınan ayak alını. Ayak damar meyli boyunca düzenlediği takdirde ayak boyu pano boyuna eşit olur.

Ayak Arkası: Kömür üretimi yapılan kısım.

Ayakbaşı: Kömür üretimi yapılan eğimli galerinin üst kısmı.

Ayaktibi: Kömür üretimi yapılan ayağın alt kısmı, yükleme yapılan yer.

Ayıbaçağı: Basıncın geldiği yöne dik vurulan kalın çatal direk.

Baca: 1) Kömür ocaklarında kömürün kazılarak çıkarıldığı yer veya kara tumba metodu ile çalışılan panolarda sürülen kılavuz ve başyukarılar. 2) Cevher içinde açılan boşluk. 3) Kazanlarda, fırınlarda, sobalarda ve ocaklarda zararlı gazların yanması sonucu meydana gelen gazları dışarı atmak ve lüzumlu çekişi sağlamak için yapılan sistem.

Bağ: Normal olarak iki yan direk ve bir boyunduruktan ibaret ağaç veya madeni tahkimat

Bant: 1) Devamlı nakliye yapan ünite. 2) Devamlı nakliye yapan ünitenin keten veya çelik kordlu (örgü ile pekiştirilmiş) lâstik, PVC vb. madde kaplı kendine mahsus standardı olan maden veya taş taşıma kayışı

Bant Arabası: Ana iş makinesinin ilerleme ve hareket sahasını ve kabiliyetini artırmak. *Dökücü makine* arasında kullanılan, paletleri üzerinde hareket edebilen bir bağlantı makinesi.

Barutçu: Patlatma işini yapan ehliyetli kimse, usta.

Başyukarı: Bir üst kata sürülen baca.

Çan, Kuyu, vinç ve varagel dip ve başlarında veya bunların ara katlarında bulunan sesle işaret verme düzeni.

Çancı, 1) Varagel, vinç ve kuyuda işaret vermekle görevli kişi. 2) işaretçi. 3) Kampanacı. 4) Saçcı.

Çatal Direk, Boyunduruk, sarma veya belleme altına, destek veya ek destek olarak yetiştirilen bir ucu kurtağızlı diğer ucu sivriltilmiş maden direği.

Çökme: Tasman.

Damar: Maden damarı, cevheri.

Desandan Havalandırma: 1) Üretim yerlerinin yukardan aşağıya havalandırılması. 2) Ters havalandırma.

Desandri: 1) Maden ocaklarında aşağıdan yukarıya cevher veya kömür nakli yapmak amacı ile aşağıya doğru meyilli olarak cevher veya kömür içinde sürülen galeri. 2) Maden yatağına ulaşmak için yeryüzünden başlayarak sürülen meyilli galeri.

Direk: 1) Maden damarı içinde üretim için gerekli işlemleri emniyet içinde yapabilmeyi sağlayan tavan ve taban arasına dikilen, madeni veya ağaç tahkimat ünitesi. 2) Kolon.

Direk Harmanı: Direklerin stok edildiği yer.

Domuzdamı Direği: Kare veya dikdörtgen prizması şeklinde yapılan, ayak arkasındaki göçüğü kontrol altına alan özel ahşap tahkimatı.

Emniyet: Bütün endüstri dallarında, özellikle madencilikte, her türlü işi, can ve mal güvenliği altında yapabilmek için gerekli olan tüm önlemlerin alınması.

Emniyet Lambası: 1) Patlayıcı gaz ortamında emniyetle kullanılabilen ve grizu miktarını ölçmeye yarayan, yakıt olarak saf benzin kullanan özel ocak lambası

Eski Galeri: Terk edilmiş galeri.

Fayton: Ocak içinde insan nakliyatını yapmak için kullanılan motorların çektiği oturaklı taşıma aracı.

Galeri: 1) Bir tarafı kapalı tünel. 2) Yeraltında açılan geçit yolu.

Galeri Tahkimatı: Galeriye çalışılabilir duruma sokmak ve açık tutmak için ağaç, demir ve beton kullanarak yapılan bağ.

Göçertmeli Ayak İşletme Metodu, 1) Altı kesilmiş cevherin kendi ağırlığı, üstteki tabakaların ağırlığı veya her ikisinin birden etkisi ile parçalanıp akması veya maden alınırken tavanın göçertilmesinin sağlanması suretiyle kömür ve metalik cevher yataklarına uygulanan tahkimatlı yeraltı (üretim) işletme metodu

Göçük, 1) Yeraltı imalatında tahkimatın yetersizliği veya eskiyip dayanıklılığını kaybetmesi sonucu tavanın göçmesi hali. 2) Çökme.

Gres Yağı: sabun ve madeni yağın emülsiyonundan elde edilen ürün. Gresyağı (kolot yağı) yavaş dönen, kaba ve aşınmanın fazla rol oynamadığı ve çok tozlu yerlerde çalışan makinelerde kullanılır

Grizu: Metan gazının hava ile muayyen bir nispette karışımından oluşan patlayıcı ve yanıcı (ocak gazı) gaz. Metan gazının hava ile karışımı hacim olarak % 0-5 ve % 14-28 arasında yanma, % 5-14 arasında patlama özelliği gösterir. En şiddetli patlama havadaki metan gazı oranı % 9,5 iken olur. 15 m³/da dan fazla veya verilen havanın % 0,025'i kadar metan gazı çıkan veya herhangi bir bacasına günde birkaç defa metan toplanabilen maden ocağı, grizulu ocak sayılır.

Havalandırma Kapısı: 1) Hava akımını yönlendirmek veya bölmek için galerilere özel olarak yapılan kapı. Bu kapılar genellikle peş peşe çift olarak yapılır. Demiryolu nakliyatı olan yollarda iki kapı arasında bir hava bendi teşkil edecek şekilde bir katarı rahat alacak mesafe bırakılır. 2) Hava kapısı

İhraç: Ocaktan maden, taş, vb. çıkarma işlemi.

İhraç Kuyusu: İçinde madencilikle ilgili her türlü taşımanın yapıldığı kuyu.

İstihraç: 1) Kazılmış madenin ocaktan çıkarılması. 2) Çıkarma. 3) İhraç.

İstihsal: 1) Madenin, maden yatağı içerisinde kazılıp çıkarılması işlemi. 2) Üretim.

Kama: 1) Ağaç veya madeni bağların arkasını pekiştirmek ve tahkimatın normal çalışmasını sağlamak için kullanılan, testere ile ortasından (ekseninden) kesilmişince maden direğinin bir tarafı. İnce maden direğinin balta ile ortasından yarılması suretiyle elde edilen kamaya da şak kama denir. Kama metal veya teçhizatlı beton olarak imal edilir.

Karpit Lambası: İçerisinde bulunan karpit (CaC₂) ve suyun kimyasal reaksiyonu sonucunda çıkan asetilen gazının yakılması ve böylece ışık vermesi esasına dayanan aydınlatma aracı. Karpit lâmbası alevi açıkta olduğundan, patlama tehlikesi olan yerlerde kullanılmaz.

Kartiyeye: Bir veya birkaç üretim ünitesinden oluşan ocak kısmı. 2) Kat.

Kazmacı: 1) Yeraltı maden ocaklarında kazı yapılan alında kazma veya havalı tabanca

ile kazı yapıp kömür, maden cevheri ve diğer katı mineralleri çıkarıp açtığı boşluğun tahkimatını yapan (kişi) usta. 2) Kazmacı ustası.

Kazmacı Yedeği: Kazmacı yardımcısı, kalfa.

Kelebe: 1) Kattan kata yan taş, cevher veya kömür içinde aşağıdan yukarıya doğru dik olarak açılan (sürülen) başyukarı. Kelebe maden, malzeme ve insan iniş çıkışı için ayrı ayrı sürüldüğü gibi, tek kelebe çok amaçlı olarak da düzenlenebilir. 2) Dikbaşyukarı.

Laçka Etmek: Halatın salıverilmesiyle yükün aşağıya indirilmesi.

Lağım: 1) Taş içinde sürülen galeri. 2) Patlayıcı madde doldurmak için delinen delik.

Lağım atmak: Lağım deliğine yerleştirilen patlayıcı maddeleri ateşleyerek patlatmak.

Lağımci: 1) Galeri açma (lağım sürme) işlerinde çalışan ve vardiyasındaki ekibin çalışma sorumluluğunu üstlenen; lağım delme, ateşleme, yükleme ve tahkimat işlerini yönlendiren (kişi) usta.

Lağım Açmak: Taş içinde galeri açma.

Lambahane: Yeraltı maden işletmelerinde çalışan işçilerin kullandığı ocak lambalarının; emniyet kurallarına uygun olarak hazırlandıktan sonra, işçiye verilip alındığı, tamir ve bakımlarının yapıldığı yer.

Lavvar: 1) Kömür madenciliğinde kömürü yıkama (hazırlama ve zenginleştirme) tesisi.

Maden: 1) Yer kabuğunun kimi bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenler nedeni ile oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral bileşimi. 2) Kendine özgü bir parlıtsı olan, genellikle elektriği ve ısıyı ileten, oksijenle birleşerek bazal etki veren (basit cisim) element. 3) Maden ocağı, -işletmesi.

Madenci: 1) Kartiyenin (kısım) veya daha aşağı kademedeki nezaret sahasının teknik ve idari bakımdan tam sorumluluğunu taşıyan iş nezaretçisi. 2) Maden ocaklarında çalışan ve mesleği madencilik olan kişilerin her biri. 3) Maden işleten.

Madenci Kazması: Dövme çelikten yapılan ve ucu sertleştirilen özel biçimli kazma..

Madenci Küreği: Kömür ve posa yığınlarının kaldırılmasında kullanılan kısa saplı ve sap başında tutma yeri bulunan geniş yüzeyli kürek. Maden kürekleri, tava şeklinde ve yayvan ağızlı olup, standart ölçülerdedir. Sap kısmı hariç en büyük boyutlu kürek 2,40 kg. ağırlığındadır.

Madenci Başlambası: Maden ocaklarında madencinin bel kayışına takılarak taşınan kilitli koruyucu muhafaza kutusuna yerleştirilmiş kursun-asitli veya nikel-kadmiyum-alkali batarya ve bu bataryaya esnek bir kablo ile irtibatlandırılmış, madenci baretine takılabilen, ışık yayan, başlığı olan, ocak lambası. Bataryaya esnek kablo ile bağlı başlıkta şarj anahtarlı, kumanda düğmeli, reflektörlü ve içinde ışık kaynağı olarak emniyet bakımından biri esas, diğeri de yardımcı olmak üzere iki veya iki rezistanslı tek ampul bulunur.

Maden Damarı: 1) Bir çatlağı ya da ağ biçiminde çatlak sistemlerini doldurmuş olan maden kütlesi. 2) Filon. 3) Tabaka halinde teşekkül etmiş kömür yatağı. Maden damarları yatırımlarına göre; az yatımlı (0-20½), normal yatımlı (20-45½), orta yatımlı (45-60½) ve (dik) kılıç (60-90½) damarlar diye sınıflandırılabilir. 4) Ana istikameti belirleyen damara ana damar denir.

Mekanizasyon: 1) Maden ocaklarında kömürün veya cevherin makine gücü ile kazılıp yüklenmesi işlemi. Cevherin veya kömürün tamamının kazılıp yüklenmesinin (tahkimatin mekanik veya manuel (el) ile yapılması hariç) makine yardımı ile yapılması gerçekleşiyorsa, "Tam mekanizasyon" eğer bu işlem kısmen makine ile yapılıyorsa "Yarı mekanizasyon" dan bahsedilir. Mekanize kömür kazısı, a) rendeleme, b) kesme ve c) yonga kaldırma suretiyle yapılır.

Nakliyat Sistemi: Taşıma işinin tarzı ve uygulamasını belirleyen sistem. Esas olarak devamlı ve gidiş-gelişli olmak üzere iki gruba ayrılır. Bant, hidrolik vb. taşıma devamlı; kamyon, vagon vb. taşıma da gidiş-gelişli nakliyat sistemine örnek gösterilebilir.

Nezaret: Maden işletmelerinin, tekniğine ve emniyet nizamnamelerine uygun olarak yürütülmesinin kontrolü.

Nezaretçi: 1) Bir maden işletmesinde işlerin yürütümü, makine, tesis veya teçhizatın işletilmesini sağlamak için, fenni nezaretçi tarafından görevlendirilen ve bu işleri yürütme hususunda gerekli yetkiye sahip teknik eleman veya ehliyetli ve sorumlu kişi. 2) İşletmelerin teknik ve emniyet yönünden nezaretini yapan sorumlu ve yetkili maden mühendisi. —> *Fenni nezaretçi. Daimi nezaretçi.*

Nezaret Personeli Unvanları: Çavuş, başçavuş, kıdemli başçavuş, asmadenci, madenci, üsmadenci, başmadenci (başefendi).

Ocak: 1) Açık (yerüstü) maden işletmesi yapılan yer. 2) Dik kuyu ve diğer girişler, meyilli kuyular, düz ve meyilli galeriler ile birlikte, yeraltı hafriyat ve imalatını kapsayan; madencilik faaliyetini yapmak için belli bir projeye göre hazırlanmış iş yeri. Aynı işverene ait olmak şartı ile ayrı ayrı havalandırma tesisi bulunan birbirine yakın iki veya daha fazla ocak da bir ocak sayılır. 3) Maden.

Ocak Ağzı: Yeraltı işletmesine, yeryüzünden galeri veya kuyu şeklindeki giriş yeri

Ocak Arabası: 1) Maden işletmelerinde maden ve malzeme naklinde kullanılan, demiryolu üzerinde hareket eden, yandan veya önden tumba etmek üzere yan veya ön kapaklı olarak da imal edilebilen özel araç. Taşınacak maddenin yoğunluğuna, kullanım şekline ve amacına göre değişik hacimlerde imal edilir. Kömür arabası (kömür vagonu), direk trikosu, beşik araba, kuyruklu araba gibi isimler verilir. Kömür madenciliğinde genellikle tonluk, üç tonluk ve beş tonluk ocak arabası kullanılır. 2) Vagonet (küçük vagon). 3) Araba.

Orta Çekmek: İkinci tarama deliklerinin serbest yüzeyini oluşturmak için belli bir açıyla delinen deliklerin ilk ateşlenmesi.

Pano: 1) Yeraltı işletmesi uygulanan bir damarda mostra ve muayyen bir kat veya iki kat arasında kalan işletmeye alınmış damar kısmı.

Payton: Meyilli nakliyatla vince bağlı platform şeklindeki taşıma aracı.

Posta: 1) Lağım, taban tamir ve taramada çıkan kazı malzemesi..2) Vardiya. 3) İşçi ekibi.

Ramble: Kömürü alınan yerin işe yaramaz malzeme ile doldurulması işlemi.

Sarma: 1) Galeri tahkimatında, tahkimat profillerini irtibatlayan ve galerinin uzun eksenine paralel olarak konulan tahkimat direği. 2) Ayak tahkimatında, altına dik veya paralel vaziyette konulup altından iki veya üç ağaç çatal direk veya madeni direk takviye edilen ağaç veya madeni direk. Ayak tahkimatında genellikle direk tasarrufu sağlamak için yarım daire kesitli ağaç direkler sarma olarak kullanılır.

Seyis: 1) Ocaklarda hayvanla yapılan nakliye işinde; çekici hayvanın hazırlığını, hareketini, hareketin durmasını idare eden kimse. 2) Atların ve katırların tımarını ve bakımını yapan kimse. Maden ocaklarında nakliyatta kullanılan çekici hayvanların ahırda bakımını yapıp, yemleyip ahırı bekleyen kimseye de ahırcı denir

Stim: 1) Buhar. 2) *Basınçlı hava.*

Şlam: 1) Toz halindeki cevher veya kömürün su ile karışmış şekli. 2) Bulamaç. 3) Çamur.

Tahkimat: 1) Maden ocağını teşkil eden galeri, kuyu ve üretim yerlerini mal ve can emniyeti bakımından çalışılabilir duruma sokmak ve çalışılabilir durumda tutmak için yerine göre ağaç, demir ve beton kullanılarak yapılan takviye. 2) Destek düzeni.

Tahlisiye: 1) Kurtarma. 2) Can kurtarma. Kurtarma işlerinde görevli kimselere de tahlisiyeci, tahlisiye cihazları ile tahlisiye ekiplerinin hazır bulunduğu yere tahlisiye istasyonu, herhangi bir gereksinimde kullanılmak üzere tahlisiye cihazları ile donatılmış arabaya da tahlisiye (kurtarma) arabası denir.

Topuk: 1) Yeraltı işletmesinde üretim yapılan yerlerde veya bunlar arasında bırakılan ve daha sonra alınacak veya alınmayacak, belirli bir biçimi haiz olan veya olmayan maden kitleleri. Topuğun görevi tavanı tutmak ve tabakalar arasındaki oluşum bütünlüğünü muhafaza etmektir. 2) Galeriler ve odalarda ayrılmış olan maden yatağı parçası.

Tulumba: Suyu ve herhangi bir akışkanı belli bir yüksekliğe basan aygıt.

Tumba: 1) Ocak arabalarını (vagonları) boşaltmaya yarayan tesis. Tumba tesisleri arabayı yana yatırmak veya ters döndürmek suretiyle boşaltır.

Üst Taban Yolu: Pano üretim yerinin üst kısmında, hava dönüş ve malzeme yolu için kullanılan kömür içindeki galeri.

Vagon: Raylar üzerinde hareket eden taşıyıcı araba.

Vakvak: Ortamdaki metan gazı olduğunda vaklama sesi çıkaran alarmlı metanometre.

Varagel: 1) Eğimli olan ve katları birbirine bağlayan, yer çekiminden yararlanılarak dolu vagonları aşağıya, boş vagonları da yukarıya çekmeye yarayan, nakliyat yolu.

Vira: “Yukarı çek.” anlamında kullanılmıştır.

Yastık, Tavanı ve tabanı çürük olan yerlerde, sütun (çatal) olarak kullanılan direklerin tabana ve tavana batmasını önlemek veya tahkimatı takviye etmek için yatay olarak konulan kısa direk.

Zıvana: Faytonların içinde otururken bacakların karşısındaki kişinin bacakları arasına geçmesi şekli, dişli.

2.10. Madencilik Etrafında Gelişen Anlatılar

Kişisel deneyim anlatıları, en genel tanımlama içinde, kişisel olarak yaşanmış, ya da yaşandığı iddia edilen deneyim ya da deneyimlerin sözlü olarak anlatılmasını ifade etmektedir. Bu anlatılar, herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, ya da durumun herhangi bir kişi tarafından deneyimlenmesi ve bu deneyimin sözlü olarak anlatılması eylemi ve sürecini içine alan icralar ve bu icralar sonunda ortaya çıkan metinlerdir (Kaderli 2008: 51).

Dégh'e göre, gerçek hikâyeler, geçmişe ait hatıralardan, geçmişte yaşanmış olaylardan, söylentilerden, dedikodulardan ve yakın zamanda yaşanmış kişisel deneyimlerden meydana gelmektedir. Bu hikâyeler, genellikle, I. şahıs veya III. şahıs ile anlatılırlar. Bu gündelik hikayeleri konularına göre ayırmak mümkündür (Kaderli 2008: 38).

Hikâyeleri temalarına göre şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

1. İş, mesleki uğraş, ya da ortamla ilgili anılar
2. Otobiyografik hikayeler
3. Göç, ya da göçmen hikâyeleri-destanları (Kaderli 2008: 38,39).

Meslek anlatıları Dégh'in yukarıdaki sınıflandırmasında iş, mesleki uğraş ya da ortamla ilgili anılar kısmında ele alınmaktadır. Meslek anlatıları, belirli bir meslek grubu tarafından iş çevresinde yaratılan, eğlendirme özelliğinin yanında genellikle anlatıldığı ortamdaki kişilere verilmek istenen bir mesaj üzerine kurulan anlatılar olarak tanımlanabilir. Temel olarak mesleki bir deneyime dayanan bu anlatılar "Mesleki deneyim Anlatısı" olarak, kişisel deneyim anlatılarının mesleki ortamlarda ve bağlamlarda yaratılanları şeklinde değerlendirilmektedir (Karataş 2017: 230).

İlk iş gün anlatısı, şakalar, unutulmayan travmatik anılar, kazalar anlatılar gibi hemen hemen her meslekte rastlanabilecek mesleki anlatılardır. Bu anlatılar içeriklerine göre adlandırılmaktadır. Alan çalışmamızda kaynak kişilerden derlediğimiz anlatıları şöyle gruplandırabiliriz.

2.10.1. Şakalar

Şakaların öncelikli amacı eğlendirmek gibi görülse de gruba kabul, ders verme, uyarma gibi pek çok amaçla yapılabileceği görülmektedir (Karataş 2017: 348).

Şakanın yapısı incelendiğinde şakanın gerçekleşebilmesi için bir şakacı, kolay aldanan bir kişi, genellikle şakadan hoşlanan ve şakacıya eşlik eden seyirci dahil olabilir (Karataş 2017: 349). Şakacı ve şaka yapılan kişi mutlaka gerekiyken şakayı seyredenler çok da gerekli değildir. Madencilikte genellikle yedeğe ilk iş günü şakası, farelerle şaka, yemeğini yeme, korkutma gibi şakalar yapılmıştır. Madenciler şakalarla kendilerini ve çevresini eğlendirmekte aynı zamanda birlik ve beraberlik duygusunu da pekiştirmektedir. Aynı zamanda madenciler yeraltı koşullarına şakalarla da uyum sağlamaktır.

*Madenci şakalaşarak psikolojik olarak yer altındaki ortamı unutuyor.
Rahatlıyor. (KK:Metin Artırmak)*

İlk iş günü şakaları yeni gelen işçinin gruba dahil olmasını, iş yerine alışması için geçiş özelliği gösterir. Eski madenciler kendilerine yapılan ilk iş günü şakasını veya diğer

şakaları acımadan yeni madencilere yapmaktadırlar. Yeni gelen madenciye, onunla birlikte yeni gelmiş madenci yapmaz. Yeni gelen madenciye şakayı eski madenci yapar. Çünkü oranın kıdemlisi eski madencidir. Yeni gelen madenciye hemen şaka yapılmaz. Bir süre onun ortama alışması beklenir. Eğer şaka kaldırabilecek biriyse ilk gün şakası yapılır.

Şakalar oluyor elbette arkadaşlar arasında. Ama yeni gelen birine de hemen şaka yapılmaz. Bir zaman alıştıktan sonra ortama o zaman yapılır arkadaşlar arasında. Yeni gelen adama hemen şaka yapılırsa o adam kendini nereye attığını bilmez. (Şaka yapmanın kurallarından biri budur) (KK: Vedat Polşak)

İlk gün şakası bir anlamda "Hoş geldin aramıza." demektir. Şaka yapılan kişi bu şakayı anlayışla karşılayıp onlarla eğleniyorsa o da bir anlamda "Hoş bulduk." demektir.

Şakaların düzeyi şaka yapıla kişiye göre değişmektedir. Herkes her şakayı kaldıramayacağı için şaka yapılan kişinin kaldırabileceği ölçüde şaka yapılmaktadır.

(B.T.Yeni gelenlere şaka yapıyor muydunuz ?)

Gençlere yapmazdık. Emsallerimize yapıyorduk. Şaka kaldırabilene şaka yapıyorduk. Şimdi gençler şaka kaldırmayı bırak selam bile vermiyorlar adama (KK: Hasan Adıyaman).

Şaka yapıldığını anlayan madenciler genellikle bu şakayı bozmamakta, şaka dahil olup devam ettirmektedirler.

Şakaya şakayla karşılık verilebileceği gibi bazen de şakayı yapan kişileri görmezden gelip adamına göre davranmaktadırlar. Çünkü yeraltında hep birlikte çalıştıkları için huzursuzluk çıkarmak istemiyorlar, diğer işçilerin de keyfini kaçırmak istemiyorlar. Aynı zamanda bazen şaka yapanlar daha güçlü olabiliyor. Kendisine şaka yapılan kişi ona gücünü yetmeyeceğini bildiği için alttan almayı tercih edebiliyor.

Bazen de güya şakayla işten kaytaranlar da olabiliyor. Şaka işlerse işten kaytarıyor, işlemezse zaten şakaydı diyerek kendisini haklı çıkarabiliyor.

Şaka yapmanın giderek azaldığını alan araştırmamızda gözlemledik. Bunun sebebi telefonlarda, bilgisayarlara veya tabletlerde izlediğimiz şaka videoları olabilir. Çünkü gülmek, eğlenmek bir ihtiyaçtır. Yeni nesil bu ihtiyacını bu videoları izleyerek giderdiği için şaka yapma ihtiyacı hissetmiyor olabilir.

Eski işçiler zaten çok şakacıdırlar. şimdi 2000'den sonra 2006lılar 2009lular geldi. onlar biraz sıkıntılılar. Ama onun öncesi 89lular 92liler daha eğlenceliler. (KK: Ali Koç)

Alan araştırmamızdan derlediğimiz şakalar konularına göre şöyledir.

2.10.1.1. Farelerle yapılan şakalar

1. *Ekmeğini alır aşağıya inersin. Mesela bazı arkadaşlar, adamın ekmeğini alıp içine fareyi koyardı. O adam da geliyor ordan bakıyor ki ekmek yerine fare. (KK:Ethem Keskin)*

2. *Ben şimdi fareden korkuyorum ama orda fareden korkuyorum diyemezdim. (Bu ifadeyi söylerken kaynak kişi sesini kısarak kendisiyle ilgili bir sırrı açık ettiğini belli etti.) Korkmuyorum derdim mahsustan. Eğer burada bir fare ölüsü görsem ebediyen ben buradan geçmem başka yerden geçerim. Bizim köyde vali diye bir adam vardı. O çantanın içinden ekmeği alıp yerine fareyi takıverirdi. (KK: Ethem Keskin) (B.T.Böyle durumlarda tartışmalar olmuyor muydu?) Oluyordu olmaz mı? Ama bazen de adamına göre görmezden gelmen gerekiyordu.*

2.10.1.2. Madencinin yemeğini alarak yapılan şakalar

1. *Evet, yaptığımız şakalar vardı. Mesela adamın ekmeğini poşetinden alıp ekmek yerine kömür doldurup asardık poşeti. O gün aç kalırdı adam. (KK:İhsan Yavuz)*

(...)

2. *Ekmeğini çalarlar, uyuyan arkadaşına şaka yaparlardı vs. şimdi ocakta uyuyanlar vardı. Uyanık uyuyana şaka yapardı. Gres yağı koyardı şapkasının içine. Bir de onu düzeltirlerdi dışarıdan temiz şapka gibi görünürdü. Adam uyanıp onu giyince adamın yüzü gözü yağ içinde kalırdı. Aziz amca vardı Sabire'nin babası, Kürt Nizam var Kandili'de bunlar böyle şakalar yaparlardı. Bu Fahrettinler, Bakiler bunlar ağır şakalar yaparlardı. Hele Fahrettin kaçak kedi olmuştu iyice önüne durulmuyordu. Şefler onu bana vermeyin onun yapacağı işi ben yaparım diye almak istemezlerdi. Fahrettin'e sövsen de dövsen de fayda etmezdi. (KK: Ethem Keskin)*

2.10.1.3. Çalışmamak için yapılan şakalar

1. Kuyu dibine iniyoruz. Böyle girişi çıkış yolları var arabanın. Yüzüne içerde kara sürüyor bu Fahrettin, ben mesai bitiminde uyuya kalmışım vardiyadan çıkıyorum diye dışarı çıkıyor. Mesaisi yeni başlıyor aslında ama o çalışmamak için böyle oyun yapıyor. (KK: Ethem Keskin)

2.10.1.4. Ocakta iş başındayken yapılan şakalar

Şaka yapmakta kullanılan malzemeler genellikle ocakta işçilerin ellerinde bulunan malzemelerdir.

1.Şimdi biz aşağıda bant başındayız. Halil, ben. Murat abi var ya yukarıda ne kadar toz varsa aşağıya bize gönderdiler (Gülüşmeler). (KK: Önder Yıldırım)

2.Adam söbeden aşağı iner. Normalinde işçiler inerken veya çıkarken söbeden herhangi bir şey atmak, malzeme yollamak, su koyvermek falan yasaktır. Adam söbeden az aşağı indi mi biz suyu açardık arkasından suyu bıraktık. O artık aşağı ininceye kadar ağzına geleni bize sayardı. (Gülüşmeler) Birbirinin yemeklerini, sularını çalmak, damları, sarma, belleme, ipleri çalmak yaptığımız diğer şakalar. (KK:Metin Artırmak)

3. Aşağıda eşya çalınmaz, yer değiştirir biz de çalma yok. yer değiştirir. Gres yağı biliyor musun sen? Hani makineler için kullanılan sert gres yağı. Aynı arap sabunu gibi rengi. Adam elbisesini çıkartıp koydu bir kenara. Onu tersine çevirir, bu gres yağlarının varilleri var ocakta, gider bu varilin içine tersine çevirdiği ceketi sokar çıkarır. Sonra düzünü çevirip asar yerine. Sen şimdi ocaktan geldin. Hızlı hızlı giyinip gideceksin yukarı. O ceketin yağlı olduğunu hiç fark edemedi hop giydin. Dışarı gelene kadar gres yağısın. Sil sil geçmez (Gülüşmeler). (KK:Metin Artırmak)

4. Banyoya girersin. Soğuk su sıcak su olur, sıcak su soğuk su olur. Mesela önceden perdeler vardı. Benim biraderim de var ocakta çalışan. Benim birader banyosuna girer güzelce köpüklenir. Durulanacak ki perde merde yok (Gülüşmeler). (KK: Metin Artırmak)

5. Kafalarına vuruyorlar baretle genelde bu şaka çok oluyor. Sakat yani ocağın şakası ağır biraz. (KK:Bayram Gültekin)

6. Şaka olarak dersin İsmet Alacaoğlu vardı abimiz, çok şakacı bir adamdı. Bu yaşar var ya şimdi bant bakımında Şaşı Yaşar. Yaşarla çalışıyor, şimdi bacada bağ yapacaklar ölçü alacaklar. Abi şuradan ölçü almamız lazım, çömelde üstüne çıkayım diyor İsmet. O zaman ben çömeleyim sen çık diyor Yaşar da. Güya ölçü almak için çıkıyor adamın üstüne. İskele olarak kullanmış yani adamı. Kimse de bir şey dememiş. En sonunda nezaretçi arkadaşın biri görüyor. Sen napıyorsun, diyor. Ölçü alıyoruz, diyor. Adamı

her gün iskele olarak kullanmış ya. Bir şey diyemezsin iş yeri burası sonuçta. (KK:Muhammet Taşçı)

7. Recep Taşkın diye nezaretçi bir arkadaş vardı. Nezaretçi olmadan evvel bu biraz apçeydi. Parti bunu nezaretçi yaptı. Şimdi anında çalışan usta diyor ki buna ya bugün yine çok çalıştık ustam ama yine şefe kanıtlayamıyoruz ki, diyor. Nasıl kanıtlayacağız diyor. Kestiğimiz direklerin yanlarına işaret koyabiliriz. İstersen yukarıda şefe gösterebilirsin. Bu apçe de kestiği direklere işaret koyup şefine gösteriyor (Gülüşmeler). (KK:Sebahi Aynalı)

8. Diyor ki buna, Aydın'a lan oğlum hiç kafan çalışmıyor? İpi bağla direğin üzerine bin. ağır ağır gidersin diyor buna. Bu da ipi bağlıyor baş aşağı gidiyor. Oradan bir ışık zitt diye geçiyor. (Zit diye geçen Aydın) (Gülüşmeler) Aydın direğe binmiş gidiyor. Aydın yok. Naptın oğlum, diyor. Adam ölecekti. Ben ona ipi bağla yavaş yavaş git, ipi geri çekerek git, dedim diyor. Ondan sonra Aydın'ın kaburgaları bir kırıldı. Ömür boyu hariciye çalıştı. Öldürücü şaka ya. (KK:Muhammet Taşçı)

9.Subay diye bir adam var. Adamı direğe gönderiyor. Celal abi, ağır şakalar yapıyor ya. Mesela direk dibine kakasını yapıyor üzerini kömürle kapatıyor. Adam geliyor. Adama direk dibi şu tarafta diyor. Adam motoru direk dibine iki vuruyor. Yaptığı kaka adam yüzüne gözüne geliyor. La usta toprak da çıktı, diyor. Usta ocak bu ya toprak da taş da çıkar diyor (Gülüşmeler). (KK: Sebahi Aynalı)

10. Arında işçi çalışıyor ya. Amele direği kısa kesmiş. Usta da iki ameleye siz çekin bu direkleri uzar diyor. Usta da ayağıyla direk dibini çaktırmadan toprakla dolduruyormuş. Amelelere direği yerine koyduruyor. Bakın uzuyor uzuyor diyor (Gülüşmeler). (KK:Halit Aydın)

11. (B.T.:Birine de şu şakayı yapamadım içimde kaldı dediğiniz oldu mu?) Üzülmez'de yemeğimizi yedik artanları da farelere atık. Arkadaşımızın bir tanesi de şöyle küçük küçük domatesler toplamış. Şimdi biz birbirimiz domatesleri atıyoruz. O sırada da şef geçiyor. Birkaç tane de şefe denk geldi. O da bizim ortamımıza yaklaşmadı. Sonra uşağın bir tanesini tokatlamaya başladı. Bam güm bam güm tokatlıyor çocuğu. Uşak hiç sebepsiz yere dayak yedi. Hala o uşağa diyemedik bizim yüzümüzden dayak yedin diye. O uşağı gördükçe aklıma geliyor. Oğlum domatesi biz attıydık sen sebepsiz yere dayak yedin diye hala söyleyemedim (Gülüşmeler). (KK: Metin Artırmak)

2.10.1.5. Korkutmak için yapılan şakalar

1. Örneğin Gecenin karanlığında, dağın tepesinde mesela kadıbacayı ele alalım. Orada bir baca ağız var. Ormanın içerisi kimse de yok. Kapıda bir tane bekçi var. Bir de seyis var örneğin. Onların ikisi bir araya geldi mi uydurarak konuşuyor bu konuları. Gece karanlıkta onu dinleyen işe yeni girmiş bir yedeği düşün. Bir de onu korkutmak için abartarak anlatıyorlar.

Bire bin katarak anlatıyorlar. Ondan sonra o çocuk ne yapsın o garibim o karanlıkta elindeki lambasıyla nasıl insan? Hatta bazen korkuyu abartmak için onları (yedekleri) gönderirlerdi. Peşinden kestaneyi taş atar gibi atarlardı korkuturlardı onları. Bak atas atıyor Arap ya da bak gökten taş yağıyor diye korkuturlardı onları. (KK:Alaaddin Kara)

Şakanın amacı bazen kurbanı korkutup eğlenmektir. Onun korkmasından, çaresizliğinden zevk alırlar. Çünkü şaka yapan oranın kıdemlisi olduğunu şaka yaptığı kişiye yaptığı şaka ile göstermektedir.

2. Yeni gelenlere onları korkutmak için illaki şaka yapardık. Mesela diyelim ki 40 yolundan ahırda hayvanlara bak gel demiş. O da gece vardiyasında uyuyor. Telefon yok. Çağırman lazım o kişiyi. Yürüyerek o adamı kaldırmaya gittim ben. Baktım adam uyuyor. Lambasını söndürmüş adam uyuyor ahırda. Ben seni iyi uyuturum dedim. Ahırda 7-8 tane katır var ya, lambamı söndürdüm. Üzerine çullandım bunun hemen. Ahırda katırlar bir yandan güldürüyor. Adam kıyameti kopardı korkudan. O akşam çalışmadı adam korkudan. (Gülüşmeler) Beni de kaldıramıyor üzerinden ağırca çöktüm üzerine. Bizim gürültümüzle katırlar da başladı tepinmeye. İçerde kıyameti koparttım yani (Gülüşmeler). (KK: Hasan Adıyaman)

3. 2000 de işe ilk başladığımda bizi korkutmak maksadıyla mı anlattılar bilmiyorum. Bize de ocak sahibi anlatmışlardı. Korkuyla gittik işe. Şurdan cin çıkar, Şurdan ses gelir. Şu varagelden gitme orda eskiden adamlar kaldılar ruhları gelir, diye anlattılar bize. 2000'de işe girdiğimizde yalnız gitmiyorduk bu anlatılar yüzünden. Üç, dört arkadaş birlikte gidiyorduk. Şu varagelden gitme orada cinler var falan derlerdi. (B.T.: Hangi varagel bu peki?) 32 varagelde bir başçavuş orada kalan işçilerini kurtarmış kendisi kalmış, yani kendisini feda etmiş. İşte onun ruhu orada duruyor diye söylenirdi. (KK: Ali Koç)

4. Ben kafese binmekten çok korkardım. Hala da korkarım. Tertip aldım. Ocağa gidiyorum. Kafesin içinde demirler var. Kafese binmekten korkuyorum ya o demirleri tutuyorum sımsıkı. O demirler de elbiseyi parça parça kesiyor. Ocağa gittik. Elbiseleri çıkarttık çalıştık. Geri geleceğiz. Elbiselerim hep çivili. Bir arkadaşım Veli Lafçı, elbiselerimi hep çivilemiş. Sabredebiliyorsan sabret. Okumaya başladım yani. (KK:Metin Artırmak)

5. Tabi. Sen neden korkuyorsan onu getirirler ocağa. Mesela Raşit Erdoğan vardı tanıyorsun değil mi? Bu fareden çok korkuyordu. Fareyi tuttuk kuyruğundan bağladık. Poşete koyduk. Banda bindik, gidiyoruz. Şimdi biz bantta yürüyoruz. Raşit yürüyemiyor. Çalışan banda binmek yasak ama tamam mı? Biz yürüyoruz. Raşit yürüyemiyor. Raşit de eğilmiş gidiyor. Poşete koyduğumuz farenin poşetine telden kanca taktık. Bu kancalı poşeti de Raşit'in kemerine taktık. Fare aşağı yarışıyor, Raşit yukarı yarışıyor. Kancayı çıkarmak gelmiyor aklına da koşuşturuyor (Gülüşmeler). (KK:Metin Artırmak)

2.10.1.6. Uyuyanlara yapılan şakalar

1. (B.T. :Yaptığınız şakalardan hatırladıklarınız var mı, varsa anlatır mısınız?)*Elbette canım var hatırladıklarım. Şimdi bir tane anlatayım. Mukadder geldi bir akşam rahmetli. Şimdi yattı bu tumbanın öbür tarafına. Sobanın karşısına yattı bu kalkmıyor. Yemek yiyeceğiz kalkmıyor. Bunu ben kaldırıyorum dedim. Poşete koydum suyu ağzını da bağladım poşetin. Poşetin altına çomak soktum ordan da deldim. Bir poşet su aktı üzerine de kalkmadı adam yine (Gülüşmeler).* (KK: Hasan Adıyaman)

2.10.1.7. Yeni gelenlere yapılan ilk gün şakaları

(B.T.:Siz gençlere derken siz oranın kıdemli, tecrübeli işçileri olarak işe ilk başlayan yedeklere şaka yapıyor muydunuz işe alıştırmak için ?) Bu şakalar yeni giren işçiyi hem alaya alıp gülmek hem de onu iş ortamına alıştırmak için yapılır.

1. *Tabi tabi yapıyorduk. Onlar olur hep zaten işte duman süpürgesini getir (Gülüşmeler).* (KK: Hasan Adıyaman)

2. *Lağım attıktan sonra ocak tozuyor ya filan ustanın yanında duman süpürgesi var onu al da gel şu dumanı şöyle bir süpürelim de çalışalım diyoruz. O da gidiyor. Filan ustanın yanına arıyor duman süpürgesini. Ne bilsin adam öyle bir şeyin olmadığını* (Gülüşmeler). (KK: Halit Aydın)

3. *Biz ocakta bunlar gibi yeniydik. İki tane ustamız vardı rahmetli oldu biri şimdi. Bunların yanında çalışırken bana verdikleri işi bitirince serbest kaldım. Serbest kalınca bunlar bana başka iş verdiler. Taş motoruyla yani sehbayla deliyorsun ya yeri. Bana bunlar dediler ki sen burguyu tut. Bana sen burguyu tut şuraya buraya bak diye öğretiyorlar güya. Taş motorunun içi yağ dolu. Taş motorunu bir yol çalıştırdığında üstü başın hep yağ. O iki usta ben yeniyim diye bana böyle şaka yapmışlardı.* (KK: Nevzat Yavuz)

4. *Lağım atınca ocak tozuyor ya işte duman süpürgesini al gel derler. O da filan ustanın yanına gidip duman süpürgesini isteyince usta da onun poposuna kamayla vurur, al sana duman süpürgesi derdi. Bu şaka yeni gelene hoş geldin demek olur işte.* (KK: Hasan Adıyaman)

5. *Yok yok. Bizim burda daha çok ocağa ilk girenlere şaka yaparlar. Keseri, yongayı veya talaşı al bunu çavuşa götür derler mesela. Daha çok şaka yapılır.* (KK: Ali Koç) (B.T.Size yapıldı mı peki ilk gün şakası?) *Yapıldı. ne yapıldı bana. Direği çekiyorduk. Direk kafasından çıkan parçalar var. Bunları dediler poşete koy, şefe çıkar. Aşağıda kaç tane direk harcandı işte kaç tane malzeme harcandı diye rapor tutuyor yukarıda diye bana poşete koydurdular. Ta eksi 485'ten bana poşete taşıttılar. Yukarı şefe çıkarttılar. Şef dedim bunu usta gönderdi. Ne bu dedi, baktı. Gülmeye başladı. Sen git banyonu yap dedi. Akıllı ol dedi.* (KK: Ali Koç)

6. İlk iş günü olanlara arkadaşlarım şaka yaptı. Su taşıttıran oldu, taş taşıttıran oldu. İşte bu taşı al numune olarak müesseseye götür diye taş taşıttıranlar oldu. (B.T.:İşçi bu taşla kafese bindiğinde diğer işçiler onu uyarmıyor mu?) Yok, bozmuyorlar şakayı. Anlıyorlar onun yeni geldiğini ve ona şaka yapıldığını. Beni bozmadıklarına göre şaka yapılanı bozmuyorlar. Aana bakıyorlar ama niye baktıklarını anlamadım. İşe daha yeni girmişsin hiçbir şey bilmiyorsun denilene yapıyorsun sadece. (KK: Ali Koç)

7. Adam sana üzerine para al der. Yer altında kantinde var, Çay içeceğiz der. Sana süpürge taşıttırılar, ocağı süpüreceğiz diye. Ocağ süpürmeyle biter mi? (Gülüşmeler) (B.T.:Bu şakalar sadece size mi yapıldı?) Bu şakalar bütün işte ilk günü olanlara yapılır. Biz cebimize para aldık indik ocağa. Gittik kantin yok. Gittik kantin yok. Dedim ya arkadaşlar kantin yok. Kantin yok ki ocakta dediler. E para aldık. Çay içeceğiz yemek yiyeceğiz diye. E onları dışarıdan alacaktınız dediler. Dışarıdan alın gelin dediler. Geldik iki saat yol, iki saat yol çekilir mi yemek içme almaya? (KK:Metin Artırmak)

8. Tabii, yavaş yavaş başlıyor. Adam ne diyor? Git ayak başında süpürge var. Şimdi kömürü çıkarttı. Ayakta bekliyoruz. Ayak başında süpürge var, diyor. Gidiyorsun yüz, yüz elli, iki yüz, üç metre onu almaya. Varıyorsun, ara ara süpürge yok. Zaten etraf toz. Bulamayıp gidiyorsun geri. Adam bağırıp çağırıyor. Nasıl süpürgeyi bulamadın, ayak başındaydı diye. Biz varız elli kişi. Elli kişiyi bir daha yollar süpürgeyi aramaya. Tabi birinci gidişte bir şey yok da ikinci gidişte fikirler değişiyor.(Gülüşmeler) Yavaş yavaş okuma işleri başlıyor.Madenci çok şakalaşır. Hele hele ocakta daha fazla şakalaşır. (KK:Metin Artırmak)

9. Abi biz Ümit ile Oğuzhan'a yaptık işe ilk girdiğinde. Abi çaktım kamayı diktim yukarı. Yağmurluğu giydirdim kamaya. Kafasına da lambasını taktım. 28 Acılık vardı ya orası kısa bir şeydi. Oraya diktim kamayı. Önüne de şöyle posta yaptım biraz. İnsan şekline soktum onu. Saat 11 vardiyasıydı. Biz de ocağa yeni girdik. Ben arına önceden gittim. Sanki arına gitmemiş gibi bekledim onları demir çekeceğiz. Kazmacı benim onlar benim anımda yedek. O zaman da kartiyede nefeslik kayıyormuş adamlar çalışıyormuş falan onlar anlatılıyor. Biz de Hamdi'yle oturduk orda. Bunları gönderdik yedekler ya orda. Biri gitti. Korktu baya attı kendini de malzemeleri de. Orada heykel gibi kama. Koşa koşa geldi. Adamın aklı çıktı. Biz yaptığımızı söyledik. (Gülüşmeler) (KK:Yener Aslan)

10. İşe yeni giren arkadaşımıza ustası git toz süpürgesini getir diyor. Uşak üç saat ocak süpürgesi aradı üç saat. Sonra oraya Zekeriya diye bir ustaya Zekeriya abi toz süpürgesini arıyorum ama bulamıyorum, diyor. Zekeriya anlamış ona şaka yaptıklarını. Onun eline vermiş bir kama parçası al bu toz süpürgesi diye. Uşak onu aldı yukarıya kadar taşımış ya. (KK:Yenal Uncu)

11. Biz yeni girdiğimizde işe mesela şaka yaparlardı. Yok, duman süpürgesini getir derler, yok hoca ezan okuyor derler. İleride kantin var derler. Mesela bizden bir arkadaşta eski işçiler yaptılar şaka. Yemek yiyordu ana yolda bizim arkadaş. Biz geldik. Eski nezaretçiler de vardı. Bir tanesi

ışığı söndürttü bize. Öte yandan bir işçiyi soyundurtmuş, Adam ışığı tutuyor o da geri geri geliyor. Işığı söndürten o gelen nedir ya hortlak mıdır, diyor. Valla cidden bizim yanımızda oldu. Yapma Neco adam korkar dedim. Adam korktu. Arın küçücük yer kaçacak yeri de yok. İşe yeni girenlere yapılırdı şakalar genellikle. Ama 92'den sonra şaka yapan da yok sevgi saygı da yok. Üstünüz geldi mi herkes ayağa kalkardı şimdi o yok. (KK:Halit Aydın)

(...)

12. Yeni işbaşı yapmıştım. Ustam bana dedi ki. Oğlum git bak bakalım şurdaki penceren sabah olmuş mu, dedi. Ben de gittim pencere arıyorum. Adam kandırıyor beni. (KK:Muhammed Cindoruk)

2.10.1.8. Şakaya şakayla karşılık verme

1. (...)Bir güvenlik vardı. Pehlivan'ın akrabalarındandı Geyikbeli'nden. Abi biz bunlara şaka yapıyoruz. Şakada ben bunlara ağır geliyorum, eziştiriveriyorum bunları. Sonra sana iyilik yaparız, dedi onlar. 17'den kuyu başından yukarı alıyorlar beni. Tam yukarı çıkarken durdurdular, istop ettirdiler. Hortumla bir verdiler suyu bana. Asansörün içindeyim ben abi. Kaçacak yer yok. Kuyudan aşağı mı atlayayım ya. Suyu yiyeceksin mecbur. Abi beni kunduz gibi yaptılar. Adamakıllı isladılar beni. Amma o muhitte kimse kalmamış. Zaten orda 2 saççı oluyor, 2 güvenlik oluyor, ambarda duran nöbetçiler oluyor. Kim olacak vardiya arasında orda. Ben dışarı çıktım adam arıyorum oralarda. Nerede bulacaksın adamı orda ya. Tabi orada çavuşla da anlaşmalıymış onlar. Ben çıktım. Banyoda duşumu aldım. Temiz elbiselerimi giydim. Ötekileri doldurdum çuvala. Napacan artık onları islandılar. Öyle bir yıkadılar ki beni hortumla tam yıkadılar beni. Bana bunu yapanları tespit ettim elbette ama onlar benim sevdiğim kişilerdi. (Gülüşmeler) (KK:Hasan Adıyaman)

Demek ki bana güçleri yetmeyince seni kafeste sıkıştırdılar. Ben onlara şaka yapınca onları eziştiriveriyorum diye beni gafil avladılar. (KK:Hasan Adıyaman)

(...)

2.10.1.9. Şaka yapmayı planlarken şakalananlar

1. Bizim ekip kuvvetliydi. Alacağzı'nda taş tulumbasında çektik kafayı. Rahmetli Ekrem Bozkır, Pamuk, ben sahile, denize birini taşlamaya gideceğiz. Birini taşılayacağız sözde. Onların fikirleri yanlışmış. Sarı Hasan'ı ikimiz denize atalım demiş. Ekrem'le Pamuk'un tezgahı bu. Tek başlarına bana bir şey yapamıyorlar. İki bir olmuş. İki birlikte atacaklar beni denize. Sahilde öyle dolaşırken taş atarken beni boşluğa getirdiler dayandılar denize. Denizden çıkınca ben, onlar ordan kaçtılar. Ben bunları arıyorum. Yukarıda taş tulumbasının rampada bunları yakaladım. Pamuk'u çeke çeke aşağıya sahile deniz kenarına getirdim. Ama Ekrem kurtardı onu.

Ben tulumbaya gittim. Ordan garağa telefon ettim. Beni burda kazalandım beni burdan alın dedim. Oradakiler de bizi tanıyorlar ya bir araba gönderdiler beni almaya. Ekrem'e kızdım mızdım ama barıştık sonra.
(KK:Hasan Adıyaman)

2.10.2. Kaza Anlatıları

Madencilikte meslek anlatıları içinde en sık karşılanan anlatılar kaza anlatılarıdır. Kaynak kişilere sorduğumuz herhangi bir soruya karşılık bazen cevap alamazken kaynak kişiler kaza anlatılarını ise çoğunlukla kendiliğinden anlattılar. Grizu faciası gibi kazalar madencilerin çoğunluğu ile aynı anda yaşanırken göçükte kalma gibi kazalar bireysel ya da birkaç kişiyle birlikte yaşanmıştır.

Hemen hemen her meslekte bulunan bu kaza anlatıları "uyarıcı hikayeler" olarak da nitelendirilmektedir. Uyarı hikayeler olarak bu anlatıların nitelendirilmesinin nedeni anlatıcı tarafından dinleyici konumundaki meslektaşlarını bir hataya karşı uyarmak amacıyla anlatılmalarıdır. (Karataş 2017: 261)

Anlatıcı bir nevi öğretici metin işlevi gören kaza anlatılarıyla dinleyicilere kazanın nedeni söyleyerek onları aynı kazaların yaşanmaması için uyarmaktadır. Toplu olarak yaşanan kazalarda bu anlara tanıklık etmeyenlere geçmişte yaşanan trajik kazayı anlatarak onları bilgilendirme işlevi vardır. Grizu veya göçük gibi kazalarda anlatıcılar ise daha çok bu kazalarda kurtarma ekibinde olup süreci baştan sonra yaşayanlardır.

Madencilik çevresinde yaşanan kaza anlatıları genellikle, tanık olunan ölümlü kazalar, kişinin kendisinin yaşadığı kazalar, kişilerin grizu ve göçükte kendilerinin geçirdiği kazalar olarak gruplanmaktadır. Bu başlıklar çoğaltılabilir. Burada kişi çalışma arkadaşlarının trajik ölümüne şahit olmuştur, kendisi grizu veya göçükten kurtulmuştur ya da iş başındayken bazen kendi hatasından bazen de bir başkasının hatasından kaza geçirmiştir. Madencilikte kaza nasıl olursa olsun trajiktir.

Madencilikte yaşanan kazaları anlatan kişiler en ince ayrıntısına kadar olayı anlatmaktadırlar. Bazı anlatılarda üzerinden zaman geçmesine rağmen bütün canlılığıyla yaşanan o facialar anlatıcının gözleri önüne serilmektedir. Tarihler, kişi isimleri, kişilerin görünüşleri, nereden oldukları, kazalardan kurtulanların günümüzde ne yaptıkları gibi bilgiler dinleyici ile paylaşılmaktadır. Bu bilgilerin paylaşılması

çoğunlukla bağlamdan kaynaklanmaktadır. Ortamda madenciliği bilen birileri olduğunda bu bilgilerin çoğunluğu paylaşılmaktadır. Fakat ortamda madenci olmadığında dinleyici ile bu bilgilerden belki birkaçı paylaşılır. Özetle bağlam icracının performansı üzerinde etkilidir.

2.10.2.1. Tanık olunan ölümlü kaza anıları

Anlatıcılar kendi başından geçen olayları anlatmanın yanında kendilerinde derin izler bırakan arkadaşlarının kazalarını da anlatmışlardır.

1. Ben sana söyleyeyim, kadın kocasını aramaya başlayınca bildiler adamın burada kayb olduğunu. Aradan yirmi dört saat geçiyor, eşi eve gelmiyor. Buraya müracaat ediyor eşim eve gelmedi diye. Bir araştırıyorlar, ocakta üç arkadaş kalmışlar, biri öldü ikisi çıktı. Üç gün sonra çıkardılar adamı. Bu olay 84lerde oldu sanırım. 103 kişi öldü Kandilli'de. Ondan sonra 1992'de Kozluda oldu, 263 kişi öldü. Somada 301 kişi. Katliam gibi tabii. O zamanlar buralarda öyle sistemler yoktu. Gaz izleme odaları falan yoktu. İlkel lambalar vardı. Elde giden sensörler vardı. Vakvak diyoruz biz onlara. (bu alet havayı aşağıdan yukarı doğru ölçer. Alet göğüs kafesi hizasında taşınır.) (KK: Abdullah Cesur)

(...)

2. Ben burada kendim yaşadım 80 grizusunda. Hiç kimse buradan doğru ölü almadı. Hiç kimse doğru bir şey almadı yani. Çünkü biz üç kişiydik burada hastanede savcının yanında. Geldi bir taput bir kafa iki kol iki bacak şak gönder. Atom bombası gibi düşün.. Yanan oluyor, parçalanan oluyor, boğulan oluyor. Yani DNA testi yapılmadı şimdiki gibi. Şimdi kadınları getirdiler buraya. Cenazeyi koydular morga veya buradaki hastanenin arkasında açık alana. Mesela sen o gün işte.. İş elbiselerini biliyorsun, iş elbiseleri eskimeyince değişmez yıkayıp yıkayıp giyiniyorsun. İş elbisesinde bir işareti varsa herhangi vücudunda bir işareti varsa çoğu oradan bildi. Çoğuna da o yıllarda maaş vermiyorlardı. Beş yıl geçmeyince maaş bağlamıyorlardı. Ee kadın napacak şimdi eşi ölmüş. Dokuz yıl sonra aldık biz adamı içerden. bu adam benim arkadaşımın kayınpederiydi. Sahip çıkamadılar cenazelerine. Çünkü maaş alıyorlardı. Devlet sen sahtekarlık yaptın diye o maaşı geri alacaktı onlardan. Sahip çıkamadılar ve gittik Çamlık şehitliğindeki o şehitliğe defnedildi. Bir kol vermişler o cenazenin sahibine zamanında bu senin yakının kolu demişler onu gömmüşler, dediği doğru yani. Biz dört kişiydik üç tane savcı vardı. Öyle teferruata falan girilmedi yıkama şu bu fala ki çoğu da yanlış cenaze aldı zaten. Ama bana göre adamlar haklıydı. Çünkü işçiler tanınmayacak haldeydi. Adam ölmüş sonuçta öyle ya da böyle ama hayat devam ediyor. Madencinin gerçeği bu! (KK: Abdullah Cesur)

(...)

3. 1993 grizusunda yaşadıklarımı anlatayım size. Çok ilginç şeyler yaşandı buralarda. Anlattıklarım gerçek, hikaye değil. Ocakta yangın büyüncü toprakla önce kuyu başlarını kapattık. Köpükle izole ettik hava çekip yangın büyümesin, körüklemesin diye. Çarşıda30 numaralı mevkide kuyumuz var bizim. O zaman orası 300 metre derinlikte. Onun önüne baraj yaptık. Bildiğin baraj yaptık. Kapattık İhsaniye deresini, suyunu yükselttik. 12 tane tulumba kurduk bir de Almanya'dan çok güçlü özel bir tulumba getirttik. Onunla biz ocağa su basmaya başladık. Orda biz ocağa 12 bin m³e yakın su bastık. Bu bastığımız suların miktarları da kayıtlıdır bende. Bir gün oturuyoruz. Kadının bir tanesi geldi. Tulumbalara taşlar atıyor saldırıyor böyle. Neyse koştuk, yenge dur ne yapıyorsun ne ediyorsun böyle dedik. Şerefsizler dedi benim kocam ocakta canlı, dedi siz onu boğacaksınız, dedi kadın. Mustafa Kaplan vardı bizim mühendis. Anlattık mühendise böyle böyle bir durum var. Kadın mühendise saldırdı daldı yakasına falan. Sonra kadın anlattı. Rüyasında görmüş o gece kadın kocasını biz canlıyız, bizi boğacaklar bizi kurtarın. Demiş. Bunlar gerçek.

4. (B.T.:Peki bu grizu faciasından siz tulumbalarla su bastıktan sonra kurtulan oldu mu?) Yok yok nereye çıkacak her yer kapalı, ocak su içinde. Bu olaydan sonra ocak ilk açıldığında ben inen ilk insanlardanım eksi 200 katına. Hep dediler 560 katına yazılar yazdılar, işaret koydular, insanlar canlıydı orda falan. 560 katına da inen ilk insan benim hiç öyle bir işaret görmedim. Belli noktalarda vardı cesetler de. O gece tüm topladılar bizi. İsimlerimiz yazıldı. Sekiz dokuz kişiydik. Bakımcılar, elektrikçiler ocağa bizi indirdiler. Ocağa ilk iniyoruz o gece bu olaydan sonra. Ocağa tulumbalardan basılan su ile insanlar boğulmasın diye sistem uygulayacağız yani. 200'ye indik. 200'de her yer yanmış kül. Toz patlaması oldu ya. Ordan 425 katına indik. Orda yaralı arkadaşlardan bir tanesi bizim kendi arkadaşımız Erol Öztürk. Burda kuyudibinde kan kaybindan oturduğu yerde öldü bu arkadaşımız. Kimse farkında bile değil. Ocağa indik ya korku filmi. Bildiğin korku filmi gibi her yer. Yerler, elbiseler, insanlar bir acayıpti orası. Kolay değil. Ama mecbur indik. Bu yaşadığım bir olay. (KK:Kazım Eyübler)

(...)

5. Bir örnek daha anlatayım sana. Şimdi o arkadaşım sağ. Bizim nakıs elli dediğimiz bir yer var. Karşıda zait on yedide. 50 metre aşağı iniyorsun. Orada tulumba dairesi var. Orada su basıyor. Bir tanesi 485 metre altta orada tulumbamız var. Buradan iniyor 425 katına. Oradan da 485 katına yürüme iniyor. Ocakta suları basıyor. Şimdi bu nakıs elliye giden arkadaşımız ameliyat olduğu için öteki arkadaşına diyor ki ben senin tulumbana gideyim, sen de benim tulumbama git diyor. Bak yerine gitmeyip arkadaşının yerine giden adam eceline gidiyor. Orada adam 93 grizusunda ölüyor. Diğeri hayatta. İkisi de servis elemanı benim arkadaşımdı. (KK: Kazım Eyübler)

(...)

6. Bir odanın etrafında kömürü almak için orda beş kişi çalışırlar. Kimisi bıçkıyla direk keser. Kimisi kürek atar. O kömürü böyle babanın dediği bant konvoylarına koyarlar. Mesela biz burada beş kişi çalışıyoruz. Tavandan kömür alıyoruz. Bizden sonra bir grup gelip tavandan kömür almaya devam edecek. Çalışırken o oraya ağaç çakmıyor öteki de çakmıyor. Ağaç dediğimiz böyle tavanı tutan dayanak. Kama da derler ona. Orda çalışanlar gelen çaksın diye çakmıyor. Biz aslında gelen arkadaşlara tuzak hazırlamışız haberimiz yok. Biz çıkıyoruz mesaimiz bitince. Diğer grup gelip bizim kaldığımız yerden tavandan kömür çıkarmaya devam ediyor. Yukarısı bir çöküyor! Beş kişi bizim Zonguldak'tan gelen arkadaşlar yüzükapak ölüyorlar böyle. Kalkamıyorlar. Göçük altında kalıyorlar. Hep dikkatsizlik, ihmalkarlık. Gece 4-12 mesaisinde enişte, bizim zavallı Zonguldak'tan gelen beş arkadaşlarımız ölüyor. Tavan göçüyor. O demir bağların arasına kama diyoruz biz ona bir çatal vursalar o beş kişi kurtulurdu işte. Hep dikkatsizlik. Bu kaza gece oldu. Biz gündüz mesaisinde onların cesetlerini battaniyeyle çıkardık yukarı. Ayaklarında çizmeler, bellerinde lambalar çok acıydı çok. (KK: İsmail Keskin)

7. Bak bir şey anlatayım ben sana. Yukarıda Mahmut dayının Ali öldü bak. Onun kazasını anlatayım sana. Fayton dediğimiz araca işçiler biniyor. Böyle aynı kalebodur taşı gibi birbirine zincirli, tamam mı. Bizim bu Mahmut abinin oğlu Nezahat Akkuş'un eşi rahmetli Ali var ya böyle faytonda iki arkadaşlar. Ben de o günü yarım saat önce gittim, yürüme. Fes giyiyoruz. Yeraltı soğuk, fes giyiyoruz. Arkadaşlar şaka yaparken fesini düşürüyor bu. Bu kalebodur taşı gibi olan yerde bir kalebodur taşı daha var. Burda da vagonlar var. Bu arkadaş da fesimi düşürdüm diye, bu fayton yukarıdan aşağıya gidiyor aynı bu tren gibi söyleyeyim sana, bu tren yukarıdan aşağıya gidiyor, bir tren de yan tarafta var, makas diyoruz ona. Bu fesini düşürünce kafasını çıkarıyor, arkadaki vagon fayton atardamardan vuruyor Ali'ye yığılkalıyor. Öteki çocuklar (uşaklar) görmedik bilmiyoruz diyorlar kafesle yukarı çıkınca. Bizden sonra öteki ekip geliyor ocağa. Bakıyorlar ki lamba yanıyor burda. Yeraltında tren gibi vagonlar var. İşçi buna binip bunla gidiyor. Çift yolu birleştiren bir makas var makasın birinden bir tren diğerinden bir tren geçiyor. Bir tarafta bir tane daha var o stopta. Kafasından fesi düşüyor. Nerde fesim diye eğilince arkadaki vagon atardamardan bizim rahmetli Ali Akkuşu anında öldürüyor abi. (KK:İsmail Keskin) (Bu anlatılan kazayı birçok kişiden duyduk ve olayın yaşandığı zamanki gibi insanlar hala bu kazanın üzüntüsünü taşımaktadırlar.)

8. Yeraltında asansör dediğim asansörlerin biri geliyor biri gidiyor ben asansör başında çalıştım 9 sene. Saççıydım. Ben kömür vagonlarını yukarıya çıkarıyorum. Adam aşağıda arabayı yüklüyor, asansörü yukarı çekiyorum ben. Kuyu dibine arkadaş var bizim kapı lambalarımız var böyle odayı ben kapatmayınca asansörü aşağıya yollayamıyorum. Odaya ben arabayı koydum. Aşağıda arkadaş da odaya arabayı koyuyor. Siviç lambaları var kapıların. Lambada böyle arıza yapıyor, tutukluk yapıyor

böyle. Aşağıdaki adam zil vurdu bana, ben de zil vuruyorum mesela Kurt Ahmet'in Evine vince. (bahsedilen ev kaynak kişinin evinin 100 metre aşağısındadır.) Aşağıdaki adam vagonla birlikte sıkışıyor. Bak kazaya bak. bir lamba, gece lambası gibi, tutukluk yapması. Aşağıdaki araba kafese girmemiş daha. Yarıda kalmış. Orda adam ezildi. bir lambanın tutukluk yapması nasıl kazaya sebep oldu.? (KK: İsmail Keskin)

Yukarıdaki anlatıda geçen terimleri ve işleyişi yerinde görmediğimizi düşündükleri için tekrardan anlaşılması için anlatılıyor.

9. Örneğin, 92 kuyuda bu kuyu başında kafese arabayı koyuyor. Öteki adam kuyu dibinde kafese(asansör) arabayı koyuyor. Bu, kuyu dibine arabayı koyunca yanan aşağıdaki lambayı yandı görüyor. Aslında lamba tutukluk yapmış. Bunun kendi işi bitince lambası yanıyor. Vinççi de bakıyor iki lambada yanıyor, ikisi de işini bitirmiş diye vinççi harekete geçip çekiyor asansörleri. Aşağıdaki yukarı, yukarıdaki aşağıya inecek. Bir lambanın tutukluluk yapması ile adam asansöre sıkışıp vefat ediyor. (KK: Temel Turan)

10. Birçok ölümlü kazalarla ben karşılaşmadım fakat kurtarmak için arkadaşlarımdan vardiyalarına gittim. Bant çalışıyordu, panzer. Panzer diyince Nevzat anlar. Panzerin çalıştığı yerin hemen kafadan bir baca girmiş. Eskiden bizden öncekiler girmişler o bacayı. Biz de orayı temizlemek için gittik. Panzer çalışıyor. O panzerin hemen yanı başından sürdürülen eski bacada da hava akımı yapıyor. Metan. Metan da havayla birleşince ne oluyor, belli bir seviyenin üzerinde olursa yanıyor. Yüzde beşin üzerinde olursa metan infilak ediyor. (B.T.: Şahit oldunuz mu peki?) 1983 infilakına şahit oldum. 1983 grizusunda şef amiriydim, çok cesetler aldım. Neyran'da Kürt Tahsin vardı. Neydi onun soyadı hatırlayamadım. Valla Tahsin de soyismini iyi hatırlamıyorum. O grizunun infilakından sonra beni on on beş işçiyle o yolu temizlemeye görevlendirdiler. Su kanalına öyle bir odun yığılmış ki odun değil göçük yani sen anla. Öyle odun toplanmış ki bir tır dolusu vardı yani. Doldur yolla doldur yolla derken su da akıyor bir yandan. Ordaki odun yükü azaldıkça altından ışık görünmeye başladı. Akan suda da kan görüldü. O kim bu ki derken. Zaten ceset sayısı çok. her gün üç tan beş tane alıyoruz yani. En sonunda temizleye temizleye baktım ki o Tahsin, odunların altından çıkan, Tahsin ölmüş orda. Lambası da sönmemiş. Adamın üzerinde akan kan gidiyor böyle. Ahh (derin bir iç çekme) (KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

11. Bir de Şamlardandı ismi şu an aklımda yok bir çocuk. Kazım Çavuş vardı Alakeseli. Soy ismi neydi ya? Ereğli'lerde duruyor şimdi sakal koyvermiş. Onun vardiyasında oluyor. Dedim ya panzerin kafadan eski bir baca girmiş. Halbuki orası tahtayla kapalıydı. Adam affedersin tuvalete giriyorum diye girmiş, düşmüş kalmış orda, adam orda gazı iyice yiyor. Adamı sağ alıyorlar ama burda Ereğli'de temizleyemediler adamın

soluduğu gazı. İstanbul'a sevk edildi. Orada yine kanı da değiştirildi ama üç dört ay sonra öldü, kurtarılamadı.(KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

12. Ondan sonra yine rahmetli Paşa ile çalışıyorduk. Paşa diyince siz anlarsınız. Şefimiz de öldü ben de o zamanlar yeni yeni başçavuştum. Doğu tarafta bir yerde eski baca temizliyoruz. Alaplı'dan Hüseyin Türkoğlu diye çavuş bir arkadaşımız vardı. Onun vardiyasında temizlik yaparken üzerine bir kaya düşüyor. Blok kaya Yunuslar'dan Kara Eyüpler'in Eyüp diye birisi vardı Ağdacılar'da. o Eyüp, taşın altında kalıyor. Biraz da meyilli alına doğru. O meyilde bir de su toplanıyor. Adam da kalıyor su içinde. Biri iki saat içinde aldık adamı ama adamı tanıyamadık. Adamın rengi değişmiş. Adam siyahlaşmış. Hatta ben dedim ki bu Eyüp değil burda bir kişi daha olabilir. Bu Eyüp'ün cesedi değil dedim. Adamın rengi değişmiş ben tanıyamadım. Üzerine düşen blok da büyüktü yani. Üstelik suda da morarmış. Buna benzer anılarımız çok kızım ya. (KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

13. Valla benim kendi nezaretim altındaki hiçbir çalışanımın burnu dahi kanatmadan oradan ayrıldım. Ama başka nezaret sahalarına kurtarmak amaçlı çok gittim. Yazıcılardan bir arkadaşımız vardı Şeref Yaman adında. Üç tane adam kalmış ocağında üç tane. Ali Yorulmaz o zaman işletme müdürü müydü bölge müdürü müydü hatırlamıyorum. Beni aldı gitti evden. Oraya beni götürdü.o kadar uğraştık ki üç tane adamı almak için. Panzer var, adamların peşine panzerler gidebiliyor, adam tırka koşmuş oraya. Tırkayla ilerleme yapıyor. Stim tertibatı dersen, hava boruları 40 50 metre kalmış geride. Bu tür göçüklerde sitim tertibatı elinde olmazsa çalışamazsın. Oradan çıkan postayı taş olsun toprak olsun onu ayağının altından salavattlamayınca ilerleyemezsin. O panzeri taktırdık stimi taktırdık derken, stim dediğim basınçlı hava, onu yetiştirdik peşimize derken üç adamdan ikisini kurtardık biri gitti. Biri gitti.(KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

14. Gene Cuma'dan İlyas Say diye bir şef arkadaşım vardı. Şu anda Araştırma Hastanesi'nde o da akşamlik sabahlıkmiş duyduğuma göre.(ölümü çok yakın anlamında) Onun ocağında o şefi ben yardımcısıydım. Alakese'den bir Ali çavuş vardı o da vardiya çavuşuydu. İlyas Say seminer çalışmaları varmış Zonguldak'ta ona gidecekmış. Ben teslim alacağım işi şef yardımcısı olarak. Saat altıda kalktım ben ikinci vardiyanın yani 12-8 nezaretçini aradım iş yerinin. Ne var ne yok oğul dedim. E şef işte falan yerde bir göçük olmuş dedi. Peki bundan şefin haberi var mı dedim, var dedi. Mühendisin haberi var mı var. Herhangi bir durum hakkında bilgi verdiler mi neresi ne olacakmış, dedim. Oranın mutlaka açılması lazım biz ordan hava vereceğiz dedim. Orası göçmüş. Ben birinci vardiyanın nezaretçisiyle görüştüme dedi, yapacak bir şey yok dedi. Şimdi İlyas Say ocağa gelmek istemiyor seminere gidecek ya ben de o vaziyette

teslim almak istemiyorum. Oranın mutlaka açılması lazım seminer çok önemli değil yani bir geri ki postayla da seminere gidebilir veya o işe gider ben seminere giderim. O seminere gidiyorum geliyordum gelmezdim derken, tabi ben mühendislere haber verdim. Böyle böyle bir durum varmış bak göçükte varmış onun ne durumda olduğunu bilmiyoruz belki adam da kalmış olabilir. Yani şefin mutlaka gelmesi lazım. Oraya nasıl tertip verdimse orası nasıl göçtü. Ne çalışması gerekiyordu adamın orda da orayı nasıl göçerdi? Gelip işte bu soruları yanıtlaması lazım. İşte ben bu işi verdim bu işi çalışacaktı çalışmayacaktı diye. Ben itiraz edince geldi İlyas say. Gittik, mühendis, şef, ben üçümüz. Geçme şans yok yani mümkün değil. Geçme şans yok öyle göçmüş ki dünyalar gelmiş yani. Sen aldıkça geliyor, aldıkça geliyor. Srtık yönünü değiştirmen lazım başka bir yönden çıkman lazım ki biz geleni el arabasıyla alıyoruz. Beş altı tane adam geleni durmadan el arabasıyla çekiyor. Böyle çekerken postayı bir ceket geldi ordan. İş ceketini geldi. Ceket kimindi mimindi derken ceketin cebinde bir ağırlık var bu ne? Ceketin cebinden taş çıkıyor. Cebinden çıkan taşta adam biz üç kişi göçükteyiz bizi alın diye adam yazmış. Bak adamın lambası sağlam da adam taşta yazmış orda. Taşı da ceketinin cebine koymuş ceketini de atmış. Posta alındıkça bir gün bu ceket postanın altından çıkacak. Belki ceketin cebine bakarlar hesabıyla. Bu durumu görünce biz bu bacada kim çalışıyordu diye bacanın çavuşunu bulduk. Falancı falancı çalışıyordu. O adamların lambaları var mı diye lambahaneyi aradık. Lambahaneden aldığımız bilgiye göre o adamların lambaları yerinde yok. O adamlar hakikatten orada göçükte kalmış. O vardiyanın çavuşu da Şamlardan Kulaksız vardı Fahrettin Aktaş. o (Fahrettin Aktaş)da derki ben adamlarla dışarda görüştim. Adamların hafta tatiliydi dedi. Halbuki adamlar orada kalmış. Neyse uzatmayayım. Adamların ikisini sağ aldık üç gün sonra ama biri gitmiş. Giden de Dağlıca'dandı. Ben de orayı adamları tutan yerin arkasına ne olur ne olmaz hesabıyla bir gün evvel domuz damı yapmıştım. Domuz damı dediğim direkleri üst üste yığıyorsun, onu (domuz damını) eziştirememiş yani. Adamlar da onun kenarlarında biraz boşluk kalmış o boşluklarda kalmışlar. Bir tanesinin ödü patlamış korkudan öyle ölmüş yani. (B.T.: nasıl ödü patladığını anladınız?) Otopsi sonucu öyle çıktı.(T.T.: korkulmayacak gibi bir ortam değil ki. Domuz damının kenarındaki boşluklar kedi sığacak kadar yer.) Domuz damı bir metre bir metre oluyor. İçinde az biraz boşluk oluyor. Onun içine insanın girmesi mümkün değil. Kenarlarında beklemişler.(KK: Mustafa Yılmaz)

15. (B.T.: Yaşadığınız kazalar var mı?) Üzülmezde, arife günü normal öğlene kadar çalışma vardı. Biz işe gittik. O esnada başka bir ocakta göçük olmuş. Oraya gittik. Biz çok yaklaşamadık, nezaretçi arkadaşlar çalışıyordu. Biz geride posta aldık. Sabaha doğru göçükten cesedi aldık. (B.T.: ne hissettiniz peki?) O esnada fazla bir şey düşünemiyorsun zaten. Kişiyi bir an önce sağsa sağ, öldüyse de cesedini almak ve ordan çıkmak istiyorsunuz. (KK: Metin Artırmak)

16. (B.T.: göçükte kalıp hayatını kaybeden de sizin iş arkadaşınız. tekrar işinize döndüğünüzde ne hissediyorsunuz?) Dünya devam ediyor. ölenle

ölünmüyor. Ama madencinin işe giderken düşüncesi aynıdır: Acaba evime dönebilir miyim? Ama madenciler arasında birlik beraberlik çok kuvvetli olduğundan madenci işine severek gider. Madencinin birbirine şaka yapması, muhabbeti, ortamıyla madenci iş arkadaşlarıyla kaynaşır. Hatta madencinin kaynaşması arabaya (servisine)binmesiyle başlar. İşini yapıp dışarı çıktıktan sonra evine gelinceye kadar bu kaynaşma devam eder.(KK:Metin Artırmak)

2.10.2.2. Kişilerin grizu ve göçükte kendilerinin geçirdiği kazalar

İş kazası geçirmişsiniz daha önce onu anlatabilir misiniz?

1. Kazmacı olarak işe girdiğimizde bize ilk önce öğretilen kendimizin ve arkadaşlarımızın can güvenliğinin emniyetini almak. Bu yüzden yapılması gereken ya da önlem alınması gereken bir şey varsa onları yapar mevcut yapılması gereken işimize geçeriz. Allah korusun biz tumba deriz arkadan ocağın bastırması, yıkılması arına basması esnasında kaçabildiğimiz kadar kaçmaya ve uzaklaşmaya çalışırız. Ama illa ki bir belirti veriyor. İnce çatır çatır taşlar düşmeye başlıyor yukarıdan, kumlar akıyor. Kaza geçirdik şöyle oldu. Yukarıdaki sarımı alırken, yani tahkimatı yaparken tavanın gelmesi, boşalması sonucu kaza geçirdik. Tabi kaçamadık bir an. Yani yarı yarıya kadar bir postaya gömüldük. (B.T.: posta dediğin kömür müydü taş mıydı?) Taştı taş. Yukarıda tahkimatı ellerken vardiyada bir anda geldi posta. Zaten orda az bir fırsatın var yani kaçmak için. Uzun bir süre bekleme şansın yok. En fazla bir bir buçuk dakika.(B.T.: az önce dedin ya tavan gelmeden haber veriyor diye, öyle bir şey olmadı mı yani?) Yok olmadı. Bazen olmuyor da işaret. Alınmış kömürün devamından kömür almaya devam ettiğinde farklı, ilk defa sen kömürü alıyorsan farklı oluyor vardiyada iş. (B.T.: ne kadar kaldınız peki orda.) Arkadaşlar vardı zaten. Hemen çekip aldılar. Ben kaçamayınca o postanın altında kaldım. Beni çekip aldılar arkadaşlar. Çizme kaldı işte. Çizmesiz geldim yani.(B.T.:o anda ne hissettiniz, peki?) O an bir şey hissetmedim. Kendimi kaybedip paniklemedim. (B.T.:posta yukarıdan boşaldığında hayatınızla ilgili endişe duymadınız mı?) Duymadım açıkçası. (B.T.: gelen postanın senin tamamen kapatmayacağını mı biliyordun?) Aynen. Gelen postanın beni kapatmayacağını tahmin ettim. Posta indiğinde tahmin ettiğim gibi gelmesi gereken yere kadar geldi zaten. Ama ben bu beni kapatmaz diye de kendimi tehlikeye atmadım, kaçmak istedim fakat ben kaçamadım arkamdaki direktten dolayı. Bir an ayağım takıldı kaldım olduğum yerde. Ama orda uzun süre kalsaydım daha farklı şeyler hissedirdim. Ama illa ki bir stres korku oluyor kaza olduğunda. (B.T.: Bu kaza oldukça sonra yine aynı yerde çalışmaya devam mı ettiniz? O zaman ne hissediyorsunuz peki?) Çalışıyorsun zaten. Bu kaza olalı üç dört sene oldu. Biz yine kömürdeyiz.(KK:Vedat Polşak)

(...)

2. Mesela 1983 grizu patlamasında ben yer altındaydım. Uzaktaydım. Panomuzda ters havayla çalışıyorduk. Mesela dışarıdan temiz havayı

pervane bacaya yukarı basıyor içerdeki pis havayı da oradan dışarı çıkarıyor. O gün çavuş arkadaşla ocağa indik. Tabi işçiler de yerini almışlar. Biz de işimizin başına varıp Bismillah diyip çalışmaya başladık. Kömür çeken tonluk arabalar, motorlar, vardır. Motorcu geldi araba bıraktı. Dolu arabaları alıp çeker giderken bir puhlama oldu. O puhlamada arabacıların yanındaydım. O puhlamayla benim kafamdaki kasketim fırladı gitti ondan sonra pervane de istop oldu. Hava basıyor ya yukarı pervane. Onun istop etmesiyle ben şüpheledim. E tabi olarak oranın havalandırma amiri benim başçavuştan sonra. Yarıştım gittim aspiratörün, pervanenin, başına istop etmiş. Çalıştırmak için uğraştım çalıştıramadım. Ceryanlar, elektrikler, kesilmiş. Ceryanlar kesildikten sonra çalıştıramadım. Neyse oradan işçileri çıkardık, aşağıya indik. Oradan temiz hava basılmayınca işçilerin orada durması tehlikeli. Temiz havaya ana yola çıktık. Bu sefer ana yolda bekliyoruz. Pervaneyi yine çalıştıracak olduk çalışmadı. Desendere var. Efendim 912 desenderesi, varageli, var. Varagelin başında toplandık. Pananın bütün işçisi aşağı yukarı 30 40 kişi varız orda. Sen ne oldu ben ne oldu kimin nesi kimin fesi ne oldu ne bitti diye araştırırken soruştururken yoldan beri simsiyah bir duman yürüdü. O dumanın yürümesi esnasında o dolu arabaları çekip giden motorcu bizim yanımıza geldi. Arkadaşlar falan yerde yol kapandı. Grizu patladı herhalde dedi. Anayolda çok fena duman var, dedi koştu geldi yanımıza adam. Biz şimdi varagelin başında bekliyoruz. Temiz havada beklerken nerden gideceğiz derken, o zaman 350 katındaydık 400 katından gelen hava temizdir diyerek bu havaya kendimizi atalım dedik. Aşağı yukarı 30 40 kişi var. Temiz hava için varagelden kendimizi attık. Kendimiz atmamızla acı duman bizim yanımıza da geldi. O esnada varagelden bir iki adım atmamla göt üstü düştüğümü iyi biliyorum ben. Tam 92 varagelinin başında. Tam demir yolunun üzerinde düşmüşüm ben şans eseri. Oradan bir çektim kendimi ben kaç metre aşağıya gittiğimi bilmiyorum. Varagel 100 150 metre boyunda. Bir çektim ayaklarımla kendimi ben kaç metre gittiğimin farkında değilim. Bir daha çektim bir daha çektim derken varagelin dibine indiğimi fark ettim. Varagelin dibine indim baktım orada yongalar görünüyor. Kanal var. Kanaldan kendimi kurtararak sağ tarafa kendimi attım. Orda düşmüş kalmışım kendimden geçmişim ben. Orda ne kadar uyup kaldığımı bilmiyorum. Orda uyandığında baktım ki bazı arkadaşlar yanımdan geçip gidiyorlar dışarı. Ondan sonra başçavuş yanımdan geçerken durdu usta hadi kalk gidelim dedi, yanımızda çok ölen arkadaşlar var, dedi. O zaman benim arkamda yedi kişi ölmüş. Cuma'dan birkaç kişi vardı çok iyi tanıdığım arkadaşlar onlar vefat etmiş.

Benle aşağı inen arkadaşlar gaz boğdu bizi gaz. Ben ocağa giderken daima muşamba sırtımda giderdim. Omzumdan hiç indirmezdim. Ali diye bir çocuk, abi ben üşüyorum dedi. Çıplak inmiş çocuk. Belinden yukarisından bir şey yok çocuğun. Abi ben üşüyorum muşambayı bana versene dedi. Ben de verdim. O çocukcağız varagelin dibinde sırtında muşambayla ölmüş. Ondan sonra öyle tahliyeciler geldiler. Arkamda peşimde tam yedi kişi ölmüş. Onların bütün öğürmesini duyuyorum ben yattığım yerden beri. Ooğ oğğğ istiğfar eder gibi oğğ oğğğğ. Ölen yedi kişi çocukcağızlar öğüre öğüre öldüler. Ordan tahliyeciler geldiler. Bizim bir arkadaş vardı Alaplıdan çok

iyi tanıyordum, Alaaddin Çavuşu. Ağlıyorum ben. Ağlarken ağlama, sen iyisin yavaş yavaş git dedi bana Alaaddin çavuş. O git dedi bana ama ben kalkamıyorum. Semeğim daha kalkamıyorum. Şöyle iyi gelen gözerimi açtım. Mnümde fare. Kedi kocanı kadar var fare. Fare de yemiş dumanı şişmiş davul gibi yürüyemiyor. Ölecek hayvan. Böyle böyle gidiyor semedek. O anda Yaraşlı'dan Zekeriya diye bir çocuk vardı ikisi de Yaraşlı'dan onlar toscunun oğlu geldi bir de beni çok iyi tanıyorlar ya hemen beni birer tarafımdan kaldırdılar onlar, dışarı çıkardılar. 400 motor garajına doğru geliyoruz şurdan beri gitmiş kafa (Eliyle boynunu işaret ediyor) adamın kafası şurdan beri gitmiş. Sırtına doğru böyle simsiyah yanmış adam simsiyah. Böyle can havliyle duvara tırmanmış adamlar böyle duvara tırmanmış. Vallahi duvarlara taşları tırnaklarıyla kazmışlar adamlar canının aleviyetiyle.(anlatıcı eliyle önündeki masayı kazıyarak anlatımını güçlendirmektedir.) Allah dedim çoluğumu çocuğumu madenci yapmasın dedim o manzaraları gördükten sonra. Gitti de maden mühendisliğini okudu oğlum, nasip işte. (B.T.: anlattıklarınızı yaşamak ve sonrasında bunu atlatmak çok zor. Nasıl hayata uyum sağladınız tekrar?) Çok zor kızım çok zor. Benle beraber inen işçilerden yedi kişi öldü yedi. (T.T Düşün 30 kişi burda temiz hava var buraya gidelim diyen adamların yedisi ya arkada kalıp gaza yakalandı ya da düştü kaldı.) Şimdi burda soba tütse naparsın. Pencereyi açar temiz havaya çıkarırsın. Ama orda nereye gideceksin. Her taraf kapalı. (KK: Turan Yılmaz)

(...)

3. 1986 Karadon Müessesinde mesleğe başladım. 1991 Kasım ayında Kozlu'ya geldim. 91 Kasım ayından 92'de olayın yaşandığı güne kadar vardiya mühendisi olarak çalışmaktaydım. Bu süre içerisinde de o zamanlar Macarlarla bir çalışma yapıyorduk. Bu çalışma yeni bir teknolojinin yeraltına uygulanması ile ilgili. Bu çalışmada vardiya mühendisi olarak görev yapıyorum, dört vardiyasındayım o gün de. Dört vardiyası dediğimiz, saat dörtte ocağa giriyor gece on ikide çıkıyor. Bu çalışmamızda Macarlarla birlikte üç ekip var. Macarlarla birlikte üç maden mühendisimiz. Ekip sayımız yaklaşık on on bir oluyor. O günde yine aynı ekiple birlikte çalışmamızı yapmak için üç üç buçuk gibi ocağa indik. Çalışmamızı yaptığımız damar eksi 485 ile eksi 560 arasında damar. Bu çalışmada taban yolu sürülüyor, galeri açılıyor. Bu galeriler 15 metre de bir açılıyor. Yani 485, 500, 515...560 gibi katlar arasında galeriler açılıyor. Bu galerilere yüksek basınçla hava verilerek kömürün içerisine yapılan bir sondajla birlikte kömür patlatılarak kömürün kazınması sağlanıyor. Kazma yapılacak olan eylem bu patlatma ile yapılıyor. Patlatma dediğimiz olay grizu patlaması gibi değil. Ortamda kömürün akmasını sağlayacak bir sistem. Böyle bir çalışma yapmak için hazırlıklarımızı yaptık. Eksi 485 ile eksi 560 arasındaki çalışmada biz eksi 515'de bulunuyoruz. Sondaj makinesi ile galerilerde deliği deldik basınçlı havayı verip patlatmak için hazır bekliyoruz. Bu çalışmayı yerinde görmek için o gün genel müdür ve yardımcılarını ocağa inceklerdi. Biz çalışmayı yaptık sistemi hazır bekletiyoruz dört vardiyası olarak. Saat sekiz sularında ani bir şok

dalgasıyla bulunduğumuz yerden yaklaşık on on beş metre savrulduk. Savrulma dediğim yerde sürüklendik basınçlı havanın önünde. bu şok dalgası nasıl bir şeydir? Şiddetli bir rüzgar düşünün, tayfun, kasırga bizi. Bizi bu basınçlı hava aldı savurdu. Bu basınçlı hava geldi geçti durdu. Ne olduğunu anlamadık. Ayağa kalktık, baretlerimizi bulduk giydik. Bir kaos ortamı oldu ne olduğunu anlayamadık çünkü. Ortamda öyle bir toz bulutu var ki yanınızdaki arkadaşınızı göremiyorsunuz ışıkla. Ekipte kim var kim yok derken Macarlardan birinin ekipte olmadığını tespit ettik. Olayın ne olduğunu anlamadık. İlk etapta aklımıza sistemimizdeki basınçlı havadan kaynaklanabileceği, şebekelerden birinden kaçak olabileceği geldi. Fakat öyle olsaydı basınçlı havanın devam etmesi gerekirdi. Ama şok dalgası geldi geçti. Demek ki şebekeden değil dedik. Bulduğumuz yerde telefon vardı. Telefonla haberleşme sağlayalım dedik fakat telefonların çalışmıyordu. Arkadaşlarımızda toplandık ne yapalım dedik. Bulduğumuz kattan üste eksi 485'e çıkalım dedik. Eksi 485 ile eksi 560 arasındaki bağlantı yolları bir nefeslik yol olarak bulunuyor. Yani taban yolundan bir baca ile üst kata yine taban yolundan baca ile bir üst kata çıkıyorsunuz eksi 485 ana katına ulaşıyorsunuz. Çıkarken önümüzdeki ekip yukarıdan duman geliyor çıkamıyoruz dediler. O zaman ikinci yol olarak bağlantı yollarından aşağı eksi 560'a inelim dedik ve eksi 560a indik. Eksi 560 katına indiğimizde yukarıda bizim yaşadığımız şok dalgası yaşanmamış. Alt kata ulaşmamı basınçlı hava bir yerde sönmülmüş. Bizim ekibimizde kayıp Macar şok dalgası yaşandığında başyukarıda oturuyormuş. Bu şok dalgası onu aşağı atmış. O da aşağı atılınca baş aşağı eksi 560 katına inmiş. Dili elverdiğince yukarıda bir şeyler olduğunu aşağıdaki arkadaşlara anlatmaya çalışmış. Kayıp Macar arkadaşımızı da bulduktan sonra eksi 560 katındaki arkadaşlarımızla toparlandık. Çevre yerlerden çalışanlar da geliyor. 25 30 kişi olduk. Bu arada enteresan bir olay olduğunu gördük. 500 katında bir arında Biz panonun sağ tarafında çalışırken aynı katta panonun sol tarafında çalışanları bu patlama bir alev dalgası ile yakıyor. Bir ocakta bir metan gazı patlaması olduysa önce şok dalgası olur. Bu şok dalgası önünde ne varsa toz varsa tozu, insan varsa insanı, malzeme varsa malzemeyi kaldırıyor gücüne bağlı. Ardından da bir alev dalgası geliyor. Bu alev dalgası ortamda bulunan toz patlamaya müsaitse tozu patlatıyor. Metan patlaması bu toz patlaması kadar tahribat verici değildir. Metan bulunduğu ortamdaki metanı yanar. Gelen bu alev dalgası patlamaya hazır bir kömür tozu buluyorsa patlatır ve en büyük tahribatı yapar. 92 Grizu patlamalarının en büyük nedeni ardi ardına kömür tozu patlamalarıdır. 515 katında bize şok dalgası geliyor. Bizim on beş metre üstümüzde eksi 500 katında tabanda batı kanadında üç tane işçi var. Bu işçiler galeri açıyorlar. Bu işçilerin bulunduğu katla 560 katı arasında birbirine bağlı nefeslik var. Dört vardiyasında çalışanların yemek saati sekiz civarındadır. Saat sekiz civarında burdaki üç arkadaş nefesliğin başında yemek sofrası hazırlarlar. Yemeklerini yedikleri yerle çalıştıkları arın arasında yaklaşık on bel yirmi metre var. Bu üç kişi yemek yerken usta yedeğe diyor ki su bidonum arında kaldı. Su bidonumu alıp gelir misin diyor. Yedek arına gidiyor su bidonunu almak için. Bu esnada olay meydana geliyor. Alev dalgası bu nefesliğin başında yemek yiyen iki işçiyi yakıyor. Arına giden yedeğe hiçbir şey

olmuyor. İşçilerin vücutlarında derin büyük yanıklar oluşuyor. Tabii alev dalgası oksijen bulduğu yere kaymaya başlıyor. Alev dalgası aşağı doğru iniyor. Yanan arkadaşlar ve yedek ekisi 560 katına iniyorlar. Bunlar nereye gitti diye sorduğumuzda vücutlarında yanıklar olduğunu, uzun dönemde kullanılan 9-19 kuyusuna gittiklerini söylediler. 425 ile 565 arasında nakliyat sağlayan bir kuyu. Bildiğimiz asansör tipinde bir kuyu. Bizim her zaman yaptığımız güzergah 425'ten ocağa inmek 485, 560 yapıp 19 kuyudan çıkıyoruz. Bu güzergahı deneyerek yukarı çıkmak istedik. Fakat çıkamadık. O zaman yanımızda nezaretçi arkadaşımız vardı. Onunla birlikte toz maskelerini takarak baktık kuyunun içinde yoğun bir duman var. Girilecek gibi değil. Çıktık geldik. Yanan arkadaşlar burada değil. O zamanlar yeni kuyu dediğimiz bir kuyu var. Yeni açılmış, deneme aşamasında olan hizmete açık olmayan bir kuyumuz. Yeryüzünden 800- 900 metre derinliğe ulaşan bir kuyumuz. Yeni kuyu ile 560 katında bir bağlantı var. O zaman oraya devam edelim dedik. Kaçış yolları üzerinde iki tane de kaçış varagelimiz var. Bu varagellerle yukarı çıkmak için mücadele ettik. Fakat çıkamadık. Bantlarla da çıkılamadığını, bantları şok dalgasıyla deformasyona uğradığını gördük. Olay yaşandığında saat akşam sekiz sularıydı. Biz yirmi, yirmi beş kişilik grupla yeni kuyuya geldiğimizde saat ondu. Olayın ne kadar büyük olduğu hakkında bir fikrimiz yoktu. Yeni kuyu dibine geldiğimizde diğer birimlerden de gelen yedi sekiz arkadaşı gördük. Yanmışlardı. Dediğim gibi kuyu deneme aşamasında olan bir kuyu. Yukarı ile iletişim sağladığımız tek telefon bu kuyu dibindeki telefon oldu. İlk kafes geldi. İnsanlar ortamdan huzursuz oldukları için bir an önce çıkmak istiyorlar. Öce yanan bu yedi arkadaşımızı kafese koyduk onların çıkışını sağladık. o zaman İhsaniye ve İncirharmanı diye iki işletme bölümü var. Ben İhsaniye bölümünde çalışıyorum. İncirharmanı bölümüne kartiyede yanıp kalan kişi olduğunu söylediler. O zaman ben bilmiyorum ocağın içini, bir nezaretçi ile birlikte bir motor aldık. Arkasına vagon bağladık. Onunla birlikte geriye dönüp kartiyeye yanan kişiyi almaya, kurtarmaya gittik. Kartiyede lağımdan içeri girdiğimizde baktık arkadaşlar geliyor. Onları vagona bindirdik. Başka kimse var mı diye sorduk. Yok dediler. Onlarla birlikte kuyu dibine geldik. Saat onda kuyudan dışarı çıktık. Çıktığımızda olayın büyüklüğünü gördük. Dışarıya ana baba günü gibi kalabalıktı. O zamanlar nişanlıydık. Nişanlımla az önce çıktığımız merdiven başında karşılaştık. Beni tanımadan yanımından geçiyordu. Basınçla beraber yoğun bir kömür tozu yüzüme yapışmış. Yüzüm kapkaraydı, saçlarım kapkara kömür tozuydu. Kurtulduk. Kurtulduk ama 262 kişinin ölümüne sebebiyet vermekten haksız yere yargılandım. O süreçler geldi geçti. Kurtulmasaydım mağdurdum, kurtulduğum için yargılandım. Yine işletmede bugün faal olarak çalışıyorum. (KK: Sadık Yücel)

2.10.2.3. Kişilerin kendi başından geçen kazalar

1. Bizim de başımızdan bir olay geçti. 2008'de bir kaza geçirdim ben. 2000 yılında işe başladıktan sekiz sene sonra geldi bu kaza başıma. Varagelden inerken bir ses mi duydum bilmiyorum ama korktum ben orda. (B.T.: nasıl bir sestir?) Hatırlamıyorum. Ocağın sesi bir tuhaf oluyor zaten. Arkama

döner gibi oldum ayağım taşa takılınca 100 150 metre yuvarlanmışım. Kafamı da vurunca kilitlenmişim ben. Çenemi zor açmışlar dilimi yutmuşum ben. Gözümü hastane de açtım. Şefimle ustabaşım vardı yanımda. Ertesi gün nörolojiye gittim herhangi bir sorun var mı diye. Panik atak geçirmişim orada. Doktor ilaçları verdi. İlaçları halen kullanmaya devam ediyorum. (KK: Ali Koç)

2. İki ay sonra da kafesle iniyoruz aşağıya. Kafes arada kilitlenme yapıyor. Halatlarda bir boşalma oluyor. O anda da kilitlendim yine o şekil korkudan. Doktor panik atak var sende korkuyla ortaya çıkıyor, dedi. Orada siz de olsanız siz de korkardınız. Asansör kilitlendiği zaman boşlukta iki üç metre yaylanıyor. O sırada ayağınız yerden kesiliyor. Bir defa daha korkudan kilitlenince bir daha hastanelik olduk işte. (KK:Ali Koç)

Şimdi arada aşağıya iniyorum ben. Kaynakçılık yapıyorum. Şimdilik bir sıkıntı yok ilaçlarımı alıyorum. Doktor bu hastalık geldi mi beş sene sonrada gelir yirmi sene sonrada gelir diyor. (KK: Ali Koç)

(...)

4.(B.T.: Travmatik anınız unutamadığınız bir anınız var mı? Örneğin göçükte kaldınız mı veya göçükten birilerini çıkarttınız mı?) Göçükte de kaldım göçükten de birilerini çıkartım. Babam vefat ettiğinde ben beş yaşındaydım. Babamın cenazesi beş yaşındaki çocuk için ne ifade ediyorsa bizim için de öyleydi. Oyun olarak gördük babamın cenazesini. O zamanlar köylerde yol yoktu. Cenazeler hep omuzla gelirdi. Lise çağlarında babamın yokluğunu çok hissettim. Üniversiteyi kazandım. Manisa sınıf öğretmenliğini. Evraklarımı tamamladım kayda gideceğim. Annem yok dedi. Niye? Maddiyat yok dedi. Seni okutabilecek gücüm yok dedi. İşte askere gittim. Askerden geldim. Dört ay sonra babamın sayesinde madene iş başı yaptım, şehit yakını olarak. 2004 yılında babamın grizuda vefat ettiği yerde ben göçükte kaldım. (B.T: ne hissettiniz peki?) Orayı açarken zaten bir farklı bir duygu içindeydim. Hiç çalışmak istemiyordum orada. İşimi çok seviyordum, iş yerindeki ortamı, arkadaşlarımı çok seviyordum ama o alanda çalışmak istemiyordum, hiç istekli gitmiyordum oraya. Akabinde göçükte kaldım orada bir yarım saat. Yanımda bir arkadaşımda göçükte kaldı. O arkadaşım tamamen gömüldü ben ise omzuma kadar gömüldüm. Boyunduruklar arasına kolum sıkıştı. Kurtulmak için insan, kafası haricinde diğer bütün organlarını kesebilmeyi göze alıyor. Ben sıkışan kolumun kopmasını çok istedim oradan kurtulabilmek için. (B.T.: nasıl kurtuldunuz peki?) Olduğumuz yer çok dik rampaydı. Posta kendiliğinden kaymaya başladıkça bu bizim sıkışmış olduğumuz ağaçların arasında bir boşluk oluştu kendiliğimizden kurtulduk. (B.T.: kendi imkanlarınızla kurtuldunuz yani?) Kimse gelmeye cesaret edemez yani göçük orası. Diğer arkadaşımız için oranın tahkimatını yaptık. Onu kurtardık. Ama kendisi o göçük sebebiyle bir böbreğimi ve dalağımı kaybetti.

(B.T.:göçük ne göçüğüydü peki?) *Kömür göçüğüydü. Damar kütleme oldu. Damar kütleme de şöyle diyeyim, kömürün içinde sıkışan gazın dışarı çıkarken kütleler çıkması. (KK:Metin Artırmak)*

(...)

Sizler kaza geçirdiniz mi?

5. *Geçiriyorsun ufak tefek kazalar tabi. ben baltayla elimi kestim mesela. Dört dikiş attılar devam ettim işime. (KK: İhsan Yavuz)*

6. *Benim şu parmağım kaldı kayanın altında ben onu kale bile almadım. Hani öyle göçükte kalıp büyük kazalar geçirmedik çok şükür. (KK: Şaban Durmuş)*

(...)

7. *Şimdi şöyle bir şey vardı. Bizim çakmak kaya ocak da bir ışık olduğu söylenirdi sürekli. Ben hiç denk gelmedim. Hüseyin çavuş vardı. Bu adam iddia ederdi çakmak kayada ışık gördüm diye. Nasıl gördün şef önümden ışık gitti. Koştum yakalayamadım. Beş akşam üst üste gördüm derdi. Özellikle gece 11 vardiyasında. Tabi bu anlatınca bu olayı herkes ışık görmeye başladı. Hani araba beklerken araba sesi hep duyarsın ya bu da ona benzedi. Ben görmedim. Ama ya hakkeden aslı var mı diye de tedirgindim. Ben motorcuydum tek çalışıyorum. Bir de keskin viraj abi gidiyorsun gidiyorsun bir viraja geliyorsun acaba virajın arakasından mı çıkacak diye bir tedirginlik oluyordu.*

Kendim yaşadığım bir olay var çok korktuğum. Şimdi bizim çakmak kaya baca ağız dış ağızlı olduğu için, çakmak kaya şimdi kapandı, şimdi ordan motorla gelirken doluyla orada hafif bir meyil var. Orada biraz motora hakim olmak zor oluyor. Ondan sonra keskin viraja geliyorsun. Yük var. Orada da ambarlar var. Ambarlarda da malzemeler var. Üç tane çingen çocuğu siz içeri girin. Ta ambarın oraya kadar. Zaten bizim malzeme sürekli eksiliyordu. Hiç aklımıza gelmedi çingenlerin gece girip de çaldığı. Üç tane çingen çocuğu gel içeri gir. Al tırpanları. Ellerinde lamba falan yok. Ben de virajı bir kaptım. Arkam dolu. Doluyla geliyorum. Ben biliyorum benden başka yolda kimse yok. Karşıdan kimse gelmeyecek. Hızlı geliyorum. Rahatım. Köşeyi döndüm nasıl fark ettim sadece bir tanesinin ayakkabısında fosforlu işaret var. Bisküvi kapı olabilir diyorum ama hareket halinde. Abi bir fren bir fren bir fren ben burdan dış kapı kadar kaydım. Ben kaydım ama ezdim bunları herhalde dedim. Bir tanesini gördüm çünkü. Çarptım kanala doğru gitti o. Allah'ım ezdim bunları. Kim bunlar, dedim. Kütür kütür ediyor motor ya. Bir şeyin üzerinden geçiyorum ben. Durdum. Meğer ellerindeki tırpan çuvallarını yere düşürmüşler. Ben tırpanların üzerinden geçiyorum motorla. Üçü de ölmemiş, şükür. Güvenlik geldi. Üçünü de yakaladılar. Ama güvenlik tuttuğu adamı kaçırdı ya elinden. Çocuğun bir tanesi geldi İbrahim'e abi ben senin uşakla aynı sınıftayım dedi. La sen benim uşağı niye karıştırıyorsun dedi. Uşaklar pire

gibi kaçtı gittiler. O gün çok korkmuştum. Aşırı korkmuştum yani. Bir felaket atlattım yani. (KK:Muhammet Taşçı)

2.10.3. İlk İş Günü Anıları

İlk iş günü anlatıları hemen hemen her meslekte bulunan anlatılardır. İşe nasıl başladınız, ilk iş gününüz nasıldı sorularına yanıt veren anlatılardır. Yeraltında çalışan madenciler için ilk günleri hiç de kolay değildir. Çünkü yeraltı onların daha önce görmedikleri bir yer ve bu alan onların günlerinin mutlak karanlık içinde en az sekiz saatini geçirecekleri yeri geldiğinde birlikte çalışacakları yeri geldiğinde yalnız çalışacakları bir alan madencilik. Elbette her mesleğin zorluğu vardır. Fakat sadece lambanın aydınlattığı bir kısımda çalışmak diğer mesleklere göre daha zordur. Madencilerin ilk iş günlerinde bazen hemen şaka yapıldığı gibi bazen de şaka için onların ortama uyum sağlamaları beklenir. Bunun yanında ilk iş günü madenciler diğer mesleklerde de olduğu gibi heyecanlıdırlar.

İlk iş gününüz nasıldı?

1. 120 katı diye bir kat vardı. 92 kuyudan iniliyordu. o kadar sıcaktı ki Ağustos ayının en sıcak günlerinden daha sıcaktı yani. Kömürün çıktığı yer burası. Götürüyorsun bir matara veya bir bidon su zaten iki saatte içiyorsun. Saklasan arkadaşların bulup içiyor. Affedersin ocak lambalarını suyu aktığı zaman her tarafını yakıyor. Yara yapıyor. O yaradan dolayı 15 20 gün istirahatlı kalıyorsun. Ben o nezaretçiyi kandırmak için bak ilk gün oluyor nezaretçiyi kandırmak için burama lambanın asidi döküldü, dedim. Halbuki öyle bir şey yok isladım orayı da asit döküldü yanıyor dedim. Öyle kaçtım dışarıya yani. Ama dayanabilecek hal değil yani. Bütün bunları ben defterime günlüğüme işaretledim. Kendim nezaretçi olduğum zaman adamı soğuk havadan alıştıra alıştıra bir hafta içinde ancak kömür panasına yerleştirdim. Sdamı dışarıdan bugün biraz içerde yarın biraz daha içerde olacak şekilde alıştıra alıştıra ancak sıcak yere aldım. Çünkü kendimden pay biçiyordum yani. (KK: Mustafa Yılmaz)

Kaynak kişinin kendisinin ilk günlerde yaşadıkları zorlukları göz önünde bulundurup kendi nezaretinde çalışacak işçilerin ilk gün bu zorlukları yaşamamalarını sağlamışlardır.

2. İlk gün dizlerim valla sakır sakır etmişti. (Gülüsmeler)kurs bitti. Artık ocağa ineceğiz dediler. O kadar korktum ki dizlerim sakır sakır etti. (KK: Tekin Baba)

3. İlk gün şakasında, aşağıda pencere var oradan gökyüzü görünüyor diye yeni gelenler kandırılır. Bu şaka meşhurdur. Sonrası ocak sahibi muhabbeti var. (gülüşmeler) eskilerden duyduklarını anlatırlardı (KK: Hüseyin Oruç)

4. İşe ilk başladığım günlerde sarma sözünün anlamını bilmiyordum. Direk sarma, 44 sarma, 400 sarma diyorlar. Ben de diyorum ki bunlar ne çok sarma götürüyor ki kalanı da dağıtıyorlar herhalde diye düşündüm. (Gülüşmeler) Ama soramıyorum. Dedim ki bunlar her gün sarma mı yiyorlar?(Gülüşmeler) Millet bir güldü. Bir de sarmayı fazla götürüp ocakta birbirlerine mi atıyorlar böyle şaka mı olur dedim? (Gülüşmeler) Bu anım aklıma gelince gülerim. (KK: Sedat Güngör)

2.10.4. Unutulmayan Anılar

Madencilikte unutmadığınız bir anınız var mı? sorusuna aldığımız cevaplardır bu bölüm. Burada bir konu sınırlaması yoktur. Kişinin belleğinde kalan unutmadığı ve bizimle paylaşmak istediği anılardır. Genellikle bu anılar kazalar, şakalar olabildiği gibi, onların yaşadığı herhangi bir olay da olabilir. Unutulmayan anılardan biri de büyüklerinden duydukları anlatılardır.

Unutamadığınız anınız var mı?

1. Kızım benim anım biter mi ya. Hala oralarda uğraşıyorum ben kızım. Şeyden Mısıraltı'dan arkadaşlarım vardı. Çalıştığımız yerde arkadaşlarımız Mısıraltı'ydı. (B.T.:Mısıraltı neresi?) Işıklı. O ekip de genelde oranın adamlarıydı. Onlar beni şef yapmak için benden kıdemli olan arkadaşımı devamlı şefe şikayet ediyorlardı. Öteki arkadaş onlara pek meydan vermiyordu. Onlar da beni şef yapmak istiyorlardı. Çevrecilik vardı önceden. Mesela Alaplı'dan olan çavuş Alaplıları tutuyordu. Cumadan olan Cumanın ekibini tutuyordu. Böyle herkes tarafını tutuyordu yani. Bunlara da (Işıklı) ben sahip çıkıyordum. Onlar da beni şef yapmak için öteki arkadaşımı devamlı şefe şişliyorlardı yani. Ben öyle bir şeyden bahsedemiyordum yani. Ortacıdan Kel Hüseyin diye bir kazmacı vardı, rahmetli oldu. Başımızdaki sorumlu çavuş da Cumadan İlyas Ağa. Adamın bacasına gidiyorduk ikimiz ben İlyas Ağa'nın yanında yardımcıyım. Selamün aleyküm, aleyküm selam demeden İlyas bizim metreyi çıkarıyordu cebinden. Orda bir direğe çekiyordu metreyi, 1.20 Hüseyin Ağa bu ilerlemeyi yapacaksın diyordu. Oradan ayrılıyordu. Biz. Ben geriden adamı takip ediyordum. Adam bir ölçüye bakıyordu bir direğe bakıyordu bir direğe bakıyordu bir ölçüye bakıyordu derken adam vakiti götürüyordu bağ da yapamıyordu bu sefer. Ondan sonra başlıyordu İlyas Say bizim adama ağzına diline ne geliyorsa sayıyordu. Bir akşam, İlyas Say izinli. Ben kendimim. Artık yavaş yavaş sorumluluk veriyorlar bana. Hüseyin ağa kolay gelsin dedim, sağol dedi. Hüseyin ağa ben İlyas gibi o kadar ilerleme yapacaksın bu kadar ilerleme yapacaksın demiyorum dedim. Ne

yapabiliyorsan şansına dedim lan. Ne kadar yapabiliyorsan o kadar yap dedim. Boş ver yorulma dedim. Anaa, bir iki saat sonra ben adamın yanına döndüm geldim. Adam zaten bacaya girivermiş ya. İnan ki girivermiş ya. O İlyas'ın istediğinin iki misli yapmış yani. İlyas'ın istediğinin yarısını yapamayan adam daha vakit gelmeden iki mislini yapmış o akşam. Yarısı akşam İlyas ağa geldi. Ben İlyas ağaya dedim ki Kel Hüseyin'e dün akşamki işin hangisi diye bir sor dedim. Başka bir şey deme o kadar de dedim. ta ta tamam dedi o biraz kekeçliyordu. Oraya gittik. La Hüseyin ağa dedi, dün akşamki işin hangisi dedi. Şu bağ dedi Hüseyin. Doğru söyle dedi. Bu sefer bana döndü İlyas. Sen buraya dün akşam iki takım mı verdin dedi. Yok dedim yine aynı adam çalıştı dedim. Yani kısa zamanda çok tecrübe sahibi oldum. (KK: Mustafa Yılmaz)

(...)

2. Evet var. Anlatayım. Çalışıyoruz yemek vaktimiz geldi. Ayak başı veya ayak sonu deriz oralarda küçük cepler vardır. O ceplerde beş altı kişi ekmeğimizi açıyoruz. Herkesin yiyeceği bir şeyler, ekmeğin arası vs. vardır yani. Tam yemeğe başlıyorsun bir damar kütleme oluyor. Bu damar kütleme dediğim kömürü aldıktan sonra havanın bulunduğu gevşeklik nedeniyle dışarı doğru patlamasıdır. Bu kütleme esnasında toz kütleleri, sağdan soldan ekmeğimizin üzerine düşerdi. Biz madenciler ekmeğimizi temizleyip yediğimizi biliyorum. Madenciler hep böyledir, kömürde çalışıp da bu durumu yaşamayan hiçbir madenci yoktur. Bir de su olayı çok önemlidir. İşe gelirken suyunu getirirsen içersin ama getirmezsene o gün vay haline. Madenci için su çok kıymetlidir, ekmeğini verir ama suyunu vermez. (KK: Şaban Durmuş)

(..)

3. Bizim orda oldu mesela. Örme kazakların lastik kısımları biraz kalın olur ya eşi adamı oradan tanımış. Sadece kazağının o lastik kısmı kalmış. Diğer tarafları, kazak, komple yanmış grizuda. Yaşar Çetin bizim ordan. (KK: Abdullah Cesur)

(...)

4. İşçiler önceleri pavyon denilen binalarda kalırlarmış. (Oturduğumuz yerden biz o binaları gördük. Pansiyon veya otele benzetilebilir. Sen pavyonları yurt diye düşün. Yok ya sen oraları pavyon diye düşün.) Bak ben sana olduğu gibi anlatıyorum siz de olduğu gibi düşünün. Almanya'da Heim deniliyor. Babam anlatıyordu. Babamlar pavyonlarda kalırken bit basmış onları. Gece sabaha kadar vücudumuzu kaşıyoruz diyor. Neyse, bizim bitlendiğimizi müdürlerimiz öğrenmiş diyor babam. Eskiden işçiler bitleniyormuş, onu da yaz tezine. Bütün işçilerin elbiselerini toplamışlar, iç çamaşırına kadar. Doldurmuşlar kazanlara kazanlarda kaynatmışlar bunların elbiselerini. Ondan sonra babam dedi ki ya elbiseleri giydik yattık. Sanki o gecesi kuş tüyüne yatmış gibi rahat uyumuşuz dedi. Halbuki yattıkları yatak da kim bilir nasıl yataktı. O yılları düşün kırklı yılları.

Babam kömürde çalışırken yeraltında çalışırken çarık giyerdik çarık diyor. Çarık biliyorsun yani işlenmemiş yaş hayvan derisini şöyle ayağına geçirip büküyorsun, ayağından çıkmasın diye de oraları iple bağlıyorsun. İşten çıktığımız zaman çarıkları ayağımızdan çıkardığımızda ayaklarımız bütün çatlamış yarılmış olurdu. Onlara ne sürüyorlarmış biliyor musun yumuşasın diye? Gres yağı. Krem olmadığı için gres yağı sürüyorlarmış. Ondan sonra 1950 yılında Demokrat parti geldiği zaman Menderesin zamanında bize çizme verdiler diyor babam. Çizmeyi ayağımıza bir giydik diyor babam sanki kuştüyüne basıyor gibi olduk diyor babam. Bugün biz çizme rutubet yapıyor diye giymek istemiyoruz. (KK: Abdullah Cesur)

(...)

2.11.Madencilikte Unvanlar, Lakaplar

Madencilikte alınan lakaplar daha çok yapılan işle alakalı olmaktadır. Örneğin Barutçu Kazım, Kazmacı Mehmet, Etüvcü Recep, Mustafa Çavuş, Abdullah Şef gibi. Bunun yanında kişilerin çalışma ahlaklarından örneğin Fırıldak Ali gibi, özel ilgilendikleri alanlarla ilgili veya yaşanan bir olaydan sonra alınan lakaplardır. Lakap takmak bazen samimiyetin göstergesi olabileceği gibi bazen de kişiyle dalga geçildiğini göstermektedir. Bazı lakaplar kişiyi rahatsız ettiği gibi bazıları da kişinin kıvanç duymasını sağlar.

Maden hastalığı alanında 1940larda 1950lerde burada iki tane doktor vardı: Hulusi Dosdoğru ve Vahide Dosdoğru. Onlar araştırma yapmışlar madenci hastalıkları ile ilgili. Özellikle uyuz böcekleriyle, mikrobuyla ilgili çok çalışmışlar. Veba, tifo vb diğer hastalıklarla ilgili çalışmaları vardır. O zamanlar madenlerde banyo yoktu. Bu uyuz mikronu oluşumunu önlemek ve yok etmek için işçilerin çamaşırlarını kaynatmak için etüv dedikleri odalar kurulmuştu. İşçiler bu etüv odalarını ütü odaları olarak adlandırıyorlardı. İşçiler köyden geldiklerinde elbiselerini falan çıkartıp bu yüksek buharlı odalarda elbiseleri yıkıyordu. Sonra işçileri tıraş ediyorlardı. Ondan sonra yemekhaneye falan alıyorlardı. bir nevi dezenfekte ediliyorlardı yani. (KK: Aladdin Kara)

Dilberin dedesinin adı Recep ya ama Ütücü Recep derlerdi ona. Alaaddin beyin bahsettiği odalarda çalışmış. Etüvcü halk arasında ütücüye dönüşmüş demek ki.(KK: Temel Turan)

(...)

(B.T:Sizin bir lakabınız var mı?) Lakap var. Bana fırıldak Ali derler. Herkesin bir lakabı vardır. (B.T.: bu lakap size çalışırken bu iş yerinde mi verildi?) Evet. Daha önce Fırıldak Ali değildim. Burda taktılar. İşi avare yaparım, kaçırım, giderim. İş yaparken fırıldaklık yapıyor diye Fırıldak

lakabını taktılar. (B.T.:Siz bu lakaptan rahatsız mısınız?) Yok yok. Yiğit namıyla övünür ya biz de lakabımızla övünüyoruz. (KK:Ali Koç)

3. BÖLÜM

MADEN FOLKLORUNDA MEMORATLAR

Çalışmamızın üçüncü kısmını oluşturan bu bölümde sözlü nesir ürünleri derlenirken bağlamın icra üzerindeki etkisine alan çalışmamızdan örneklerle değinilecektir. Çalışmanın asıl konusu olan memorat kavramının ne olduğu, memoratın diğer sözlü nesir anlatılardan farkı, genel anlamda memoratı kimlerin anlattığı, memoratın işlevleri, memorat dinleyicilerinin korkma ve anlatıcıların korkutma ihtiyacını giderme, gelenek aktarımı gibi işlevleri, memorat oluşumunda mekanın etkisi (işlevselliği), memoratın oluşumu ve aktarımında teknolojinin ve okur yazar düzeyinin etkisi, anlatılanlara inanmayanların tutumu; özel anlamda ise maden folklorunda yapılan alan derlemeleri sonucunda elde edilen anlatılar özünde memorat kavramı incelenecektir. Elde edilen anlatılarda bahsedilen " Ocak sahibi, Arap, karabasan, ayıbasan " adlı maden iyisiyle "rüya anında yaşanan olağanüstü olaylar", "herhangi bir kaza sonucu hayatını kaybeden işçiler tarafından rahatsız edilme veya onların yardımıyla olmayacak işi yapma", "ses duyma", "ışık görme", " insan kılığında ocak sahibi denilen iyeyi görme", " çalışan aletler görme" gibi motifler de derlenen anlatılarda memorat örneği olarak incelenecektir.

3.1. Memorat Derlenirken Bağlamın Etkisi

Sözlü edebiyat geleneğinin temsilcilerinin konuşma dilinde, şiir haricindeki geleneksel tahkiye etme, teknik ve üsluplarını kullanarak meydan getirdiği, yüz yüze iletişim ortamlarında, anlatıcının, dinleyicinin tepkilerini de göz önünde bulundurarak teatral bir biçimde icra ettiği ürünlerin tamamına "halk nesri" adı verilir (Çobanoğlu 2005: 22). Geleneksel olarak anlatılanların temalarına ve yapısal özelliklerine göre halk nesri, mit, efsane, destan, masal, halk hikayesi, menkıbe, memorat türü olarak adlandırılırlar. "Tür"ler bitmiş, son formunu almış ürünler değil tam aksine bu yaratılar "süreç" içinde ele alınması gereken anlatılardır (Birkalan 2000:107). Örneğin, sözlü edebiyat geleneğinde icracı halk hikayesini bir masala, efsaneyi memorata ya da bir memoratı efsaneye, menkıbeyi efsane ya da memorata dönüştürebilir. Bu yüzden türleri isimlendirirken yapısal ve tematik özelliklerinin yanında onların hangi bağlamlarda icra edildiği de dikkate alınmalıdır. Halk nesrinin anlatıldığı bağlam, anlatılanın türünü etkilediği gibi aynı zamanda onun statik değil dinamik olmasını da sağlar. Bağlam

merkezli halkbilimi kuramcılarının önemli isimlerden biri olan Dan-Ben Amos'a göre bir halk yaratması incelenirken şu üç husus birlikte ele alınmalıdır:

- a. Bireysel Boyut(Anlatıcı/İcracı-Oyuncu)
- b. Sosyal Boyut (Dinleyici/İzleyici)
- c. Sözel Boyut (Anlatılan)

Dundes de makalesinde¹¹ halkbilimi ürünün tür olarak adlandırılmasında sözeldoku (texture), metin (text) ve bağlam (context) çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Dundes makalesinde bu kavramları şöyle açıklamaktadır: Doku (texture) hususi fonemlerin ve morfeplerin içinde yer aldığı dildir. Böylece halkbilgisinin sözlü formlarında dokuya ait (textural) özellikler dil ile ilgili özelliklerdir. Herhangi bir folklor türünde daha önemli olan sözeldokusal özelliklerin, o türün bir örneği olarak başka bir dile çevrilmesi daha zordur. Örneğin tekerlemeler, sözeldokusal özelliklere o kadar bağlıdır ki bir dili kullanan toplumdaki bir başka dili kullanan topluma çok nadir olarak geçerler.

Metin (text) dokudan bağımsız olarak ele alınabilir. Bunun yanında doku bir bütün olarak çevrilemezken, metin çevrilebilir. “Kaynayan kahve bozulur. (Coffee boiled is coffee spoiled)” atasözünün metni teoride herhangi bir dile çevrilebilir, fakat kafiyenin dokuya ait özelliklerinin çeviride yaşaması özü itibarıyla hiç mümkün değildir. Dokunun yapıyla ilgili bir incelemeye konu edildiği tarzda, bir metin de yapıyla ilgili bir incelemeye konu edilebilir. Metin, sözeldoku ve bağlama göre daha az değişen bir yapıya sahiptir.

Kontekse ait yapıyı oluşturan en hayati iki unsur anlatıyı söyleyen kişi ve o anlatıyı dinleyen kitledir. Konteks her zaman tahmin edilemez. Anlatıcının kimliği, dinleyicinin kimliği kadar hayatidir. Hususiyetle dinleyicinin cinsel durumunun metin ve dokuyu etkilemesinde olduğu gibi, anlatıcının cinsel kimliği de kritik bir faktör olabilir. Bağlamda meydana gelen bir değişiklik sözeldokudaki bir değişikliği etkiler. (Örneğin, bayan bir anlatıcı veya dinleyici kullanılması yasak "tabu" bir kelimeyi daha hafif bir ifadeyle değiştirmeye neden olabilir.)

¹¹ Alan Dundes, Çeviren Metin Ekici, Milli Folklor, Cilt 5, sayı 38, sayfa 106-119

Bağlam(contex) metnin yaratıldığı sosyal ortam (Aça, Oğuz, Ekici 2010: 87). Bu sosyal ortamı etkileyen unsurlardan biri de samimiyettir, aittir. Meslek folkloru olarak incelediğimiz madenciler ve madencilikle ilgili alan araştırması sırasında bir kadın araştırmacı olarak madenciler beni kendi gruplarına kabul etmediklerini benim sorduğum soruların muhatapı olarak beni değil de onlar gibi maden sektöründe çalışan babamı muhatap alarak gösterdiler. Bazıları beni yaşça küçük bulduğu için dikkate almayıp sorularımı cevaplamak istemedi. Bazıları kadın bir araştırmacının yanında çekindikleri için anlatacaklarını bir süzgeçten geçirerek nasıl anlatmaları gerektiğini düşünüyorlarsa öyle anlattılar. Halk yaratması anlatıları derlerken var olan bağlam çalışmamız üzerinde oldukça etkili oldu. Bu söylediklerime alan çalışmamızdan şu örnek diyalogu gösterebiliriz:

Kadın araştırmacı olarak B.T: Ocak sahibiyle ilgili ne biliyorsunuz? Bu varlıkla ilgili herhangi bir olay yaşadınız mı? Ocak sahibiyle ilgili anlatılanlardan duyup da hatırladıklarınız var mı?

Nervruz Ertuğrul: Şimdi arkadaşlarım ocakta ocak sahibi olduğuna inanıyordu Temel Abi. Ses duyduklarını, görüntü gördüklerini, arkadan geldiğini anlatıyorlardı. Hani nasıl diyeyim ürperiyorduk, korkuyorduk. Tek bir yere gitmek istemiyorduk. Ben görmedim ocak sahibini ama görenler var arkadaşlarımın demesine göre. Tek bir yere gitmeyin işte ocak adamı var. Amirler de bunu sık sık dile getiriyordu uyarıyordu tek hareket etmeyin diye. Ama bu iş güvenliği açısından da olabilir yani Temel abi.

Aslında ortamda dört kişiyiz kaynak kişimizin babası, kaynak kişi, babam ve ben. Soruyu ben sormuş olmama rağmen kaynak kişimiz sorunun cevabına muhatap olarak babamı aldı ve ona doğru dönerek bu soruyu cevapladı. Kadın cinsiyetinde olmam, onların meslek olarak sahip ve ait oldukları maden folkloruna ait olmamamdan dolayı bana ortamda sanki yokmuşum gibi davrandılar. Aynı zamanda ben onlar için yabancı konumundayım ortamlarında. Bir tedirginlik içerisinde sözlerini tartarak acaba bu yabancı bizimle dalga geçmeye mi geldi yoksa gerçekten araştırma mı yapmaya geldi diyerek bana karşı güvensiz davranarak ve beni yok sayarak anlattılar veya cevapladılar soruları. Bu davranışların hepsinin ortaya çıkmasını etkileyen bağlamdır ve bağlam anlatıcı, dinleyici ve icra üzerinde etkilidir.

Bir halk yaratmasının türünün belirlenmesinde bağlam ve sözlü nesri oluşturan tema etkilidir. Alan çalışmamızda kaynak kişilerimizden öncelikle madende yaşadıkları ya

da duydukları bir memorat anlatmalarını istedik. Bize bu isteğimiz karşılığında memoratın ne demek olduğunu sordular. Kendilerine memoratı, “Şahsa bağlı efsanevi hikayedir.” diyerek kısaca açıkladık. Bu tanımı daha açmamızı isteyerek tam olarak ne aradığımızı sordular. Biz de başınızdan geçen ya da duyduğunuz tabiatüstü bir hadise var mı diyerek sorumuzu yineledik. Bize siz cinli, perili hikaye mi arıyorsunuz, dediler. Biz evet dedikten sonra kaynak kişilerimiz biraz düşünmeye ve sonrasında bir arkadaşım anlatmıştı, bize eskiler anlatırdı vs. gibi girişlerle anlatmaya başladılar. Aslında bu cinli, perili yani tabiatüstü varlıklarla kurulan hikayeler sadece memorat türünün içerisinde değil; masal, efsane gibi türlerin içerisinde de bulunmaktadır. Biz kaynak kişilerimizden bir efsane veya masal anlatmalarını isteseydik eminiz ki bir varmış bir yokmuş diye masal formeliyle giriş yapıp bir masal anlatacaklardı ya da duydukları bir efsaneyi örneğin yörede çok bilinen “Demirci Dede” efsanesini anlatacaklardı. Fakat içerisinde bulunduğumuz bağlam ve yaptığımız tematik açıklamayla kaynak kişiler bize belleklerinde bulunan bu konuyla ilgili bildiklerini anlattılar. Bu söylediklerimize araştırmamızdan şu örneği verebiliriz:

B.T.: Bize bir memorat anlatabilir misiniz?

Ahmet Eyrilmez: Memorat nedir?

B.T.: Memorat dediğimiz tür şahsa bağlı efsanevi hikayeler. Burada sizin yaşadığınız ya da duyduğunuz böyle efsanevi hikaye var mı?

Ahmet Eyrilmez: Siz cinli perili hikaye mi arıyorsunuz?

B.T.: Evet.

Ahmet Eyrilmez: Sizin bahsettiğiniz gibi cinli perili hikayeler burada var mı bilmiyorum. Ama kanlı baca diye bir hikayeden bahsederler. Çok önceden bir ocak varmış. Kanlı ocak derlermiş. O ocakta bir kartiye dedikleri vardiya işçileri kalmış değil mi? Kartiye ocağa gittiği zaman ocak göçmüş ve tamamı orada kalmış ve hepsi de ölmüş. Cinli perili hikayeler yaşanmış oralarda ama bu olaydan önce mi sonra mı bilmiyorum. İşte madenci uyuduğunda olağanüstü bir şey yüzüne vurmuş gibi anlatılanlardan da duyduklarımız var.

Yukarıdaki diyalogda yaptığımız tematik açıklamadan sonra kaynak kişi biz daha fazla açıklama yapmadan açıklamalarımızdan anladığı biçimde memorat örneği verdi. Aslında bu anlatı bir efsane örneği de olabilir. Çünkü iki türde de tabiatüstü motifler bulunur. Bu anlatıda tecrübeyi yaşayanlar isim belli olmasa da kayıtlardan yakın

tarihlerde bu alanda kimlerin öldüğü öğrenilebilir. Bu tecrübeyi yaşayanları kanıtlanabilirliği açısından, yakın tarihte geçmesinden dolayı ve yerinin de belli olmasında dolayı bir memorat örneğidir.

Diğer alan araştırmalarımızda ise "Ocak sahibi ile ilgili ne biliyorsunuz?", "Ocak sahibini gördünüz mü?", "Ocak sahibiyle ilgili bir olay yaşadınız mı veya bir başkasından duydunuz mu?", "Ocakta sizi hiç karabasan bastı mı?" vb. soruları sorduk kaynak kişilerimize. Bu sorular karşısında kaynak kişilerin bazıları yok öyle şeyler onlar uydurma dedi. Bazıları ben aslında inanmam ama böyle bir anı yaşadım diyerek anlattı. Bazıları önce anlatmak istemeyip sonra ortamda anlatan kişileri gördükten sonra anlatmaya başladı. Burada dikkat çeken iki husus var aslında. Birincisi maden folklorunu bilmeyen biri için "ocak sahibi "bir bilinmeyen kavram" dır aslında. Ama bu kavram ve diğer tabiatüstü hadiseler maden folklorunun bir parçasıdır. Göndericiden alıcıya giden mesaj bağlamla anlam kazanır. Buradaki bağlam maden folklorudur. İkincisi ise bağlam yani bulunulan ortam memorat anlatımı için destekleyici etki yapmaktadır. Bu söylediklerimizi alandan derlediğimiz şu konuşmalarla örneklendirelim:

B.T.:Ocak sahibi denilen varlıkla ilgili neler biliyorsunuz?

Abdullah Cesur: Valla abisi biz işe girdik gireli böyle şeyler duyuyoruz. Ben 30 senedir burda çalışıyorum. Babam da eski madenci. Bu tabiri biz de duyduk yani. İşte ocakta uyumayın karabasan gelir vs. bize söylüyorlardı.

Şeref Sezer: Şefim sizden öncekiler size şey anlattı mı mesela karabasanla ilgili? Bacayı açıyoruz ertesi gün geliyor aa baca yapılmamış gibi. Biz yapıyoruz ertesi gün yine yapılmamış gibi. Hani burda daha önce insanlar ölmüş. Acaba burda daha önce böyle şeyler oldu mu diye soruyor hanımefendi?

Muhammet Akyüz: Siz bize eskilerin ne anlattığını mı öğrenmek istiyorsunuz? Mesela eskiler ocakta atla gezen birini gördüklerini söylerlerdi. Böyle bir şeyin aslı yok.

Faruk Aslan: Bizler öyle şeyler yaşamadığımız için bize gerçek gelmeyebilir. Ama büyüklerimiz kabristanlıklarda şeytanların zil çaldığını, ışık yaktığını anlatırlardı. Gece vakti yolda yürürken onların önüne davul zurnayla geldiklerini sabah horoz ötünceye kadar bırakmadıklarını anlatırlardı.

Muhittin Kılıç: Bunları şimdi konuştuğumuzda bize boş geliyor ama bunları anlatanlar demek ki o zamanlar bunları yaşamış.

Abdullah Cesur: *Böyle bir olayı benim yaşıtım bir arkadaşım yaşadı. Kahveden dağıldık Temel abi. Saat 11 falan. Onların evi köyün sonunda. Biz de ortalardayız. Şurada da komşuların mezarları var yani. Adam evin önüne gidiyor, o zaman tabi çocuktuk biz 18 yaşında askere gitme çağında, şeytan onu bağlıyor. Bu görmüş onu davar gibi bir şeymiş yani. Bir davar gibi bir şey gezindi önümde dedi ben ona tekme attım dedi, ondan sonrasını hatırlamıyor, dedi. Neyse sabah olmuş horozlar ötünce, diyorlar ya sabah olunca bırakıyorlar diye, bırakmışlar. Bu nerden anlamış bağlandığını eve çıkmış evdekiler pat küt buna vurmaya başlamışlar sen bakalım sabaha kadar nerde kaldın diye. Ben sabaha kadar bir yerde kalmadım e ben kahveden geliyorum demiş. Onlar da bu saatte kadar kahve mi açık demişler. O, o zaman anlamış bağlandığını.*

Muhitin Kılıç: Mesela adam define buldum, ama bir türlü yaklaşıyorum defineye diyor. Ne var bu define onun yaklaşmasını engelleyen? Onun sahibi mi var bekleyeni mi var? Mesela bunun gibi yeraltında vefat eden bir arkadaşımızın cenazesinin de oranın sahibi olarak düşünüyor. Gerek orada yalnız yürürken ya da korktuğunda psikolojik olarak onu oranın sahibi olarak düşünüyor doğru mudur bilemeyiz bizler yaşamadığımız için ama doğru da olabilir. Bu arkadaşımız şehittir. Çoluğunun çocuğunun rızkı için çalışmaya gelmiş buraya.

Yukarıdaki konuşmalar Abdullah Şef ve işçilerinin olduğu, maden müessesesi içerisinde teknik işlerin yapıldığı ya da teknik işler için kişilerin görevlendirildiği bir alanın içerisinde küçük bir odada geçti. Abdullah Bey şef olduğu için işçilerinin üzerinde bir otorite konumundadır. Bizim sorduğumuz soruları cevaplama hakkının öncelikle onun olduğunu gözlemledik. Ortamda bulunan diğer işçiler şeflerinden izin aldıktan sonra sorularımızı cevapladılar. Biz kendileriyle iletişime geçmek onların zihinlerindeki anıları engele takılmadan kafa karışıklığı yaratmadan öğrenebilmek için direkt olarak "ocak sahibi" adlı iyeyi sorduk. Bizim direkt olarak bu soru sormamızda bağlam yani bulunulan ortam ve bu ortamı etkileyen folklor etkili oldu. Biz yukarıdaki konuşmalara hiç müdahale etmedik. Ayrıca yukarıdaki konuşmada ortamdaki kişilerin birbirlerinin konuşmalarını, anılarını hatırlamalarında sözlü nesrin ve bağlamın hatırlama, anlatma gibi halk yaratmasının icrasında birbirlerini icraları üzerinde destekleyici etki yaptığını görmekteyiz.

Alan araştırmamızdan küçük bir kısmını gösterdiğimiz bu konuşmalardaki dil özelliği, cümleye nasıl başladıkları, yüklemi nerede kullandıkları, yöreye özgü ağız özellikleri sözel dokuyu oluşturur. Konuşmaların içeriği, yani bir başka dile çevrilmesi anlam bozulmadan mümkün olan anlatı metini, bütün bu konuşmanın geçtiği çevresel ortam,

maden folkloru, kadın bir araştırmacının bulunmasının yaşandığı çekingenlik duygusu vs. bağlamı oluşturur.

Bağlamın sözlü nesrin icrası üzerinde destekleyici işlevinin yanında engelleyici işlevi de bulunmaktadır. Sözlü nesir, Türk sosyo-kültürel yapısı içinde çok katı değilmiş gibi gözükmeyle birlikte kimin nerde, kime ve neyi nasıl anlatabileceği son derece net bir biçimde belirlenmiştir. Sözün "yeri" ve "zamanı" vardır. Yeri ve zamanı bulunmadan söylenen sözün sahibine yakıştırılan ve hoş olmayan sıfatlar ve takınılan tavırlar düşünüldüğünde sözlü kültür ortamındaki sosyal eleştiri, yazılı kültürünün sansürünün ve eleştirisinin çok ötesindedir ve anında tepki verecek biçimde işlevseldir (Çobanoğlu 2003: 23). Alan araştırmamız erkek çalışanların fazla olduğu maden sektöründe gerçekleştiği için kaynak kişilerimiz bir kadın araştırmacı olarak benimle iletişime geçtiklerinde oldukça kibar ve saygılı davrandılar. Bunun yanında ben bir araştırmamızda hayalet araştırmacı olmaya çalıştım. Bütün soruların sorulmasını ve cevaplanmasını, kaynak kişilerle iletişimi babam ve yine onu gibi maden sektöründe çalışan bir arkadaşına bıraktım. Bu araştırmada, kaynak kişiler kendi aralarında anılarından bahsedip, şakalar, espriler yaptılar. Fakat bu konuşmalar içerisinde küfür veya argo ifadeler hiç söylenmedi, ahlaksız şakalar yapılmadı. Bu konuda oldukça kontrollü davrandılar. Aslında bu ortamda hiç de hayalet araştırmacı olamamışım. Beni ortamda ne kadar dikkate almadıklarını hal ve hareketleriyle belli etseler de icralarında ne kadar dikkate aldıklarını gösterdiler. Devamında hayalet olmaktan çıkıp iletişime katılıp onlara "Madencinin özel bir dili var mıdır ?" diye bir soru sorduğumda bana evet, vardır ama senin yanında konuşamayız, uygun olmaz, dediler. Bu araştırmadaki gözlemlerimize göre cinsiyetin halk nesrinin icrasında duruma göre engelleyici işlevi vardır. Bunu alandan şu konuşmalarla örneklendirebiliriz:

B.T.: Madencinin kendi arasında konuştuğu özel bir dili var mı?

Önder Yıldırım: Oranın selamı sabahı günaydını farklıdır yani (Gülüşmeler)

Hüseyin Oruç: Bu dili yüzde yüz herkes konuşuyor diyemezsin. Ama konuşanlar fazlalıkta yani. (Gülüşmeler) kuşdili o kuş.

B.T.: Birkaç örnek verir misiniz?

Hüseyin Oruç: *Burada veremeyiz. Orada kendiliğinden oluşan konuşmadır o. Yukarı çıktığımızda yukarıdaki ortama uygun konuşuruz. Yani yukarıda pek küfür yoktur. Ayrıca bir hanımefendinin yanında konuşmamız uygun olmaz.*

Bir başka alan araştırmasında ise yanımızda bulunan kişinin baskıcı ve otoriter tavrı kaynak kişilerimizin anlatıları üzerinde engelleyici etki yaptı. Soru cevap tarzında ve gayet resmi bir şekilde geçti görüşmemiz. Kaynak kişi ortamda bulunulan baskıcı ve otoriter tavırdan rahatsız olduğu için sorularımızı geçiştirerek veya savunmaya geçerek cevap verdi. Kişilerin doğuştan getirdikleri mizaç özellikleri, çevrenin etkisiyle kazandıkları kişilik özellikleri, dili nasıl kullandıkları, üslupları bağlamın oluşmasında ve bu bağlamadan etkilenen sözlü nesrin icrasında etkilidir.

Halk yaratmaları olan sözlü nesir anlatıları statik değil dinamik yapıdadır. Bu yüzden sözlü anlatım türlerini bitmiş birbirinden bıçak kesiği gibi ayrılmış türler olarak ele almamalıyız. Birbirlerinin içerisinde bulunabilirler. Mark Twain'in dediği gibi "Size bir hikaye anlatacağım. O tarih olabilir, belki sadece bir efsane olabilir, belki bir gelenek. Olmamış olabilir, ama olmuş da olabilir." Sözlü halk anlatıları tür olarak adlandırıp onları belli çerçeveler içinde değerlendirmek yazılı kültür için gereklidir.

Özetle, sözlü nesir türleri son şeklini almış yapılar değildir. Bağlama göre yeniden yaratılırlar. Bir halk yaratması olan sözlü nesir türlerinin icrasında bağlamın icra üzerinde destekleyici ve engelleyici işlevleri vardır. Sözlü nesir türleri statik değil dinamik yapıdadırlar. Sözlü nesrin icrasında anlatıcının ve dinleyicinin kimliği, mizacı ve kişilik özellikleri etkilidir.

3.2. Memorat

Memoratlara efsaneden ayrı bir tür olarak ilk ele alan ve memorat teriminin isim babası olan İsveçli Carl Wilhem von Sydow'dur. Sydow'un farklı bir efsane çeşidi olarak gördüğü memoratları Juha Pentikäinen kendine has bir tür olarak kabul eder. (Çobanoğlu 2003,14) Memoratla ilgili çeşitli tanımlamalar:

Memorat, "Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikaye" (Kvideland 1991:19) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan "tabiatüstü" ile kastedilen öncelikle "öteki dünya" ve farklı bir

boyutta olmanın yanı sıra "insanlarla beraber aynı mekanları paylaşan, cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan" varlıklarla "görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla" kurulan bir iletişimidir. Memoratlar da bu şekilde kurulmuş bir iletişimle yaşananların yaşayan veya ondan dinleyen birisi tarafından anlatılmasıdır (Çobanoğlu 2003:21).

“Yaşanıldığına inanılan metafizik bir hadisenin kendisi veya bir başkası tarafından anlatılan hikâyeye verilen ad.” (Kızıloğlu 2013:13)

“Memorat gerçekliğine inanılan hayat hikâyeleri olup iyi ve kötü varlıklar hakkında anlatılmakta olan mitolojik söylentiler, yaşanmış tecrübelerin veya yaşadığına inanılan olağanüstü olayların anlatılarına denir. Memorat, anlatıcının yaşadığı olay veya birinden duyduğu olağanüstü varlıklarla iletişimin yaşadığına inanılan basit bir anlatı türüdür.” (Kızıloğlu 2013: 14)

Memoratı terim olarak ilk kez kullanan Carl Wilhelm von Sydow *"insanların kendilerine ait, saf, kişisel deneyimlerinin yeniden üretimi"* (Degh, Vazsonyi 2015,131) olarak tanımlamıştır.

Gürol Pehlivan'ın Türkçeye inanç anısı olarak çevirdiği memorat, bizzat anlatanın başından geçmiş ya da bir biçimde anlatıcı tarafından tecrübeyi bizzat yaşayanın adı verilebildiği sürece, naklediş zincirinin beş altı kişiye kadar uzanabildiği bir metindir (Pehlivan 2009,88).

Memorat için kısaca “şahsa bağlı efsanevi hikayedir.” diyebiliriz.

Yapılan bu tanımların ortak noktaları, tabiatüstü olayların yaşanması ve şahsi tecrübeye dayanıyor olması. Memoratın sözlü nesir anlatıları içerisinde en fazla yakınlık gösterdiği tür efsanelerdir. Tabiatüstü tecrübeler efsane başlığı altında incelenmiştir ve bu başlık altında da incelenmeye devam etmektedir. Efsane ve memorat müstakil iki farklı tür olmakla birlikte birleştikleri ve ayrıldıkları noktalar vardır.

"Maden Folklorunda Memoratlar" konulu çalışmamız için alandan derlediğimiz iki örnekle efsane ve memoratın iki müstakil tür olduğunu örneklendirelim:

Adamın biri ocakta uyuyakalmış. Daha önceden madende ölen işçi arkadaşı yanına gelmiş. İşini düzgün ahlakına uygun yapmadığı için Ona tokat atarak onu uyandırmış (KK: Temel Turan)

Benim yaşadığım yok ama bir arkadaşım yaşamıştı o anlatmıştı. Gece vardiyasında kendisi, 92'ye iniyor bu. Biraz gidiyor. İleride bağırsız bir yer var ya, sonra demir bağların yapıldığı yer yani. O bağırsız yerden geçerken bir veriyor şamarı birisi buna. Adam sapıtmış ya. Ben diyor sağa bakıyorum sola bakıyorum kimse yok diye bana anlatıyor bunları. Yani böyle şeyler ocakta oluyor yani. (KK: KazımYavuz)

Maden folklorunda bu iki anlatıdaki motif hemen hemen her işçi tarafından bilinir. Çünkü bu motif işçilerin işlerini ahlakına uygu yapmaları için nasıl cezalandırılacaklarını bildiren bir uyarıcıdır. Birinci anlatı efsanedir. Çünkü olayın yeri, zamanı ve en önemlisi tecrübeyi yaşayan şahıs veya ondan dinleyip aktaran belli değildir. Kaynak kişimiz bunu büyüklerden dinlediğini dile getirmiştir. İkinci anlatı bir memorattır. Tabiatüstü tecrübeyi bizzat yaşayanından dinlemiş kaynak kişimiz tarafından anlatılan memoratın yaşandığı yer bellidir. TTK Armutçuk Müessesinde 92 olarak adlandırılan ocaktır. Zaman ise günümüzdür. Kaynak kişi bunu emekli olmadan önce bir arkadaşından dinlediğini belirtmiştir.

Memorat müstakil bir türdür. Sözlü nesir türleriyle ortak özellikleri olduğu gibi kendine has karakteristik özellikleri vardır. Bu karakteristik özelliğinin en önemlisi ferdi oluşudur. Kaynak kişiler anlatıyı kendileri yaşamasalar bile kimden duyduklarını dile getirmektedirler. Anlatılarda en azından olayın yaşandığı yerin veya zamanın hakkında bilgi verilmesi memoratı efsaneden ayırır.

3.3. Memorat Anlatımı- İcrası

Sözlü anlatı (halk nesri, sözlü nesir) türleri içinde yer alan memoratın ayırt edici en önemli unsuru tabiatüstü olayı deneyimleyen kişinin belli olması (Birinci veya üçüncü şahıs) anlatının şahsi tecrübeyi koruyor olmasıdır. Memorat anlatılarında şahsi tecrübeyi korunuyor olması diğer sözlü türler ile karşılaştırıldığında tabiatüstü yaşanan olayın inandırıcılığını arttırmaktadır. Ayrıca memoratın oluşmasını sağlayan hikayeyi kişiler kolektif olarak yaşasalar dahi bu yaşanan hikayeyi bir başkasına aktarırken kişisel belleklerinde kalanı kendi üsluplarıyla anlatırlar. Yaşanan bu olağanüstü hikaye

en başta sadece bir olağanüstü hikayeyken anlatıldıkça çoğalarak birden fazla memorat da oluşur. Bu anlatıyı dinleyenler de anlatıyı başkalarına aktarırken başka anlatılar daha oluşur. Bu söylediklerimize karşılık Pentikäinen "doğaüstü deneyimi yaşamış kişi ile onu anlatan kişi arasındaki anlatım zincirinde en fazla iki halka vardır." görüşünde bulunur. Degh ve Vazsonyi ise anlatım zincirinin ideal olarak dört halka olabileceğini söyler (Degh, Vazsonyi 2015:133). Bu halkalar, olağanüstü olayı yaşayan kişinin anlattığı, dinleyen, tecrübeyi yaşamış kişinin anlattığını dinleyen anlattığı, dinleyen olmak üzere dört halkadır. Degh ve Vazsonyi çalışmalarında bu naklediş zincirinin beş, altı kişiye çıkarmanın mümkün olduğunu, şahsi tecrübeyi bizzat yaşayanla ve ondan dinleyenleri ve aktaranları, tecrübeyi bizzat yaşayan belli olduğu müddetçe sınırlamanın gereksizliğini ortaya koyarlar (Çobanoğlu 2003: 22; Degh, Vazsonyi 2015: 133). Memorat sırf dört kişilik dizinin sonuna ulaştı diye ortadan kalkmaz. Birinci kişi anlatıları üçüncü kişi hikayelerine dönüşür. Fakat aynı zamanda, dinlediği üçüncü kişi hikayesini kendi anlatımında birinci kişiye dönüştüren anlatıcılar yüzünden çoğu anlatının memorata da dönüştüğü de olur. İşte "Sözde memorat" ve "sahte memoratlar" bu şekilde meydana gelir (Degh, Vazsonyi 2015:134).

Sözlü anlatım türleri içerisinde ilk olarak ortaya çıkan mitler sonrasında bu türü sırasıyla efsane, masal, destan, menkıbe, halk hikayesi ve memoratlar izlemektedir (Boyras 2008:108). Memoratlar sözlü anlatım türleri içerisinde en son ortaya çıkan, modern zamanda üretilmeye ve tüketilmeye devam eden türdür. Yukarıda memoratın tanımında da görüldüğü gibi ferdiyetçi anlatımın önemli olduğu, kişisel tabiatüstü anlatılardır. Memoratların üretilmesi ve tüketilmesinde, onların işlevleri oldukça önemlidir. Toplumun ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermeyen türler zamanla ortan kalkmakta ya da yerini şekil değiştirerek bir başka türe bırakmaktadır. Türler arasındaki ayırım bıçak kesiği gibi net değildir. Bir türün içerisinde başka türün özellikleri de bulunabilir.

Memoratın toplum ya da kişi üzerindeki işlevi ortadan kalktığında kendisi de ortadan kalkmaktadır. Aynı zamanda teknoloji ile birlikte bilginin hızla yayılıp tükendiği günümüzde insanların korkma ve korkutma ihtiyaçları bu memorat anlatılarıyla giderilmektedir. Anlatılar birinci ya da üçüncü sahsa dayandığında inandırıcılık vasfı artmaktadır. Öyle ki anlatıcı gözlerimle gördüm kulaklarımla işittim dediğinde dinleyici

ya hiç itiraz etmeden inanmakta ya da bazı itirazlara karşı inanmakta ya da bunların uydurma, halüsinasyon olduğunu söyleyerek inanmamaktadır. İnanmadığı durumlarda ise kendine göre mantıklı açıklamalar ile yaşanan tabiatüstü olayı gerçekçi bir sebebe dayandırmak istemektedir. Hatta öne sürdüğü bu iddia ile tabiatüstü tecrübeyi yaşayan kişiyi de ikna etmeye çalışmaktadır. İnanıldığında ise kendi başından geçeni ya da bir yakınının başına gelen tabiatüstü olayı anlatır. Ama bu böyle fikra anlatır gibi ya da sıradan günlük bir meseleden bahsedilir gibi memorat anlatılmaz. İcra ortamının güvenli olması, kendisine inanan birilerinin olması gerekmektedir. İcracı kendisini güvensiz hissettiğinde kendisiyle dalga geçileceğini düşünürse anlatmak istemez. Israrlara rağmen anlatıldığında ise bastan savma hiçbir ayrıntıya girmeden anlatmak için kupkuru üslupla anlatır. Memorat anlatılırken inanan veya inanmayanların birlikte olduğu ortamda kişilerin anlatılan tabiatüstü hikayeye inanıp inanmamak onların kanaatlerine bağlıdır. İnanmayan biri olduğunda ya inananlar inanmayı ikna etmeye çalışmakta ya inanmayanlar inananları inanmamaları için ikna etmeye çalışmaktadırlar.

Bir de memorat toplum içinde anlatıldığında tabiatüstü bu hikayeye ortamdaki herkes inandığında kendileri de bir memorat anlatma gereği hissederler. Fakat anlatacakları memorat az önce anlatılandan daha inandırıcı ve korkutucu, ürpertici olmalıdır. Aynı zamanda anlatıcının üslubu de dinleyicileri daha çok etkilemelidir. İcracının tabiatüstü hikayesi ne kadar ürperticisi olursa icracı dinleyicileri kendisini dinlemeleri için daha çok kontrol altında tutabilir. Onların heyecanını arttırarak meraklandırır. Merakı diri tutulan dinleyiciyi gören icracı inandırmak için, vallahi gördüm, billahi duydum gibi yeminler ederek anlatımını sürdürür. İcracı kendisini dinlettiği için aynı zamanda toplumda icracının sosyal statüsü de artar.

Memorat anlatımında diğer önemli konuda anlatıcının kimliğidir. Eğer anlatıcı toplumda kabul gören, lafına sözüne inanılan biri ise anlattıkları dikkatle dinlenir. Anlatılanlara inanıp inanmamak yine dinleyicinin şahsi görüşüne bırakılır. Ama bu tür tabiatüstü hikayelere inanamayan kişiler dahi çok fazla itiraz etmeden dinlerler bu kişiyi ve acaba olabilir mi diye de düşünürler ya da inanamayanlar yine gerçekçi sebepler öne sürerek inanmadıklarını dile getirirler. Bu anlatım ortamı daha elit, saygı çerçevesinde gerçekleşir. Eğer ki anlatıcı toplumda şakacı, insanları kandırmaktan hoşlanan ya da en kötü tabirle yalancı biri ise bu kişinin anlattığı tabiatüstü bu hikayeye çoğunluk

inanmaz. Hatta dinleyiciler kendisini dalgaya bile alırlar. Yine ne uydurdun bu sefer bakalım diye dinleyiciler bu anlatıcıyı dikkate almadan sadece ne uydurmuş olabileceğini merak ederek dinlerler. ya da anlatılan bu hikayenin sonunu dinleyiciler daha da abartarak memoratı başka bir türe dönüştürürler. Bu icracı yeminler ederek anlatsa dahi onun kişiliğini, toplum içindeki kimliğini bilen dinleyiciler bu yeminleri dikkate almazlar. Kendisini de bu kadar yemin etmemesi için uyarırlar. Aşağıda alandan derlediğimiz bir memorat örneği vardır. Bu memoratı anlatan kişiler, memoratı yaşayan kişilerin sözüne güvenmediklerini çünkü işten kaytarmak için yalan söylemiş olabileceklerini söylediler. Burada yaşanan olağanüstü hadiselerin aslında uydurma olabileceğini belirttiler. Memoratı yaşayan kişinin kişiliği o memoratın gerçek mi yoksa uydurma mı olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Hatta bir zamanlar bizim yunusla şener, hatırlıyor musun bir akşam tertip yapılacak aşağıda. Bunlar tertip almadılar kartiye beşte. bir akşam önce ambara posta veriyorlar abarda hiç posta kalmıyor. Neyse bular iniyorlar aşağıya bakıyorlar makine kendisi çalışıyor. neyse durduruyor, yukarı çıkıyorlar, taş yuvarlıyorlar bunların üzerine. Ya bunların uydurmasıydı o (Kaynak kişi onlara inanmadığını uydurma olabileceğini ima ediyor.) Adamlar vardı yukarıda iki tane, ışıkları vardı. biz yukarı çıktık kayboldu diyor. iki gün tertip almadılar o bacadan korkudan. Biz gitmiyoruz dediler, kimse de gitmedi oraya. (Gülüşmeler) Öyle bir anısı vardı. Görsek de sorsak kendisine. ya işten kaytarmak için yaptılar ya da gerçekten doğru. İsim olarak düşünürsen (Gülme) birincisi daha doğru sanki. (KK:Yenal Uncu)

Memorat tabiatüstü varlıklarla yaşanan şahsi bir hikaye oluşu için aslında mahremdir. Bu olayı yaşayan kişi güvendiği, kendisini yanında iyi hissettiği, kendisini yargılamadan dinleyecek olan kişiye anlatır öncelikle. Anlatının bağlamı önemlidir. Bu olayı yaşayan kişi birine anlatmak istediğinde anlatacak kişiyi bulduktan sonra da onu alelade sıradan bir olay gibi anlatmaz.

Tabiatüstü olayı yaşayan kişinin, bu olayı değerlendirmesi sonucunda memorat türü oluşur. Kişi yaşadığı olayı kendisini ikna edebilecek reel gerekçelere bağladığında bunun tabiatüstü bir olay olmadığına karar verip yaşadığı bu şahsi tecrübeyi kimseyle paylaşmayabilir. Böylelikle yaşanan olay sadece bu olayı yaşayan kişinin belleğinde kalır. Ya da kişi reel gerekçelerle bu olayı bir sebebe bağladığında bu sebeple ilgili önlemlerini alır.

Alan araştırmamızda derlediğimiz anlatıların bazılarında kaynak kişiler ya kendi başında geçen hikayelerini ya da duydukları olağanüstü hikayelerini anlattılar. Duyduklarını anlatan kaynak kişiler olağanüstü olayın kimin başından geçtiğini bazen isim vermeden anlattılar. bunun iki sebebi var: Birincisi kaynak kişi anlattığı memoratı ya bir arkadaşından duymuştur ya da arkadaşının (A) arkadaşı (B) bu tecrübeyi yaşamıştır. Arkadaşı (B) da gelip kaynak kişimize (C) anlatmıştır. Bu durumda bizim dinlediğimiz anlatı (D) dördüncü halka olmaktadır. Kaynak kişi bu aktarımlar sırasında kimden duyduğunu ve olayın kimin başına geldiğini insani bir durum olarak unutmamıştır. Bu anlatı halkası böyle sürüp gittiğinde aklımıza şu soru gelebilir: Memorat olarak başlayan anlatı efsaneleşiıyor mu? Bu sorunun cevabı için tek ölçütümüz anlatılardaki şahısların isim olarak belli olması değildir. Çünkü kaynak kişiler, dinledikleri hikayeleri kimden dinlediklerini hatırlamakta fakat isimlerini anımsamakta zorlanmaktadırlar. Bunun yanında memoratın yakın bir tarihte yani günümüzde yaşanması, efsane ile memoratı birbirinden ayıran en önemli özeliğdir. Anlatı dördüncü halka da olsa isimler hatırlanmasa da anlatılan bahsedilen olağanüstü anlatı memorattır.

İkinci sebep ise kaynak kişiler dinledikleri memorattaki tecrübeyi yaşayan kişiyi ifşa etmemek, onun sosyal statüsünü korumak için ismini vermemiştir.

3.4. Memoratların Oluşum Süreçleri ve eşitleri

Memoratların oluşum süreçlerini ve çeşitlerini obanoğlu'nun kitabından şöyle özetleyebiliriz:

1. Memoratlar evrensel olarak şu kalıplaşmış şartlarda ortaya çıkmaktadırlar: "Memoratlarda anlatılan olağanüstü tecrübe sıklıkla karanlıkta ve çoğunlukla psikolojik olarak patlama noktasına gelmiş bunalım, stres ve uyku ile uyanıklık arası halde (yakaza hali) oluşmaktadır." (obanoğlu 2003,28)
2. Bazı durumlarda olağanüstü tecrübeyi yaşayan bunun ne anlama geldiğinde emin değildir. Belki de kabul etmek istememesi veya inanmaması nedeniyle yorumlayıp anlamlandıramayıp numen (Henüz kimseye anlatılmamış tabiatüstü tecrübe) seviyesinde kalan memoratlar.
3. Sadece kısa bir zaman diliminin ötesine taşarak zaman içinde tekrar tekrar yorumlanıp değişik açılardan geleneğe bağlanan memoratlar.

4. Kişisel memoratlar.
5. Büyüklerin çocuklarını korkutmak böylece eğitmek amacıyla "uydurdukları" veya "kurmaca" "öcü" benzeri hayali yaratıkların varlıklarına dair "kurmaca öcü hikayeleri"nden oluşan memoratlar.
6. Bir kuşak için inanç olmayanın bir kuşak için inanç olmasıyla oluşan memoratlar.
7. Bunlara ek olarak biz alan araştırmamızda memoratların kaza anında, korktuklarında, yalnız kaldıklarında, daha önce orada yaşanmış tabiatüstü tecrübeleri dinleyip etkilenmeleri sonucu tabiatüstü tecrübeleri yaşadıklarını gözlemledik.

Çalıştığımız alan mekanın işlevselliği açısından memoratın üretilmesi ve tüketilmesi için oldukça uygundur. Fakat maden folklorunun kendine has resmi ve sosyal kuralları çerçevesinde memorat oluşumu ve tüketiminin son zamanlarda az olduğunu çalışmamız sırasında gözlemledik. Çünkü çeşitli maden müesseselerinde görüştüğümüz kaynak kişiler bize bu konuyu eskilerle yani onlardan önce çalışmış işçilerle görüşmemiz gerektiğini söylediler. Sorduğumuz sorulara yanıt verirken eskiler anlatırdı, büyüklerimiz bahsederdi, siz bu konuyu bir de eskilerle konuşun vb. gibi sözlerle karşılaştık. Bu da bize günümüzde memorat oluşumunun ve tüketiminin az olduğu onlardan önce çalışanlar arasında günümüze göre biraz daha fazla olduğunu gösterdi.

3.4.1.Maden Folklorunda Eğitim Seviyesi ve Teknolojinin Memorat Oluşumuna Etkisi

Neden peki eskiler arasında anlatılırken bugün memorat anlatımı işçiler arasında daha az? Madende memorat oluşumuna ve tüketimine engel bir takım unsurların olduğunu gözlemledik. Bunlardan biri okuryazar düzeyinin, yani eğitim seviyesinin yüksek olması. Bugün devlete bağlı bir taşkömürü maden müessesesinde çalışmak için gerekli birçok şarta sahip olmak gerekiyor. Bunların en başında en az ilkokul seviyesinde olmak ki bu da yeterli bir düzey değil maden sektörü için. Bu yetersizliği şu örnekle gösterelim: Madende kömür çıkarma işini yapan işçilere kazmacı denir. Kazmacılık büyük oranda beden gücüne dayanan bir meslektir. Bugün madene kazmacı alınacağı zaman öncelikle eğitim seviyesine bakılmakta KPSS'den en az 60 puan almış olması istenmektedir. KPSS 60 barajını geçenler arasından tercihen bedensel gücüne bakılarak

seçilir. İkel bir meslek olarak görülen büyük oranda beden gücüne dayanan madencilikte günümüz maden müesseselerinde eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Günümüzde çalışanları en az lise mezunudurlar. Sonuç olarak eğitim seviyesinin yüksek olması bir nevi memorat oluşumu üzerinde olumsuz etki oluşturmuştur. Çünkü yaşanan tabiatüstü tecrübeyi kendilerince gerçek sebeplerle açıklamışlardır. Örneğin, uyuyakalıp uyanamadıklarında buna karabasan değil de uyku felci demişlerdir. Gaipen ses duyduklarında işitsel halüsinasyon demişlerdir. Rüyalarında yaşadıkları tabiatüstü durumları bilinçaltı, madende olmaması gereken, yaşanmaması gereken olağanüstü garip durumlara yaşandığında metan gazının, karbondioksitin etkisinden dolayı yaşanan halüsinasyon deyip konuyu kapatmışlardır. Bu durumda da maden folklorunun bir parçası olan memorat aktarımı azalmıştır.

Bugün nerdeyse birçok işimizi halletmemizde teknolojik bize büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Ama aynı zamanda birbirimizle vakit geçirmemizde, yüz yüze sohbet etmemizde, usta çırak ilişkisine dayanan işlerde tecrübe aktarımında vs. teknoloji kültürümüze zarar vermektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olmasıyla beraber teknoloji kullanımının da memorat oluşumunun ve özellikle tüketiminin azalmasında önemli bir etkendir. Alan çalışmamızda bize kaynak kişilerimizin çoğunluğu bize eskiler böyle olayları anlatırdı, biz de onlardan duyduk diye cümleye başladılar. Eskiler diye bahsedilen işçilerin hayatlarında bugünkü kadar, cep telefonu, bilgisayar, internet vs. kullanımı yoğun değildir. Bu insanlar iş çıkışlarında bir araya gelip ya da işten birlikte yan yana giyinme odalarına doğru ilerlerken günün değerlendirmesini yapıp birbirlerine tecrübelerini aktararak sohbet ederek yardımcı oluyorlarmış. Bugün ise bu durum biraz daha azalarak devam ediyor. Ama bunu yanında yeraltında işini bitirip yerüstüne çıkan bazı işçiler kimseyle iletişim kurmadan hızlıca banyosunu yapıp, giyinip koştur koştur servislerine gidiyorlar. Bu durumun yaşanmasının sebeplerinden biri teknolojidir. Çünkü insanların sosyalleşme ihtiyaçlarının bir kısmını günümüzde sosyal medya hesapları gidermektedir. Bu sosyal medyalar, kişilerin şahıslarına açtıkları hesaplarla insanları sanal alemde çeşitli gruplara dahil ederek onların ait olma, saygı, sevgi görme ihtiyaçlarını bir nevi gidermektedir. Ama bir yandan da kişiyi çalıştığı ortamdaki grubuna aitliğinden uzaklaştırmakta onu kalabalıklar içinde yalnızlaştırmakta bulunduğu çevreye yabancılaştırmaktadır. Bu yüzden bir araya gelip yüz yüze iletişim kuramayan insanların olduğu meslek gruplarına ait folklorik unsurlar da zamanla

azalmaktadır. Memoratın azalma sebeplerinden biri de budur. Oysaki bir memorat anlatımı belki diğer işçiler için bir uyarı olabilir. Yeni gelen işçiye şaka yapılması için malzeme olabilir. Belki bu durumları yaşayıp kendisini ifade edemeyen biri için kendisini ifade etmesi için bir fırsat olabilir. Bu tabiatüstü olaylardan korkan biri için halk inançlarıyla veya diğer türlü örneğin tıbbi olarak yardım alması gerektiği desteklenerek kişilere yardımcı olabilir. En önemlisi bir grup folkloru, kültür unsuru olarak memoratlar gelecek kuşaklara aktarılırlar.

3.4.2. MadenFolklorunda Cinsiyetin Memorat Oluşumunda Etkisi

Bir de toplumsal ortamda kendiliğinden oluşan kurallar vardır. Bu kuralların yaptırımı ise anında ve işlevseldir. Şöyle ki yeraltında işçi olarak çalışan kadın yoktur. Mühendis, iş güvenliği uzmanlığı gibi mesleklerde kadınlar çalışmaktadır. Bunlar da yeraltında bilfiil faal olarak çalışmazlar. Yeraltında erkek çalışanlardan oluşan bir grup folkloru vardır. Birbirlerinin davranışlarında, düşüncelerinde, hareketlerinde, konuşmalarında, ahlaklarında vs. etkilidirler. Bunun yanında bir de toplumun oluşturduğu cinsiyet algıları vardır. Örneğin, erkekler korkmaz, ağlamaz, her zaman her durumda güçlüdürler vs. gibi. Oysaki onlar da insan onlar da korkabilir, ağlayabilir. Bunlar zayıflık göstergesi değildir. Ama toplumsal cinsiyet algısına göre yetişenler ve erkek çalışanların olduğu maden folkloruna mensup kişiler bu iki genel çerçeveye yani grup folklor kurallarına ve toplumsal cinsiyet kurallarına uymak zorunda hissederler kendilerini. Uymazlarsa grup içerisinde örneğin " Karı gibi ağladı." "Geçen gün filancıya şaka yaptık korkudan titredi." gibi hoş olmayan söylemlerle karşılaşabilirler. Bu söylemler kişinin ait olduğu grupta kendisiyle dalga geçilmesine, onurunun zedelenmesine, itibarını kaybetmesine, diğer çalışma arkadaşları tarafından dikkate alınmamasına, eğlenmek için veya korkutmak için yapılacak şakalarda hedef olmasına vs. gibi durumlarla karşılaşmasına sebep olabilir. Bu yüzden bir meslek etrafında oluşan gruba ait çalışanlar bu durumları yaşayan örnekleri gördükleri, duydukları için bu durumu dolaylı ceza olarak ya da bizzat kendileri yaşadıkları için ceza olarak değerlendirip "korkmamaya" çalışmaktadır. Çünkü korkularsa grup içerisinde zayıf halka olacaklardır. Onlar da çözüm olarak korkmamak için yani aslında ait oldukları gruptan dışlanmamak için memorata konu olan tabiatüstü tecrübeleri gerçekçi

sebeplerle açıklayarak veya hiç anlatmayarak (numen memorat) memorat oluşturmaktadırlar.

Özetle şunu söyleyebiliriz, meslek folkloru, grup folkloru çeşitli ceza ve yaptırımlarıyla memorat türü üzerinde etkilidir.

3.4.3. Memorat İcrasında İnanmayanların Tutumunun Memorat Oluşumuna Etkisi

Tabiatüstü durumları yaşayıp bunlara inananlara karşı inanmayanların tutumu memorat oluşumunda engeldir. Bu söylediklerimizi alan çalışmamızdan gözlemlerimizle aktaralım: Kaynak kişilerin anlatımlarından evvel ya da anlatımları sırasında hemen hemen her ortamda şahit olduğumuz böyle tabiatüstü şeylerin olmadığı/olamayacağı bunların birer uydurmadan ibaret olduğunu söyleyen kişilerin itirazlarıyla karşılaştık. Bu itirazlar araştırmamızı yapay bir ortamdan çıkararak araştırmamızın doğal bir ortamda gerçekleşmesini sağladığı gibi diğer taraftan da kaynak kişilerin daha fazla itirazlara maruz kalmamak için ve kendilerini inanmayanlara inandırma düşüncesinden vazgeçirerek diğer kaynak kişilerin anlatacaklarının önünde engel oldular. Şöyle ki inanmayanların tutumu iletişimi ve derlememizi kitlediler.

3. 5. Memoratların Yapısı

Memoratlar sabit bir şekle sahip değildir. Tıpkı efsaneler gibi memoratlar da malzemesini oluşturdukları konuşma biçimine göre şekillenirler. Memoratlar anlatılarak icra edildikleri bağlamda yer alan temel unsurlar olan anlatan ve dinleyenin konuşma yoluyla kurduğu ilişki, konuşma biçimini yanı sıra kişisel ve geleneksel özelliklerinde kaynaklanan pek çok unsurdan etkilenerek şekillenirler (Çobanoğlu 2003: 42).

Memoratlar sözlü nesir türleri içerisinde değerlendirilmekle birlikte manzum örnekleri de vardır. Manzum örneğine Adem Koç'un "Üryan Hızır Ocağı Taliplerinden Zehra Kayacık ve Memoratlarının Etkisiyle Oluşan Nefesleri Üzerine" makalesinden örnek verebiliriz:

Zehra Kayacık, 1928'de Erzurum Aşkale'de dünyaya gelir. Ataları Üryan Hızır ocağına bağlıdırlar. 15 yaşında Kazım ile kaçırılarak evlendirilir. Dört çocuğu vardır. Kendini

tamamen Alevi-Bektaşî inanç yoluna adanmış ve ilk alıç tanesini bâde olarak aldıktan sonra gönlü ve dili çözülmüş, gönül dilinden nefeslerini söylemeye başlamıştır. “Şah-ı Merdan Ali bana selam verdi, o sevgi de benim üstümde kaldı.” diyerek nefeslerini bu sevgiyle temellendirir. Birçok nefesini, temelinde inancının verdiği kuvvetle gördüğü rüyalara dayandırarak yazmıştır. Ehl-i beyt, on iki imam ve Hacı Bektaş Velî sevgisi kendi deyimiyle onun birçok rüya görmesine vesile olmuştur. Bu ulu kişileri hem rüyada hem de ayan olarak gördüğünü de belirtir. İşte bu yaşanan olağanüstü tecrübeler Zehra Kayacık’ın memoratlarını oluşturur. Zehra Kayacık da gördüğü bir rüya sonucunda inancını kuvvetlendirir ve nefes söyleyebilme kabiliyetini aldığı alıç tanesiyle kazanır.

Zehra Kayacık bir gün tarladan dönerken karşısına bir kır atlı çıkar. Nur yüzlü, başında kavukla duruyordur atın üstünde. Bu atlıyı görünce merak eder, ama kim olduğunu soramaz, utanır. Doya doya bakar bu cemale. Utanarak kim olduğunu sorar. Atlı, Zehra Kayacık’a ismiyle hitap eder. Zehra Kayacık, adını nereden bildiğini sorar. Daha sonra bu atlı, Zehra Kayacık’a bir alıç tanesi verir. Alıç alan Zehra Kayacık, bu andan sonra Hakk aşkıyla dolup taşar.

Bugün Ben Bir Cemal Gördüm

Bugün ben bir cemal gördüm

Dünya cennet oldu bugün

Hıçkırık ile ağladım

Boğazumda kaldı düğüm

Düğüm kaldı boğazumda

Bu gönlüm Şah’ın arzunda

Geyinmiş türlü libası

Sanki bir derviş tarzında

Yüzüne baktım doyarak

Sual sordum utanarak

İsmim ile hitap etti

Dedi Zehra nerede Hak

Dedim nerden bildin ismim

*Dedi göz önünde resmin
Hak sevgisi varsa sende
Hakk'ın evi senin göğsün*

*Ben Zehra'yım uçtum o an
Hak aşkına düştüm o an
Verdi bir alıç tanesi
Kükreyip de taşım o an*

Yukarıda italik olarak yazılan iki örnek de memorat örneğidir. Nesir şeklinde yazılan araştırmacının Zehra Kayacık'ın başından geçen bade alma motifini ondan dinledikten sonra kendi dil ve anlatımıyla bizlere ifade etmesidir. Zehra Kayacık bu metinde üçüncü şahıstır. İkinci ise olayı bizzat kendisi tecrübe eden Zehra Kayacık'ın kendi üslubuyla anlattığı manzum memorat örneğidir. İki örnekte alıç tanesiyle badeli olma motifi sabittir. Bu iki örnek üzerine şunu söyleyebiliriz, memoratlara konu olan tabiatüstü hadiseler motifi oluşturur. Bu motifler sabit kaldığı sürece anlatıcının üslubuna bağlı olarak memoratlar manzum veya mensur olabilir.

Bağlam konuşmacının, dinleyicinin ve icranın üzerinde etkilidir. Yapılan çalışma ve derlemelerde memoratların konuşma bağlamına göre şekillendiği görülmektedir. Sıvılar nasıl buldukları kabın şeklini alıyorsa, memoratlar da buldukları bağlama göre uzun veya kısa olabilirler. Kullanılan dil, seçilen kelimeler yine bağlam göre, coşkulu, korkulu, küfürlü, argolu, günlük veya resmi olabilir. Bağlamına göre bazen bir iki cümlelik kısa anlatılar olabildiği gibi sayfalar süren uzun anlatılar da olabilir. Örneğin İnanmayanların tutumu karşısında onları ikna edebilmek veya anlattıklarının gerçek olduğunu ispatlamak için anlatıcı başından geçen bir memoratı içeriğindeki motiflere sadık kalarak abartarak anlatabilir. Özetle sözeldoku ve metnin hacmi bağlama göre şekillenir.

3.6. Memoratların İşlevleri

Efsane ve memorat birbirine en yakın iki türdür. Bu iki türün işlevleri hem ortaktır hem de ayrıldıkları noktalar vardır. Efsanenin işlevlerinden yola çıkarak memoratın işlevlerini şöyle belirleyebiliriz.

- a. *Gelenek ve görenek koyucu olmaları, gelenek ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması*: Memoratların doğrudan bağlı oldukları halk inançları içerisinde formülistik sayılar bulunmakla birlikte yaşanan memoratın tekrarlanmaması veya önlem almak için çeşitli ritüelistik davranışlar yapılır.
- b. *Topluma yön vermeleri*: Hasta ve yoksulların korunması gerektiğini belirterek insanları iyilik yapmaya ve yardımlaşmaya teşvik eder. Memoratların içerisinde her zaman ders verici bir mesaj bulunur. Bu mesajlar toplumsal veya bireyseldir. Bu mesajlarla kişiler ve toplumlar yanlışları fark etmek, düzeltmek gibi davranışlarda bulunarak toplumlara yön vererek ahlaki ve etik davranırlar. Daha önemlisi kimsenin kimseden üstün olmadığına, insanın yaşama hakkının ve onurunun her şeyden önce geldiğini düşünerek hareket ederler. Yani toplumlar ve kişiler hümanist olurlar.
- c. *Oluştukları yere anlam kazandırmaları*: Memoratlar oluştuğu yere anlam kazandırarak bu yerlere farklı bakılmasını sağlar. Etrafında memorat yaşanan yerler cinli, perili diye adlandırılarak o yerlere karşı merak oluşturduğu gibi o yerlere karşı diğerleri de memorat yaşamamak için önlem alırlar.
- d. *Koruyucu ve sağıltıcı olmaları*: Memoratların doğrudan bağlı oldukları halk inançları bu maddenin işlevini yerine getirir. Halk inançları sağıltıcı ve tabiatüstü olaylar karşısında çözüm üretici konumdadır.
- e. *Cezalandırıcı veya uyarıcı olmaları*: Efsanelerin hemen hepsinde ortak bir hususiyet olarak, insanları doğruluktan ayrılmamaya davet ettiğini görürüz. Yalan söyleyenler, tartıda hile yapanlar, emanete ihanet edenler, doğru söze kulak asmayanlar, kendini beğenmişler ve daha başkaları efsanelerde ya cezalandırılır ya da uygun bir şekilde ikaz edilirler (Sakaoğlu 2011:11). Bu maddenin tamamı memorat içinde geçerlidir.

Bu yukarıda saydığımız işlevlerin yanında memoratların açık ve gizli işlevleri vardır. “Açık işlevler sosyo kültürel yapı içinde kolayca tanımlanabilen ve gözlenebilen işlevlerdir. Gizli işlevlerse sosyal yapı içinde kolayca tanımlanıp gözlenemezler, esas amaçları belli değildir.”(Çobaoğlu 2003: 63) Bu tanımdan yola çıkarak alan araştırmamızdan örneklerle memoratın açık ve gizli işlevini şöyle gösterebiliriz:

Ocakta uyuyakalıyorsun mesela. Belki arkadaşlar yaşamıştır. Sağlam bir tokat yersin. Öyle bir tokat ki sağlamdır. Bazen 14'de uyuyakalıyorduk. Orada sağlam bir tokat yediğim oldu yani. Vuran yok ama onu hissettim yani.(Soner)

Bu anlatı memoratın açık işlevidir. Çünkü iş başında uyumak iş ahlakına aykırıdır. Bu durumda işbaşında uyuyan işçiye sosyo kültürel bağlamda “tokatlama eylemi” ile uyarılır veya cezalandırılır.

(...) Örneğin gecenin karanlığında, dağın tepesinde mesela kadıbacayı ele alalım. Orada bir baca ağzı var. Ormanın içerisi kimse de yok. Kapıda bir tane bekçi var. Bir de seyis var örneğin. Onların ikisi bir araya geldi mi uydurarak konuşuyor bu konuları. Gece karanlıkta onu dinleyen işe yeni girmiş bir yedeği düşün. Bir de onu korkutmak için abartarak anlatıyorlar. Bire bin katarak anlatıyorlar. Ondan sonra o çocuk ne yapsın o garibim o karanlıkta elindeki lambasıyla nasıl insin? Hatta bazen korkuyu abartmak için onları(yedekleri) gönderirlerdi. Peşinden kestaneyi taş atar gibi atarlardı korkuturlardı onları. Bak ataş atıyor Arap ya da bak gökten taş yağıyor diye korkuturlardı onları. (KK: Alaaddin Kara)

Memoratın işlevleri, memorat dinleyicilerinin korkma ve anlatıcıların korkutma ihtiyacını giderme, gelenek aktarımı gibi işlevleri vardır. Anlatıcı, kendisine göre daha tecrübesiz birini korkutarak ona üstünlük sağlamaktadır.

Eskiler ocak sahibi ile ilgili duyduklarını anlatıyorlardı. Bize bu anlatılarla ocağa tek başınıza inmeyin diyorlardı. Zaten ocağa inmeden önce aldığımız kurslarda iş güvenliği açısından ocağa tek inmeyin iki kişiyle gidin diye emniyet açısından eğitimlerde ustalarımız uyarılarda bulunuyorlardı. Ama ustalarımız ocak sahibiyile ilgili söylenenleri hem espri hem de emniyet niyetiyle söylüyorlardı. (KK:Hüseyin Oruç)

Bu anlatı memoratın gizli işlevidir. Bugünkü iş güvenliği yasasına göre bir maden işçisinin tek başına kömür ocağına inmesi yasaktır. Sosyo kültürel yapı içerisinde gelişen usta çırak ilişkisinde bu kuralı ocak sahibinden korunmak için tecrübe sahibi ustaların amele başlarının işçilerine nasihat olarak söylediklerini görüyoruz.

Madencilik ne kadar gerçekçi koşullara dayansa da madenciler kültürümüzde olan bu tabiatüstü tecrübelerine inanmaktadır. Çalışmamızda memoratların oluşumunda mekanın korku için işlevselliği, gelenek aktarımının bir kolu olarak memoratların etkili olduğunu gördük

3.7. Sözlü Anlatım Türleri ve Memorat Karşılaştırması

Sözlü anlatım türleri (halk nesri, sözlü nesir) içerisinde ilk olarak ortaya çıkan mitler sonrasında bu türü sırasıyla efsane, masal, destan, menkıbe, halk hikayesi ve memoratlar izlemektedir (Boyras 2008: 108). Çalışmamızın konusunu oluşturan memorat bu türler içinde mit, efsane, masal ve menkıbe ile yakınlık gösterdiğinden bu dört tür ile karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarına değinilecektir. Bascom'un "Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar"¹² adlı makalesinde sözlü nesir anlatılarının temel özelliklerini mit, efsane ve masal türü etrafında çeşitli başlıklarla bir tablo haline vermiştir. Biz de sözlü nesir türleri tanıtıldıktan sonra bu tablodaki başlıklara bağlı kalarak mit, efsane, masal türüne ek olarak destan, menkıbe, fıkra, halk hikayesi ve memorat türü etrafında tabloyu genişlettik. Bu tablo türler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ve türlerin genel özellikleri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu tabloyu sözlü nesir türleri ve memoratlar başlığı altında vererek asıl konumuz olan memoratın diğer sözlü nesir türleriyle benzerlik ve farklılıklarını özet olarak gösterdiğimiz bu bölümde vereceğiz.

3.7.1. Mit ve Mit- Memorat

Mitlerdeki kişiler doğüstü varlıklardır. Mitsel zaman "güçlü" bir zamandır. Çünkü doğüstü varlıkların, etkin, yaratıcı katılımıyla olumlu yönde değiştirilmiştir. Mitlerin, ezberden okunması sırasında bu masalsi zamana yeniden dönülür, dolayısıyla da, anımsanıp yeniden canlandırılan olaylarla "zamandaş" duruma gelinir. Tanrıların ya da kahramanların varlığına tanık olunur. (Eliade 2001: 27 28).

Mit sözlü anlatım türlerinin içerisinde ilk ortaya çıkan türken memorat ise son türüdür. Mitlerde ve memoratlarda doğüstü varlıklar bulunur. Mitlerde kahramanlar doğüstü varlıklar tanrılar ve yarı tanrılar, memoratlarda ise kahramanlar doğüstü varlıklar(cin, peri, karabasan, albastı...) insanlar, hayvanlardır.. Mitler belli zamanlarda anlatılıp dramatik olarak canlandırılırken memoratların ise anlatılması için özel bir güne veya zamana ihtiyacı yoktur. Günün herhangi bir saatinde anlatılabilir. Mitler kutsal

¹² Willam R. Bascom, "Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar" (Çevirenler: R. Nur Aktaş, Banu Aktepe, Başak Değer, Ayhan doğan, Yeliz Özay, Kıvılcım Serdaroğlu, Yayına Hazırlayan, Yeliz Özay, Milli Folklor, sayı 59, sayfa 76-95

anlatılırdır fakat memoratların kutsallığı yoktur. Mitler ezberden okunan hazır metinlerken memoratlar ise anlatıcısına bağlı olarak yeniden üretilen metinlerdir.

3.7.2. Destan ve Destan- Memorat

Destan, bir millet veya toplumun hayatında derin iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum- mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde veya sadece bir ezgiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlarından bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmalardır (Ekici 2002; Oğuz, Ekici vd. 2010: 158).

Destanlar topluma mal olmuş, toplumda derin izler bırakmış kahramanlık hikayeleriyle memoratlar şahsa bağlı hikayelerdir. Destanların anlatılması da mitler gibi törensel havada olup bir destancı tarafından anlatılırken memoratlar ise kişilerin yaşadıkları veya duydukları şahsa bağlı efsanevi hikayeleri belleklerinde kaldığı dillerinin döndüğü kadar anlattıkları metinlerdir. Destanların dilleri açık, işlek ve anlaşılır olmanın yanında söz sanatları bakımından da zengindir. Memoratların dili ise günlük, açık ve anlaşılır olmanın yanında kullanılan söz sanatları bakımından destan kadar zengin değildir. Destanlar manzum memoratlar ise mensur ürünlerdir.

3.7.3. Efsane ve Efsane- Memorat

Efsane, bir olay veya inaniş dille getiren veya bunların ortaya çıkış sebebini açıklayan olağanüstü özelliklere sahip kısa anlatımlardır. Efsanelerde yer alan olayların gerçeğe dayandığı kabul edilir. Ancak olayın açıkça belirtilmesi için efsanede yer alan kişi ve zamanla ilgili bazı bilgilerin verilmesi gerekir.

Memoratın diğer sözlü anlatım türleri içerisinde en yakın olduğu tür efsanelerdir. İki türde de olağanüstü öğeler bulunur ve bu olağanüstü öğelerle örülen anlatıların gerçeğe dayandığı kabul edilir. İki türde de inandırabilme özelliği yüksektir. Efsaneler yakın tarihimizde oluşan anlatılırken memoratlar ise günümüzde oluşan anlatılardır.

Genellikle memorat anlatıcısı anlatıyı ya başından geçmiş olarak ya da bunu tecrübe eden kişiden dinlemiş olduğunu belirterek anlatılır. Memoratlarda zaman ve yer efsaneye göre daha belirgindir. Memoratin ve efsanenin toplumsal işlevlerinin (Gelenek ve görenek koruyucu olmaları, topluma yön vermeleri, oluştukları yere anlam kazandırmaları, koruyucu ve sağaltıcı olmaları, cezalandırıcı ve uyarıcı olmaları) ortak olduğu söylenebilir. İki türün de belirgin şekilleri yoktur.

3.7.4. Masal ve Masal- Memorat

Masal, bütünüyle hayal ürünü olan, genellikle doğaüstü olaylara, zaman zaman da doğaüstü varlıklara(cin, peri, dev, ejderha...) yer verilen, olayları çoğunlukla belirli olmayan bir yerde (masal ülkesinde), belirli olmayan bir zamanda (evvel zaman içinde) geçen ve ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp giden bir anlatı türü; bir ahlak dersi vermek için anlatılan alegorik öykü (Artun 2016:140).

Masallar bilinmeyen zamanda (mişli geçmiş zaman) bilinmeyen yerde geçen inandırıcılık vasfı düşük, iyilerin kazandığı kötülerin kaybettiği çoğunlukla ders verici nitelikte anlatılardır. Memoratin ise inandırıcılık vasfının yüksek olması, memoratta yer ve zaman öğelerinin belli olması ve memoralarda kalıplaşmış tekerleme ifadelerin olmaması yönüyle masaldan ayrılır.

İki türün ortak özelliği anlatılarda genellikle olağanüstü öğeleri barındırmalarıdır. Bu olağanüstü öğeler masallarda kahramanlara yardım eden güçler ya da kahramanların kendileri olabilir. Memoratta ise olağanüstü öğeler anlatının kahramanı olmayıp insanlarla hayvanlarla bir türlü iletişime ve etkileşime geçen varlıklardır.

3.7.5. Menkıbe ve Menkıbe- Memorat

Menkıbe, Türkçe Sözlükte; din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikaye¹³ olarak tanımlanmaktadır.

Gürol Pehlivan "Dini Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar" adlı makalesinde dini şahsiyetler hakkında yaptıkları çalışmalar sonucunda anlatılanları "menkıbe" ,"efsane", "memorat (inanç anısı) olmak üzere üç nesir türü başlığı altında incelemiş ve bu üç

¹³ İsmail Parlatur vd., Türkçe Sözlük, C.2, TDK Yay., Ankara 1998

türün bu anlatılar etrafında farklarını ortaya koymuştur. Bu makaleye göre kahramanın hayatta olması ve metnin öznesi, menkıbeyle diğer iki türü birbirlerinden ayırırken; inanç şiddeti, tecrübe ve zamansallık, inanç anısıyla efsaneyi ayırt etmeyi sağlamaktadır (Pehlivan 2009: 88).

Menkıbelerde geçen kişilerin gerçek olması onu efsaneden ayırır memorata yaklaştırır. Efsanelerde kişilerin kim olduğu belirsizdir. Misal bir gelin, babasına karşı gelen bir adam, üvey annesinden korkan çocuklar vs. gibi kişiler net olarak değil de daha çok bir tasvir veya bir sıfatla anlatılmaktadır. Memoratta ise kişiler gerçektir. Kişiler birinci tekil, birinci çoğul, ya da isimle kanıtlamak üzere üçüncü şahıslardır. Üç türde de tabiatüstü olayların var olmasına rağmen menkıbe ve memoratın gerçekliğine inanma, efsaneye göre kişilerin gerçekliği sebebiyle daha fazladır. Menkıbelerde tarihi veya dini kişilikteki özne etken, memorat ve efsanelerde özne ise edilgen, yani tabiatüstü olayı bizzat gerçekleştiren değil de bu olaydan çeşitli yollarla (rüyada görme, Hızır olup yardım etme gibi) etkilenen kişilerdir.

Menkıbenin de işlevleri genel olarak efsane ve memoratla aynıdır. Gelecekte haber verme, uyarma, cezalandırma, korkutma, sağaltma, iyileştirme, yardım etme, gelenek aktarımı vb. şeklindedir.

William Bascom'un "Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar" başlıklı makalesindeki mit efsane, masal türleri için oluşturduğu tablolar birleştirilerek ve bu tablolara memorat, menkıbe, halk hikayesi, fıkra, destan türleri de eklenerek yeni bir tablo oluşturulmuştur. Bu tabloda mit, efsane, masal, menkıbe, halk hikayesi, fıkra, destan, memorat sözlü türleri biçimsel özellikler, geleneksel başlangıç, geceleyin anlatılma, inanma, kurgu, zaman, yer unsurları özelliklerine göre ele alınmıştır.

SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİ								
	MİT	EFSA NE	MASAL	MENKİBE	HALK HİKAYESİ	FIKRA	DESTAN	MEMORAT
1.Biçimsel Özellikler	nesir	nesir	nesir	Nesir	Nazım- nesir	nesir	Nazım	Çoğunlukla nesir
2.Geleneksel başlangıç	Yok	Yok	Çoğunlukla var	Yok	Var	yok	Var	yok
3.Geceleyin Anlatılma	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Çoğunlukla var	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Sınırlama yok	Sınırlama yok
4.İnanma	gerçek	gerçek	kurmaca	Gerçek	Gerçek/kurmaca	kurmaca	Gerçek	gerçek
5.Kurgu	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Herhangi bir zaman ve yere bağlı	Bir yer ve zamana bağlı değil	Herhangi bir dini şahsiyette kişiye bağlı	aşk, kahramanlık, aşk- kahramanlık etrafında oluşan olaya bağlı	Herhangi bir zaman ve yere bağlı herhangi bir konu	Herhangi bir zamanda yaşanan tarihe bağlı kahramanlık	Şahsa bağlı yaşanan tabiatüstü olaylar
6.Zaman	Uzak geçmiş	Yakın geçmiş	Herhangi bir zaman	Yakın geçmiş	Yakın geçmiş	Herhangi bir zaman	Yakın geçmiş	Modern zaman(Günümü z)
7.Yer	Erken veya diğer dünya	Bugünkü gibi bir dünya	Herhangi bir yer	Günümüzden herhangi /belli bir yer	Günümüzden herhangi/belli bir yer	Herhangi bir yer	Tarihten herhangi bir yer	Günümüzden bir yer
8.Kabul edilme tavrı	Kutsal	kutsal	Kutsal değil	Kutsal değil	Kutsal değil	Kutsal değil	Kutsal değil	Kutsal değil*
9.Temel karakterleri	İnsan dışı varlıklar	İnsan	İnsan ve diğer varlıklar	İnsan ve diğer varlıklar	İnsan ve diğer varlıklar	İnsan ve diğer varlıklar	İnsan ve diğer varlıklar	İnsan ve tabiatüstü varlıklar

3.8. Taşkömürü Madenciliği Etrafında Oluşan Halk İnançları

Memoratlardan doğrudan ilişkili olduğu alan halk inançlarıdır. "Halk İnançları" eski dinlerden aktarılanlarla resmi dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni yorum ve inanış şeklidir (Çobanoğlu 2003: 12). Türkiye’de ve Türk dünyasında da halk inançları oldukça yaygın ve etkilidir. Bu inançların bir kısmı eski Türk inançlarından, bir kısmı da Türklerin karşılaştığı toplumlardan gelmiştir. Bu bakımdan halk inançları, bir tarihî köke, derinliğe sahiptir ve her açıdan anlamlıdır, değerlidir.(Eroğlu 2006: 88).

Grup üyeleri inançlarla birbirlerine yaklaşırlar. Jack Santino’nun “Occupational Ghostlore: Social Context and the Expression of Blief” adlı çalışması, balıkçılarda, denizcilerde ve maden işçilerinde çok sayıda ortak inanışın var olduğunu ortaya koymuştur (Duymaz, Şahin 2010: 105).

Tabiatüstü bir durum yaşandığında halk inançları bu durumu tedavi edici bir şekilde devreye girer ve çözüm üretir. Örneğin, karabasan bastığında yastığın altında bıçak,

çengelli iğne vb. metal parçalar bulundurulur. Madende bir işçiyi karabasan bastığında onun çözüm olarak yanında metal parça bulundurması imkansızdır, yasaktır. Çünkü madene inerken işçilerin yanında götürebilecekleri şeyler kurallarla belirlenmiştir. İşçi iş kıyafetlerini giyip, baretini takıp çalışacağı alet edavatını, yiyeceğini ve içeceğini yanına alıp iner. Bunların dışında yanında başka bir nesne bulundurması yasaktır. Bu yasaklar resmi yasaklardır ve yaptırımları mevcuttur.

Günümüzde madencilik etrafında gelişen sağaltıcı inançlar çok azdır. Günlük hayatta herkesin inandığı veya yerine getirdiği şekildedir. Örneğin, metal bıçak taşımak, bilinen duaları özellikle Fatiha ve İhlas surelerini okumak ya da hamali taşımak, Besmele çekmek gibi. Özel bir inanış olduğuna alan çalışmamızda rastlamadık. Madencilikte oluşan inançlar için kaynak kişilerden derlediğimiz anlatılarla şu örnekleri verebiliriz:

(...)

Şimdi ben arkadaşşıma açtım başıma tulumbada böyle böyle şeyler geldi diye. Körüsten'de hoca çok, Temel Abi bilir. O da onların oradan bir hocaya arkadaşşımanın başına böyle böyle şeyler gelmiş diye anlatmış. Hoca arkadaşşıma üç harfliler bulaşmış olabilir demiş. Yanında bıçak küçük çaka gibi metal bulundursun demiş. Ondan sonra fazla ekleşmezler demiş. Ben de bulunduruyordum yanımda ne kadar doğru bilmiyorum. (KK:Nevruz Ertuğrul)

(...)

Şimdi kızım şöyle anlatayım. Dediğin gibi bunlara karabatak derler. Eskilerin sözüne göre ekmek yediğin yerde besmelesiz yattığın an da bu bastırır. Gece bastırır. Bastırdığı anda oku diye söylemişti birisi. Üzerime çıktı. Kaldıramıyorum. Ben de sırtüstü yatıyordum orda bir oturak vardı tahtadan onun üstünde. Kalkamıyorum yukarı. Oku diyor. Bana ne okuyayım diyorum. Elhamı oku diyor bana. Aynı böyle. Okuyorum ben. Hızlı oku diyor bana bastıran şey. Sadece buramdan(Göğsünü gösterir) bastırıyor beni adam. Kaldırayım diyorum kaldıramıyorum. Yalnız oku diyor. İlk defa oldu bu. O zaman ben okudum. Elhamı okudum. Gulhüyü okudum. Bir okuyum da kalkmadı. Yine oku diyor bana. Sıkıntidan hatalarım mı oldu ne bilmiyorum. Yine oku yine oku diyor. Okuduktan sonra o kalktı. (KK: Hasan Adıyaman)

3.3. Taşkömürü Maden Folklorunda Tabiatüstü Varlık Olarak Ocak Sahibi

Ocak sahibi, ocak adamı, ayı basan, ocak basan, ocak ayısı, karabasan, karabatak olarak adlandırılan iye taşkömürü maden ocaklarında derlenen anlatılarda tespit edilen olağanüstü varlığa ait isimlerdir.

Ocak sahibi, anlatılanlara göre ocakta ölen maden şehitlerinin ruhlarıdır aslında. Yani ölen işçilerin ruhları ocaktan çıkmamakta orada kalmaktadır. Orada kalan ruhlar da oraların sahibi olmaktadır, yani ocak sahibi diye adlandırılan varlıklar olmaktadır. Bu durumu iki dünya arasında sıkışmak olarak adlandırmışlardır. Ölen kişinin ruhu ne öbür dünyaya gidebilmekte ne de bu dünyada yaşayabilmektedir. İşçilere göre bu dünyada her şeyin bir sahibi olduğuna göre madenlerin neden bir sahibi olmasın?

Ocak sahibiyile ilgili olay yaşamış olan ya da yaşamış olanların anlattıklarını anlatanlar bunu tek başlarınyken yaşamış olduklarını ifade etmişlerdir. O halde ocak sahibi denilen varlık madende yalnız başına çalışanlara görünmektedir (tulumbacılar, elektrikçiler, nezaretçiler gibi).

maden karanlık ve havası yeryüzü kadar temiz değildir. Bu durum yorulan işçinin uykusunun gelmesi veya orada uyuması için önemli etkidir. Bazen işçilerin ocakta uyuyakaldıkları anlar olabilmektedir. Böyle durumlarda ocak sahibi işçiyi genellikle uykusunda karabasan olarak rahatsız etmektedir. Uykusunda onu boğmaya çalışmaktadır. Kendi çabalarıyla uyanamayan işçiler genellikle ocak sahibinin elinden arkadaşlarını seslenmesi veya kendilerine ışık tutulması şeklinde uyanmaktadırlar.

Ocak sahibi bir insan şeklinde görülebildiği gibi, bazen de hiç görünmeden varlığından işçiyi haberdar etmektedir. Bunu ona seslenerek, ışık tutarak ya da makineleri çalıştırarak yapmaktadır.

Ocak sahibiyile bu olağanüstü hadiseleri yaşayanlar ondan korunmak için üzerlerinde bıçak gibi metal taşıyanlar vardır. Muska yerine koruyucu olarak hamali taşıdıklarını söylemişlerdir. Genel olarak işçiler ocak sahibi denilen iyeyle karşılaştıklarında bildikleri duaları okumakta, besmele çekmektedirler. İşçiler arasında genel olarak ocak sahibinden korunmak için alınan özel bir tedbirleri yoktur.

Emekli olanlar ya da amirler işçileri tek işe gitmemeleri konusunda uyarmaktadır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi iş güvenliği ikincisi ocak sahibi etrafında anlatılardan hareketle ocak sahibinden korunmak içindir. Bazı işçiler gördüklerini halüsinasyon olabileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü ocaktaki metan gazı, karbondioksit miktarı gibi etmenlerin bunu oluşturabileceğini söylemişlerdir.

Ocak sahibi ile ilgili yaşanan olayların uyumaları veya yalnız kalmalarının yanında diğer bir sebebi de şudur: ocakta yemek yiyen madenciler yiyemediklerini yine ocak içerisinde ya banda ya da tulumcaya atmaları ve ocakta da tuvalet olmadığı için işçiler ihtiyaçlarını bilmeden bu ekmeklerini attıkları yerde gidermeleridir. Bazen de işçiler yemek yedikleri yerde ekmek kırıntıları içinde uyuyakalmaktadırlar. Bu durumda da yine ocak sahibinin kendilerini rahatsız etmelerine neden olmaktadır.

Genelde ilkel insan öldükten sonra bir yaşam olduğuna inanmaktadır. Ona göre insan ölünce canlıların dünyasındaki varlığı sona ermekte ancak yok olmamaktadır. Hemen her yerde ilkel insanlar, ölümler başka bir yerde bu dünyadakine benzer bir yaşam sürdürmeye gittiklerini inanmaktadırlar. Örneğin Yeni- Gine'de yaşayan Kay aşiretinde Erkekler ölü (Geist)şeklinde yaşamaya deva ettikleri, öteki dünyaya beraberlerinde bu dünyada sahip oldukları bütün nitelik ve yeteneklerini de götürdüklerinden ölüm sonrasında kendilerinden en çok korkulan ölümler en savaşçı, en vahşi, en gaddar olanlardır (Bruh 2006: 239-241).

Yukarıda Bruh'un söylediklerinden yola çıkarak ocak sahibi denilen iyiye ele aldığımızda bunun ilkel bir düşünce ve inanış ürünü olduğunu göstermektedir. Ocak sahibi denilen iyi madende ölen işçilerin ruhlarıysa ve mekanını terk etmediği düşünülüyorsa onların öldüklerine inanmakla birlikte ruhlarının da yaşamaya devam ettiğine inanılmaktadır. Aynı zamanda ocak sahibi işçi görünümünde görünüp madenciye yapılmayacak bir işi yapmada yardım ediyorsa demek ki bu dünyadaki niteliğini koruyordur.

Örnek, ölenlerin öldükten sonra da ruhları aracılığıyla hayatlarını sürdürmeleri inancının atalar ve ölümler ibadetini (manizm) doğurmuş olduğunu; bu inançtan cin, peri, dev inancına geçildiğini; birtakım iyi ya da kötü, başka bir söyleyişle yararlı ve zararlı ruhların belli yerleri, ağaçları, kovukları ve nesnelere tuttuklarına inanıldığını

söylemiştir. Bu ifade ettiklerinin animistik inanç olduğunu söylemiştir (Örnek 1995: 25). Bu ifade aslında ocak sahibi denilen olağanüstü iyenin nasıl doğmuş olabileceğini açıklamaktadır. Ocak sahibi, karabasan, arap gibi çeşitli isimlerle adlandırılan ocakların sahibi olduğu düşünülen varlığın temeli inanç olarak Animizme dayanmaktadır. Eski Türk inançlarından biri olan animizmin günümüzde devamı olarak ocak sahibi etrafında anlatılan memoratlar olduğu kabul edilebilir.

Şamanlar ölünün ruhunun kurbanlarla yatıştırılmazsa uykuları esansında gelip canlıları rahatsız edecekleri söylendiğini ifade ederler (Roux 1999: 156). Ocak sahibinin uyku esnasında karabasan olarak gelmesini Eski Türk inancı olarak ele alabiliriz. İşini yapmayı uyuyarak işten kaytaran işçiyi maden şehidinin ruhu karabasan olup onu boğarak rahatsız etmekte. Çünkü maden şehidinin ruhu çalışmayan, işini yapmayan işçi gördüğünde rahatsız olmaktadır.

Yaşayanlar ölüleri her zaman göremezler. Kimi zaman canlılarla aynı mekanı paylaşmalarına karşın görülmezler ancak söyledikleri işitilir (Bruhl 2006: 119). Bazı madenciler ocak sahibini doğrudan görmediklerini ses duyduklarını, kendilerine seslenildiğini ya da madendeki makinelerin çalışmaya başladıklarını söylemişlerdi. Bruhl'un söyledikleri ile madencilerin anlattıkları memoralardaki ocak sahibi adlı iyenin maden şehidinin ruhu olabileceğini düşündürmektedir.

Yeraltında çeşitli kazalarda ölen madencilerin ruhu yeraltında yaşamaya devam ettiğine inanılmaktadır. Ölüm, geride kalanlarla ölüleri birbirinden ayıran bir tür geçide benzemektedir (Bruhl 2006: 117). Ocak sahibi denilen olağanüstü varlık bazen bu geçitten canlılar tarafına geçerek madenciye bir şekilde varlığını hissettirmektedir.

Arap adlı iye sadece maden ocaklarında değil aynı zamanda günlük hayatta ve ıssız yerlerde görülen kötü ruh olduğunu Kaya Mitolojiden Efsaneye adlı kitabında söylemiştir. Arap, insan veya hayvan şeklinde görülen, insanları korkutan, bazen de görüldüğü kişiyi döven taşıyan kötü ruhtur. Maçka ve çevresinde yaygın olan bu inanca göre Arap, her yerde olabilir, genelde dikenliklerde görüldüğüne inanılır. "Arap" başlıklı efsanede, bir gece beş altı kişi Maçka'dan Trabzon'a gitmektedir. En önde yürüyen kadın bir çoban köpeği görür, onu azarlayıp kovar. Arkasındakiler, kadına onun köpek değil, Arap olduğunu, eğer dua okumamış olsalar, kendini zor

kurtaracağını, onu öldürebileceğini söylerler. Burada mitolojide görülen, ıssız yerlerde bulunan kötü ruhlarla ilgili bir unsur bulunmaktadır. Arap inancını, tabiatta var olduğu düşünülen ruhlarla Animistik inanışlarla açıklayabiliriz (Kaya 2011: 96)

Bu ifade madendeki ocak sahibine farklı bakış açısı için değerlidir. Muhtemelen kömürün renginden dolayı işçi görünümünde gelen ocak sahibini arapa benzettiler. Maçka civarında anlatılan arapla madende görülen arab aynı olağanüstü varlık olabilir.

Ocak sahibi, ocak adamı, arap, karabasan, ayı basan, karabatak, denilen olağanüstü varlık ilkel Eski Türk inancının günümüze kadar gelmiş halidir.

3.4. Temalarına Göre Memoratlar

3.4.1. Uykuda ve Uyku ile Uyanıklık Arasında Yaşanan Memoratlar

1. Tulumbalarda şöyle bir şey de ben yaşadım Temel Abi. Hani üç harfliler beş harfliler diyorlar ya... Şimdi hafif yattığım zaman bir şeyin hareket ettiğinin tek kaldığımız zaman bir şeyin sürekli hareket ettiğini sürekli yanımdan geçtiğini hissederdim. Görüntü olarak net değil. Beyaz bir şey geçiyor sadece. Şöyle bir uğultu olurdu. Dışarı çıkar bakardım falan buraya gelen var mı diye sorardım yukarıdaki arkadaşlara yok derlerdi. Ondan sonra olduğum yerde okurdum. Besmele çekerdim. Tulumba, oda büyüklüğünde bir yer. Orada yalnız başınasın ocağa su basıyorsun. Bir lamba var yanında bir de makinelerin gürültüsü. İçerisi sıcak oluyor tabi ister istemez için geçiyor. İnsan bir temkinli oluyor, kalkıyor, sağa sola bakıyor ama uğultu, bir ses bir şey duydum gibi oluyordu. Şimdi ben arkadaşşıma açtım başıma tulumbada böyle böyle şeyler geldi diye. Körüsten'de hoca çok Temel Abi iyi bilir. O da onların oradan bir hocaya arkadaşşımin başına böyle böyle şeyler gelmiş diye anlatmış. Hoca arkadaşşıma üç harfliler bulaşmış olabilir demiş. Yanında bıçak küçük çakı gibi metal bulundursun demiş. Ondan sonra fazla ekleşmezler demiş. Ben de bulunduruyordum yanımda ne kadar doğru bilmiyorum.(KK: Nevruz Ertuğrul)

2. Burhan anlattı. Emekli oldu. Beş kişi demir bağların üzerinde preslerde uyuyor. Beş kişi aynı anda uyanıyor. Beşi de aynı rüyayı görüyor. Gördükleri rüyayı anlattılar ama ben hatırlamıyorum. (KK: Aydın Ercan)

3. Bir de Burhan 9-12'de yavercilik yaparken kucağımdan beyaz kedi geçti diyor. Hayal olarak beyaz kedi görmüş. Belki kedi geçmedi de uyku esnasında o öyle hayal gördü. (KK:Aydın Ercan)

4. (...)Ocak sahibi diye bir şey olamaz ya. Ama arkadaşlar ölenlerden filancı yanıma geldi derlerdi yani. Derlerdi adamlar ama kulak vermezdim.

Gelen adam da onlar uyurken geliyor. Tanıyor ki gelen adamı filancı geldi diyor. Tanışına görünürdü ama bize gözüküyordu. Ama bana görünse ben onu işçi, oraya çalışmaya gelmiş zannederim. (KK:Recep Egeli)

5. Ocakta uyuyakalıyorsun mesela. Belki arkadaşlar yaşamıştır. Sağlam bir tokat yersin. Öyle bir tokat ki sağlamdır. Bazen 14'de uyuyakalıyorduk. Orada sağlam bir tokat yediğim oldu yani. Vuran yok ama onu hissettim yani. (KK: Soner Uyan)

6. Adam normal bir adam yani. İşçi. Sakal falan yok yüzünde. Biri arkadan lambamı çekiyor böyle. Ben beri çektim o öteye çekti. Lamba bir koptu. Kopunca ben sıçradım. Baktım ocaktayım. Bastırıyor diyorlar ona yani. bu ocağın sahibi oluyor işte, ocak sahibi de derler. (KK:Ethem Keskin)

7. Şimdi uyuma meselesinde, onu da şöyle duydum atalarımızdan büyüklerimizden. Mesela adam yeraltında işini yapmıştır, bağı yapmıştır. Kendinden geçmiş adam. Uyumaya başlamış. Onun kendinden geçmesi esnasında ocak sahibi gelip "kalk ne uyuyorsun burada?" deyip onları uyardığı olmuş. Eskilerden babam zamanlarında. Duyduk hep böyle şeyleri. (KK: Turan Erdem)

8. Hani 300de seyislerin katırların durduğu bölüm var ya orda bizim işe yeni başladığımızda 88'de anlatıyorlardı. Orda elektrik trafosu ardi. Elektrikçiler anlatıyordu bunu. İşte biz orda işte nöbetteyken uyuyorduk işte ocak sahibi beni ordan almış öte tarafa geçirmiş falan diye anlatıyorlardı. Ocak sahibi geldi falan diye anlatıyorlardı tabi bize de o zaman biz de çocuktuk 15 16 yaşında. (KK: Nevzat Yavuz)

9. Şimdi kızım şöyle anlatayım. Dediğin gibi bunlara karabatak derler. Eskilerin sözüne göre ekmek yediğin yerde besmelesiz yattığın an da bu bastırır. Gece bastırır. Bastırıldığı anda oku diye söylemişti birisi. Üzerime çıktı. Kaldıramıyorum. Ben de sırtüstü yatıyordum orda bir oturak vardı tahtadan onun üstünde. Kalkamıyorum yukarı. Oku diyor. Bana ne okuyayım diyorum. Elhamı oku diyor bana. Aynı böyle. Okuyorum ben. Hızlı oku diyor bana bastıran şey. Sadece buramdan (Göğsünü gösterir) bastırıyor beni adam. Kaldırayım diyorum kaldıramıyorum. Yalnız oku diyor. İlk defa oldu bu. O zaman ben okudum. Elhamı okudum. Gulhiyyü okudum. Bir okuyum da kalkmadı. Yine oku diyor bana. Sıkıntidan hatalarım mı oldu ne bilmiyorum. Yine oku yine oku diyor. Okuduktan sonra o kalktı. Gözlerim kapalı ben onu görmüyorum. Yalnız bastırıyor üzerimden. Kalkamıyorum sırtüstü yatıyordum. Uyuyorum canım uyuyorum. Uyku halinde gözlerim kapalıydı. Orda ekmek yedik. Ekmek kırıntısı döküldü demek ki ya da besmelesiz yattık. Bizi orada hemen bastırdılar. (...)Sağlıkta birinin başına gelmiş böyle bir olay. Beni de bastırıyorlardı demişti ama kimin başına geldi hatırlamıyorum. Ben emekli olalı 22 sene oldu kızım. O yüzden hatırlamakta zorlanıyorum. (KK: Hasan Adıyaman)

10. Çalıştığım maden ocağının çıkışında işçilerin ara sıra yatıp dinlenebilecekleri birkaç divan vardı. Vardiya arasında dinlenmek üzere o

divanlardan birine uzandım. Bir anda içim geçmiş Sanki uykumda nefes alamadığımı hissettim. Boğazımın düğümlendiğini ve birinin beni boğmak istediğini fark ettim. O sırada sürekli dua etmeye başladım. Sanki çığlık çığığa bağıryorum fakat sesimi duyan yok, etrafta kimse yok. O anda orada ölüp gideceğimi düşündüm. Ne kadar süre geçti bilmiyorum birisi beni uyandırmaya çalışıyordu. Yüzüme hafifçe vurulduğunu fark ettim ve aniden irkildim. Uyandıgımda can haliyle hıçkırarak ağlamaya başladım. Arkadaşım “bırak beni” diye sayıkladığımı söyledi. Ondan sonra anladım ki yaşadıklarım rüya değilmiş. Adına ne dediklerini bilmiyorum ama, bilemediğimiz bir şey beni öldürmeye çalışmıştı. (KK: Kadir Keskin)

11. Bizim 19 ambarda Hamdi diye bir motorcu vardı. Murat Yağız şahit olmuş olaya. Ambara gelirken bu ambardan bağıra bağıra kaçarken görmüş onu. Üzerine biri çullanmış Karabasan gibi uykudayken. (KK:Halil Sağlam)

12. Adımın kendisi korkuyor öyle bir şey yo. korkuyor. Karabasan diye bir şeyden adam korkmuş. karabasan diye bir şey var aslında. (buradaki beden dilinden ve sözcükleri vurgulamasından inanmadığını söyleyeceğini zannettik. Fakat bizi yanıltıp karabasanın var olduğunu söyledi.) var da ben bir defa gördüm, gördüm derken duydum. bir arkadaş vardı benim yanımda yatıyordu. Adam patır patır ediyor. adamı tutmuş işte o şey. (Muhammed Cindoruk) (Bayram Gültekin: Uykudadır.) Evet uykuda geliyor. Adam kalkamıyor. kalkamıyor. Patır patır ediyor. Lambayı çevirdim adama. adam oh kurtuldum dedi. Sen niye bana çevirmiyorsun lambayı dedi ? (Bayram Gültekin: Seslenmen lazım ya da görmen lazım ışık tutman lazım. bir kere oldu işte böyle bir şey de ama adamın kendisinde var öyle bir şey. ocakta yok. Adamın kendisinde vücudunda var.)

13. Her insanın üzeride oluyor böyle şeyler. (Konuşmacı aslında bu cümlesiyle sohbe katılmak istiyor.) (B.T.: sizde de mi var?) Yok ben de yok. (B.T.:Siz duyduğunuz o zaman böyle hikayeler.) Bir arkadaşıma olmuş da ben ışığı çevirdim öyle kurtuldu. Karabasan diye bir şey herhalde. (B.T.: Peki bu boğmaya çalışan varlığı gördünüz mü?) Uykudayken göremezsiniz. Karabasan uykuda boğmaya çalışıyor seni. o an uyanmazsan boğar seni. Arkadaş benim arkamda uyuyormuş. O şey arkadaşın boğazına yapışmış. Onu boğuyormuş. Arkadaş kurtulamıyormuş. Genellikle böyle şeyler ocakta yalnızken olur. Ocakta yalnız giderken sanki böyle arkandan biri geliyormuş gibi oluyor. (...) Kuyubaşında, yine siz beni dedi demeyin de, Karadağ Halit Çavuş böyle bir şey yaşadıydı. Siz böyle şeyler yaşamışsınız demeyin de az önce bize sorduğunuz gibi sorun. (KK:Ünal Porsuk)

3.4.2. Yalnızlık Halinde Yaşanan Memoratlar

1. Bir de şöyle bir anım oldu Temel Abi. Kuyu arıza yaptı 19'da bir gün. O gün elektrikler gel git yapıyor kimse girmiyor acağa o yüzden. O gün biraz sıkıntı vardı. Hem sinyale bakıyoruz hem de tulumbalara bakıyoruz. 104

tulumbayı bilirsin Temel Abi bizim orda, büyük tulumba. O gün kimse de gelmedi sinyali bırak tulumbaya gider misin dediler. Haber göndermişler. Dediler ki adam yok kendin gidebilir misin? Dik varagelleri duymuşsundur abi yukarıda. Yol çok uzak. Tamam dedim cesaret ettim giderim dedim. Çıktım ben yola. Sanki arkamdan biri geliyor yani, tutacak arkamdan beni. Beş senelik madenci hayatımda oldu bu olay. Ben yürüyorum benimle birlikte bir şey yürüyor sanki suyun içinde. Geri döneceğim, geri dönersem o korkuyu da yeneceğim. Ama geri de dönmek istemiyorum. Bir adım hızlı atayım bir an evvel tulumbaya varalım da orada onunla muhakeme edeceğim hesabı yapıyorum. Allah'ım dedim ya..geri dönsem? Hızlandım bir an evvel tulumbaya varmak için. Orada ışıklar var hesabı yapıyorum. Elimdeki lamba en fazla önümü aydınlatıyor. Arkaya tutsam beş metre arkam aydınlanıyor. Tulumbalara vardım. Tulumbalardan telefon açtım ben burada yalnızım, buraya adam gönderin, ben buraya gelirken ürperdim dedim. (KK:Nevruz Ertuğrul)

2.Orada Tokmakkelebe'nin ağzı diye bir yer vardı. Oradan çok korkuyordum ben. Ocaktan çıkarken bile yine çok korkardım. Tokmakkelebe'nin orda ölmüşler var ya... O kapının ağzı betonla kapatıldı. O kapılar güm güm ederdi oradan geçerken. Ama bana mı öyle oluyor başkasına mı öyle oluyor bilemem yani. Mecbur ocakta çoğu yerden kendim geçerdim. Tokmakkelebe eski ocak, kapatılmış ocak, ocak içinde daha önce çalıştırılmış ama arası sonra kapatılmış. Ocaklar şöyledir yüz metre yüz metre ayırmışlar. Arada on metre topuk bırakırlar. Haa yine bir mevzu daha oldu..aynı yolda değil de yine aynı katta. Yani şimdi bu ocaklar böyle kat kattır. Yüz metre, iki yüz metre..tam altmış iki kilometre yol vardır bizim ocakta. Şimdi şöyle bir mevzu oldu ocakta. Çamlığa gidiyorum. On yediden girdim ocağa. Çamlık tarafına gidiyorum. Karşıdan birisi lamba tuttu bana. Çamlıkta altmış iki kişi öldüydü. İssiz kimse yok, 45 dakika yürünecek yol. Lamba tutunca dedim ki ben bu adama yetişeyim. Beraber gidelim diye düşündüm ben. Çabucak koşa koşa yetişeyim diye ben şimdi açtım ayakları yarışmaya başladım. Kıvrak gidiyorum. Gittim gittim adam yok. Bu adam beni tanıyor mu ki benle eğleniyor mu ki buraya saklandı dedim. Adam direklerin arasına saklandı herhalde dedim. Beni korkutacak dedim. Ana yoldan çıktım. Adam arıyorum ben orda. Böyle ararken ararken adamı, önümde beton pana! Pana, bitmiş ocağı kapatmak ve hava almasını engellemek için yapılan kapı gibi set. Panalar ana yolun kenarındaki tali yollarda bulunur. Oda oda sıra iledir.) Bana hayal oldu, gittim. Aydınlardan Seymenlerden Fatih diye bir çocuk var belki ismini duymuşsundur. Bundan beş dakika evvel biri geldi mi buraya dedim. Çocuk, akşamdan beri ilk sen geliyorsun dedi. O zaman ben uyandım. Böyle bir şey oldu bana. (KK: Recep Egeli)

3. Benim yaşadığım yok ama bir arkadaşım yaşamıştı o anlatmıştı. Gece vardiyasında kendisi, 92'ye iniyor bu. Biraz gidiyor. İleride bağırsız bir yer var ya, sonra demir bağların yapıldığı yer yani. O bağırsız yerden geçerken bir veriyor şamarı birisi buna. Ada sapıtmış ya. Ben diyor sağa bakıyorum

sola bakıyorum kimse yok diye bana anlatıyor bunları. Yani böyle şeyler ocakta oluyor yani. (KK: Kazım Yavuz)

4. Tabi. Ama ocakta bizi rahatsız edenler de var yani. Ben mesela bazen ocakta duramıyordum. Bana böyle geliyorlardı. Bir sinir basıyordu beni. Ocaktan dışarı atmak istiyordum kendimi. Ama bir zaman sonra geçti rahatsızlığım çok şükür. Vardı bende yani öyle şeyler. (Müdür Bey işçisine senin kişiliğinde vardır belki öyle bir şey dedi onu ciddiye almayarak. Çünkü işçisin işi kaytarmak ocaktan çıkmak için böyle davranmış olabileceğini ima ediyor.) Hayır müdürüm. Ben işimi seviyordum. Ama böyle bir şey ben sıkıyordu ocakta. (B.T.:nasıl görüntüde bu varlık, insan şeklinde mi?) Tabi tabi. Bir şey beni durduruyordu ve olduğu yerde sıkıyordu beni. (Bizi değil de daha çok arkadaşlarını ikna etmek için bu yaşadıklarına şahit olan arkadaşına bunları sormalarını istiyor.) İsmail Çavuş vardı ya emekli olan ona sorabilirsiniz isterseniz bunları. Şimdi iyiyim çok şükür. (B.T.:Bu varlık sizi sürekli mi rahatsız ediyordu? (Bu soruyu anlatmaya devam etmesi için soruldu.)) Evet evet. O zamanlar olduğum yerde duramıyordum. Bunlar bana gözüküyorlardı. Ben sana şunu söyleyeyim mesela benim yanıma adam geliyor gibi oluyor. Bir bakıyorum adam yok. Ben de vardı. Ben de vardı zaten (B.T.:sizi rahatsız eden sizdeki mi yoksa başka varlık mı?) (Bu soruyu yanıtızsız bıraktı.) Mesela şöyle söyleyeyim size. Ben çalışıyorum. Şurda Recep Ağa var gibi. Bakıyorum kimse yok. Ben de var zaten. Ben ocakta çalışmadığım için beni hastaneye yatırdılar. Psikiyatri servisinde yattım. Fakat fayda etmedi. İlaçlar daha beni delirtiyor. İş yerinde arkadaşlarımla çalışırken hiçbir şey yok. Gelmiyor o zaman. Ama kendi başıma çalıştığımda devamlı hissediyorum. Yanımda insan var gibi ama bakıyorum ama kimse yok. Mesela bu arkadaş geldi yanıma çalışmaya o zaman sorun yok. Yalnızken geliyor. Böyle şeyleri yaşamayan bilmiyor gerçekten. Çoğu kişi böyle şeylere yalan diyor inanmıyor ya. Allah böyle şeyleri kimsenin başına vermesin. Çok zor bir şey. Böyle şeyler ocaklarda yaşanıyor. Ama anlatmak istemiyor kimse. Çekiniyorlar.(Ünal Porsuk: Ocakta bir sefer yaşamış adam anlatır ama senin gibi hem ocak da hem dışarıda yaşamış kişi anlatmak istemeyebilir.) (KK: Bayram Gültekin)

5. Bizim 60 badı var ya dört vardiyasında. Banttan aşağı indim, dikildim. Saat yediye beş vardı. Yirmi metre gittim aşağıda ışık yandı batın boyunda tamam mı? O bana ışık tuttu ben ona ışık tuttum. Işık aşağı düştü. Işık aşağı düşünce söndü. Dedim acaba kablo falan mı kesiyor birileri dedi. Ben kıvrardım yine. Tekrar yandı ışık. O bana ışık tuttu ben ona tuttum o bana tuttu. Ama mesafe uzak. Gerçek yani başıma gelen şey. Ben yine peşine gittim kıvrak kıvrak. Orası her zaman kullanılan bir yer değil. Oradan ya emniyet geçer ya da bizim gibi nakliyatçılar geçer. Bastığın zaman izi belli oluyor tamam mı yerde toz olduğu için. Işığın olduğu yerden kimse de geçmemiş. Bant dibinde kimse yok. Oradan geldim bizim burda yeni kuyuya 60'ta sıhhiyeye sordum. Burdan gelen geçen var mı diye. Yok kimse geçmedi dedi. Bu geçti benim başımdan. 26 seneyi çalışıyorum madende. Bazı arkadaşlara anlattım ama bana inanmadılar ama başımıza geldi. Yalnız o

ışık tutan yerin arkasında ana yolda işçi arkadaşlarım motorcular yani anlattı. Büyük motor var bizim çalışıyormuş ama yürümüyormuş.92 Grizusu olduğunda o bölgede kalanlar olmuş zaten. Benim abim de kaldı grizuda. Ben onun yerine girdim. Babam da 77 Almanya'da göçükte kaldı. Hatta bizim şef vardı ona anlattım bunu. O da hemen Kazım beyi aradı. Kazım bey de ona bal yemiştir demiş benim için. (Gülüşmeler) Işığı ben suya tutup sudan paralayacak da değil. Çünkü su yok orada. Ne alakası var ya balla. (KK: Halit Aydın)

3.4.3. Mekana Bağlı Memoratlar

1. O benim korktuğum yerde (Tokmakkelebe) ama ben kendim görmedim duydum. O yerde bir olay daha olmuş. Orası göçmüş orayı açamıyorlarmış. Yani bağ yapamıyorlarmış, ilerleyemiyorlarmış. Kimse oraya bağ yapamıyormuş. Bir adam geliyormuş bağ yapıp gidiyormuş. Şimdi o zamanda yanındaki vardiya arkadaşları bağ yapamıyor. Adam da bunu vardiya arasında yapıyormuş. Birinci vardiya gidiyor yapamıyor, ikinci vardiya gidiyor yapamıyormuş. Nasıl oluyor demişler bu adam yapıyor. Adamı sıkıştırıyorlar nasıl yaptığını öğrenmek için. Sen buraya bağı nasıl yapıyorsun diye. Sen bizle de çalışıyorsun bu bağı nasıl yapıyorsun diye adamı sıkıştırıyorlar. O zaman adam söylüyor. O adamın yanına o adam çalışırken bir adam gelip yardım ediyormuş. Motor gördüm dedim ya oraya. Tokmakkelebe'nin oraya gelmiş adam yardım edermiş. Ondan beri adam kimseye söylemiyormuş. E adamı sıkıştırınca adam söylüyor, itiraf ediyor. O adam yine geliyor. Buna bir tokat atıyor, çekip gidiyor. Allah'tan işte doğru mudur bilmem. Ben kendi gözümle şahit olmadım. Bunu duydum. Yardım eden adam kim bilmiyorlar. Allah tarafından işte. (KK: Recep Egeli)

3. Sizin bahsettiğiniz gibi cinli perili hikayeler burada var mı bilmiyorum. Ama kanlı baca diye bir hikayeden bahsederler. Çok önceden bir ocak varmış. Kanlı ocak derlermiş. o ocakta bir kartiye dedikleri vardiya işçileri kalmış değil mi? Kartiye ocağa gittiği zaman ocak göçmüş ve tamamı orada kalmış ve hepsi de ölmüş. Cinli perili hikayeler yaşanmış oralarda ama bu olaydan önce sonra mı bilmiyorum. İşte madenci uyuduğunda olağanüstü bir şey yüzüne vurmuş gibi anlatılanlardan duyduklarımız da var. (KK: Ahmet Eyrilmez)

3. Şimdi arkadaşlar benim de bildiklerim eski insanların anlatması onlardan duyduklarımız. Aslı vardır yoktur biz o kısmında değiliz. Burada bir kanlı baca var. Kanlı baca varmış zamanında. ("Kanlı bacanın nerde olduğunu tarif eder misiniz?" sorusuna kaynak kişi, "Bilemiyorum. Oraları görmüş bilmiş bir değilim. Sadece ve sadece böyle anlatanlardan duyduğum. Sen nasıl benden duyuyorsan ben de anlatanlardan duydum. Kanlı bacanın yerini bilmiyorum." yanıtını verdi. Birkaç kişi yerini tarif etmeye çalıştı. En son şunu yazdırdılar: Asma İşletme Müdürlüğüne bağlı Üzülmez Müessesesi 38 taraflarında Kanlı baca olarak adlandırılan yer.) Kanlı baca aslında bir galeri. Çünkü kartiye kalmış orada. Göçük oluyor üretim kartiyesinin bütün elemanları orada kalıyor. Kartiyede kaç kişi var

bilmiyoruz. Ama 20 kişi olur ama 30 olur. Belki de 70 kişiydi. Sayıyı bilmiyoruz. Orası göçünce komple orası kapanıyor. Oradan hiçbir kimseyi alamıyorlar. Normalde bir göçük olduğunda orası açılır, oradakiler alınır. Buradan (kanlı baca) kimseyi alamıyorlar. Kapatıyorlar orayı. İlerleyen zamanlarda ama 10 sene sonra ama 20 sene sonra burayı tekrar açmak istiyorlar. Çalışma yapılıyor. Örnek vereyim size vardiya gidiyor belli bir ilerleme yapıyor. Diğer vardiyaya tertip veriyor. Biz şunları şunları yaptık siz devam edin. Gidiyorlar bakıyorlar onların yaptığı hiçbir iş yok. Onlar sökülmüş dağıtılmış. Tertip alan yeni vardiya yeni işler yapıyor. Onlardan sonra gelen vardiya işe başladığında ise yapılmış yine bir şey yok. Herkes yaptığı işi söylüyor gelen yeni vardiyaya fakat gelen vardiya işe başladığında görüyor ki hiç bir iş yok. En sonunda artık orada çalışmayı iptal ediyorlar. Orası öyle kapalı kalıyor. Bizim bildiğimiz gizemli olay bu. Neden kanlı baca diyorlar? Çünkü oradan epeyce zaman kan akmış. Hani suyu geliyor ya o gelen sudan epey zaman kan gelmiş. Oradan doğru kanlı baca kalmış adı. Bak ben böyle biliyorum. Bak bekçi arkadaşımız bunu duyduysa bunu duymayan yoktur Zonguldak madencilerinde. (KK: Satılmış Aydın)

4. Bunu ben eskilerden duydum. Bu bizim Demir tamburu var ya oradan bir dereye gidiyor ya benim büyüklerden duyduğum derenin kenarlarından doğru desendire var. Evet. Bak benim bildiğim olay şu: şu dere ya şu derenin oradan ocak girişi, nefeslik, var. Düz burdan giriyorsun. Onda sonra aşağıya iniyorsun, desendire. Aşağıya indin. Düz gidiyorsun bir desendire. Tekrar merdiven gibi bir desendire yukarı çıkıyorsun. Tekrar düz gidiyorsun. Buradaki çalışma sistemi buymuş. Şimdi burada büyük bir sel olmuş. Sel olduğu zaman burada derede bu desendireden buradaki düz alan komple suyla doluyor. Dolduğu zaman o zamanki teknikle oradaki suyu boşaltamamışlar. Günlerce o insanlar orada kalmışlar. Borulara vurup alın kardeşim bizi diye yardım istemişler. Ama alma olayı yok. Sitim boruları var ya sitim borularından nefes almış adamlar. Daha sonra ilerleyen zamanlarda burada söküm olduğu zaman, bu olayın tarihlerini, yaşadıklarını boruların üzerine kazımışlar. ama hiçbir zaman oradan cenaze alınmamış.(Cenazeler yok olmuş) Ocağa girilememiş yani. Orada kalan kartiyenin tamamı şehit oldukları için ortada ceset meset yok ortada. Yani ilerleyen zamanlarda oraya girdikleri zaman ne zaman girdiklerini bilmiyorum oradan ceset alınamamış. (Bahattin)

5. Üzülmizde Kanlı Bacayı ben de duydum. Şimdi üç vardiya siz tertip yazıyorsunuz. Mesela diyorsunuz ki beş kişi batı bacağa bağ yapın diyorsunuz. Bir tane vardiya yapıyormuş diğer vardiyalar yapamıyormuş baca taş diyorlar veya kazınmıyor diyorlar. Ama vardiyanın bir tanesi sürekli yapıyormuş Adamı çağırılmışlar. İki vardiya bunu yapamıyor. Sen nasıl yapıyorsun demişler. Ben yapıyorum demiş. Adamı söylemesi için zorlamışlar. Adam anlatmış, ben yapmıyorum, ben elimi dahi sürmüyorum. Oradakiler, çalışıyor bağı yapıyor, demiş. Bu gerçek veya değil. Ama işçiler arasında anlatılıyor. (KK: Sebahi Aynalı) (Bu ortamda bu anlatılara inanmayan Emre Bey'i ikna etmek için anlatılan anlatılar bunlar.)

3.4.4. İşe Gitmeden Önce, İş Anında veya İşten Dönüşte Yaşanan Memoratlar

1. *Tabi tabi. Ben birinde (bir gün) 92nin alman kuyusu vardı çamlık batıda. Alman kuyunun orda Çamlıkta çalışıyoruz. Orda çalışırken erken geliyordum bazen. Alman kuyunun vinci, Alman kuyunun orası kömür alındıktan sonra vinç söküldü, simsiyah rutubetlidir orası. Şuraya bir gireyim bakayım dedim vinç dairesine. Bana yarar ne var burada diye bir bakayım dedim. Vinç dairesine girdim ben aşağı bakıyorum yukarı bakıyorum lambayla cıvata falan var mı işe yarayacak diye. Kodostoruz ya a canım. Öyle aşağı yukarı bakılırken aynı senin ocak sahibi varmış demen gibi "Ne arıyorsun burda lan?!" diye ses geldi kulağıma. Vallahi böyle bak. "Ne arıyorsun burda lan?!" diye ses geldi kulağıma. Halbuki ne olacak orda kimse de yok. Ben kendimim o memlekette. Herhalde o suyla beraber taş yuvarlandı ses yaptı. Orda senin demen gibi bir korku girdi kalbime vallahi 92nin dibine gelinceye kadar sırtımdan paçalarımından aktı ter korkumdan. Aslında öyle ocak sahibi diye bir şey olamaz yok öyle bir şey. (KK:Turan Yılmaz)*

2. *Duyuma açısından ben şunu da duydum. Cemal Çavuş'un panasında tüm vardiya ekibi ocağı (çalışmayı) bırakmış. Gelen vardiya ekibi panada çalışır vaziyette işçi gördüğünü görenler ve anlatanlar var. Vardiya arasında ocak kendi kendine Allah tarafından çalıştırıldığını yardım olduğunu söylerdi bizim büyüklerimiz. (KK:Mehmet Ertuğrul)*

3. *Ocak sahibiyle ilgili ben de şöyle bir olay yaşadım. Kozlu'da çalışırken oldu bana da. Saat sabah beşe doğru kuyudan geliyordum. Gece vardiyasından çıktım. Tam Sağlık'ın ilerisindeki viraj var. Bu tarafa dönersen kuyu dibine, bu tarafa dönersen yola gidiyorsun. Tam da bu demir bağların dibinde kara bir musluktan su akıyor böyle. Gülme ya ciddi bir şey anlatıyorum (bu ifadeyi Aydın'a karşı kullandı. Aydın da buna karşılık ben de yaşadım dedi). Sabah ezanı okundu belki de. Uyku sersemliği yoktu ben de. Paçalarını sıvamış. Baretini kenara koymuş orada abdest alıyor. Orada çeşme falan yok aslında. Bana öyle göründü. Selam verim ben buna. Selamımı almadı. (Bu ifadesinden hemen sonra ortamdakiler hep bir ağızdan neredeyse ama abdest alıyordu dediler). Sonra ben elli yüz metre falan gittim. Bu benden niye selam almadı diye düşünüyorum yürürken. Sonra arkama baktım ama göremedim bunu. Benim de başıma böyle bir olay geldi. Ben sonra fark ettim bu gördüğüm işçinin ocak sahibi olabileceğini. Çünkü orada musluk falan yoktu. Ocağın içinde musluk ne arar! (KK: Soner Uyan)*

4. *Şimdi ben yaşadığım olayı anlatacağım ama belki inanmak istemezler. Ben şimdi 4-12 vardiyasının başında ocaktaydım. 302 pananın orda kimse çalışmıyor. İn cin top oynuyor yani. Şimdi o kısımda bir tane kablo vardı. Kabloyu megal yapacağız (megal yapmak kabloyu muayene etmek, ölçüm yapmak anlamında). Kabloda 16 pananın orda kaldı. Ben Atilla'ya dedim ki git megali al da gel. Ben sen seni burada bekleyeceğim. Şimdi ben bunu anlattığımda bana korkmuşundur dediler. Korksam insan kendisi durur mu*

Temel Abi? Korksak orda durmayız. Korkmadım. Atilla megali almaya gitti. Şimdi oturuyorum. Ayağa kalktım. Elimi cebime koydum. Telefon başladı çalmaya. Telefon çalıyor. Görüyorum telefonun çaldığını sarı telefon çalıyor. Telefon çalıyor ama ben bakmıyorum. Aşağı dolaş yukarı dolaş telefon hala çalıyor. Şimdi, gittim telefonun avizesine elimi uzattım ama vazgeçtim açmadım. Atillagil gelmediler. Aradan bir yarım saat geçti. Merak ettim aşağıya indim 16 pananın oraya. Atilla beni sen mi aradın dedim. Yok, ben aramadım dedi. Tekrar yukarı geldik. Telefon falan yok. Telefon gitmiş. Ama gördüm, duydum, elimi uzattım. Başıma bu geldi. Hani gece vardiyası olsa uyku semeleği diyeceğim ama 4-12 vardiyası. Ya korksam Atilla'yı aşağıya kendisi yollamazdım. Hani beraber gidelim derdim korksam. Biz telefonu yarım saat aradık Atilla'yla. Aşağı bak yukarı bak telefon yok. Başıma bu geldi. Ben bunu anlattı kimisi korkmuşsundur diyor. Kimisi de iyi ki telefonu açmamışsın diyor. (KK: Aydın Ercan)

5. Kapı kırıldıydı onu tamir etmeye gittiydik Alman kuyunun oraya. İsmail: iki kişi gittik oraya. İş bir an önce bitsin de gidelim diye bakıyoruz. Çünkü bizim 300 kuyuda insan alımı biraz zor.(300 kuyuda çalışan işçi yokmuş o zamanlar) Bir an önce bitirelim de tulumbacılarla çıkalım diye düşünüyoruz. E bizim İsmail Abi de var yine tarikatçı. Bunla ikimiz çalışıyoruz bir an önce iş bitsin diye. Sonra kapılar açılarak geldiğini gördüm ben ocak adamını. Ama onun ocak adamı olduğunu sonra fark ettim. Kapılar açılarak geldiğini görünce herhalde oralarda işçiler çalışıyor diye düşündüm. Kapı açıldığını hissediyorum yani. Hava akımı oluyor ya kapı açıldığında onu hissettim. Şimdi ben kapının altını yaptım. Yanımda bir tane adam dikiliyor. Bir dakika abi dedim. Kapıyı çakayım geçersin dedim. Şimdi kapıyı çaktım ben tam adama geç diyeceğim baktım orda olmayan bir duvardan adamın Alman kuyuya tarafına döndüğünü gördüm. Sanki Alman kuyu beri gelmiş. 300 500 metre ötede olan kuyu sanki önüme geldi. Adam oradan döndü gitti. Alman kuyu nasıl önüme geldi be anlamadım. Çünkü arada daha bir sürü kapı var. Şimdi bizim tarikatçıye amcaoğlu dedim ben gördün mü adamı dedim ben. O bana sus dedi. Herhalde ben o da gördü dedim. Sonra iş bitti. Noldu, dedi bana. Ben sen gördün mü adamı dedim. Ne adamı dedi bana. Bir adam geldi dedim. Kömürde çalışıyor herhalde yüzü de karalı hani. Bıyıkları falan, bizim Acı Mehmet'e benziyor. Orda kömür çalışması da yok ya herhalde dedim ben yanlış biliyorum orada kömür çalışması var. Tarikatçıye tekrar sordum. Sen gördün mü bir adam geldi başımızda dikildi dedim. Yok, ben görmedim dedi. Öyle bir şey geldi yani başıma. Ama onda ben öyle şey düşünmüyordum. (KK: İsmail Aslan)

6. Şunu söyleyeyim sana ocaktan geliyorum. Sabaha yakın birinci vardiyanın arabasıyla. Vallahi böyle elimde elektrik. Geldim. Yürüyerek nerde böyle araba falan yok. Tepeden beri geliyorum. Kendimim kimse yok yanımda. Tam şimdi, aşağı yolda şimdi Bekleşin evi var, Meyrem kadının evi var. Tam Meyrem kadının evinin oraya geldim. Elektriginin ışığına kuyruklu bir şey takıldı. Vallahi böyle kuyruklu gelen bir şey takıldı. o yana tutuyorum elektriği o yana gidiyor. Bu yan tutuyorum bu yana geliyor. Elektriğin ışığında aşağı yukarı geziniyor bu kuyruklu şey. Kedi kadar

oluyor fare kadar oluyor. Küçülüyor, büyüyor bir şeyler yapıyor. Ama bende de korku yok öyle. Yollar bu kadar geniş değil. Ancak öküz arabası sığıyor o da duvarlara yanlara vura vura geçiyor öküz arabaları. Eyyena (Eyyan) kadar geldim. Bizim eski eve, oğlanın söktüğü eski ev, elektrik yine elimde. Yine kapıda iniyor çıkıyor o kuyruklu şey. Kapıyı açtım eve çıktım. Odaya girdim. Soyundum. Lavaboya gittim. Yatacağım. Lavaboya gittim. Tuvalette de aşağı yukarı geziniyor. Beni bırakmıyor. Vallahi böyle. Geziniyor aşağı yukarı. Allah Allah dedim böyle. Valla dün akşam gibi her şey aklımda. Allah Allah dedim. Allah Allah dememle böyle ocaklığın arkasına doğru kayboldu gitti. Daha bir daha ondan görünmedi. Her şeyin başı Bismillah. Her şeyin başı Allah'tır kızım. İşte öyle. (KK: Turan Yılmaz)

7. Eskiler anlatıyordu. Adamın biri kaybolmuş ocakta. Adam üç gün sonra davul zurnayla gelmiş. Valla öyle diyorlardı bak. (B.T. :bu bahsettiğiniz olay ne zaman olmuş ya da size kim anlattı?) Daha eskiden olmuş, öyle arkadaşlar anlattılar. (B.T. :Bu duyduklarınız hala anlatılıyor mu ?) He, bunlar konuşuluyor. (arkadaşlarını göstererek) bunlar kartiyede çalışanlar. Belki bunlarda vardır anılar. Apo gel. (KK:Muhammed Cindoruk)

8. Ocak sahibini anlatırlardı ama biz yaşamadık. biz denk gelmedik. Arkadaşlarımız anlatırdı. Işığı görüp ışığa doğru gidip ışığında ondan devamlı uzaklaştığı gibi olaylar yaşadıklarını anlatmışlardı. Bunu yaşayan arkadaşlarımız iki kişiymişler. Kartiye üçte ayakbaşıda olmuş. öyle bir şey yaşanmış. Yok beş yıl önce. (KK: Muhammed Cindoruk)

9. Ocak sahibi ile ilgili beni yaşadığım değil de birebir arkadaşımın anlattığı olay var. Onun haricinde benim başıma hiç gelmedi. Orhan Sezer diye bir arkadaş var. Bu işçiyi vardiya başı yolluyor. Amir kendisi nezaretçi. Sonra arkasından tek başına gidiyor. 01'de yani gece vardiyası. 485'te tulumba var ya tulumbanın orda bir ışık görüyor. Selam veriyor. İki üç adım atıyor. Selamını almıyor. Şöyle bir dönüyor, bakıyor. Bir tane adam oturuyor. Kafasında baret ama adamın yüzü yok. Şimdi besmele falan çekiyor. Oradan kaçıyor. Bir bunu biliyorum. Onun haricinde bilmiyorum. Ben yaşamadım. Belki bu dava on senelik davadır. (Bunu size arkadaşınız nasıl anlattı?) Yıllar sonra muhabbet arasında anlattı. Şu zaman benim de başıma şu iş geldi dedi. Anlattı. Baret var ışık var elbise var ama elbisenin içinde beden yok, adamın yüzü yok. Bazı uydurma hikayeler de anlatıyor. Ama bu adam yaşamış bunu. Bu adamın özü sözü birdir. Yıllarca beraber çalıştığım biri. Korkutmak için veya hava atmak için uydurma hikayeler de oluyor. Ama şu an hatırlamıyorum valla. Yalnız bu olay birebir yaşanmış. Ertesi gün tekrar bakıyor yok öyle bir şey. (KK: Halit Aydın)

10. Ben ocakta değil de ocak dışında ocağa yakın yerde yaşadım. 2010'da işe girdim. Bir sene bir buçuk sene geçti. Motosiklet aldım kendime motorla gidip geliyordum işe. 11 vardiyasında işten çıktım burda. Sürekli de okurum ben, bizim kireçlik tepede mezarlık var ya oradan geçerken. Motosikletle gidiyorum o mezarlığın oradan doğru, upuzun boylu simsiyah bir şey tam önümden bir geçti, taş duvara girdi, kayboldu. Orada okudum

ben yine. Sonra tam ateş eve vin. Ertesi gün motoru sattım. Gittim cami hocasına sordum böyle böyle bir şey var. Dedi ki su kenarı var mı? Dedim ki aşağısı zaten deniz. Aha gözümün önünden geçti, duvara girdi kayboldu böyle abi. Sayıların aile mezarlığı var ya o duvara girdi kayboldu. Öyle bir şey gördüm saat gece on iki falandı. Hoca akşam ezanından sonra gece su kenarına inerlermiş dedi. Hocanın dediği akşam ezanından sabah ezanına dere kenarında, su yataklarında, bulunurlarmış. Akşam ezanından sonra kül, çöp su yataklarının kenarlarına dökülmezmiş. Onların sofraları oluyormuş. Hocanın dediği bana bu. Hoca, oğlum iyi ki sana değmedi dedi. Değseydi çarpılırdın dedi. Motosikleti sattım, araba aldım hemen. Ama yine arabayla da geçerken korkuyorum. (KK: Yenal Uncu)

11. Stim boruları var ya stim boruları. İki kişi kovalıyor adamı iki kişi. yakalasalar dövecekler diyor. ama kim olduklarını bilmiyorum diyor. Stim boruları var ya yol kenarında oraya atladım diyor. Ereğlide arkadaşım. o yaşamış. (KK: Muhammed Cindoruk)

12. Az önce anlattığım gibi. Recep Gümüşler vardı Alacağzı'nda çalışıyorlardı. Onlara ustaları anlatmış. Onlar da bize anlatmışlardı. İşte ocakta kanatlı bir şey gelmiş. Ustayı dövmüş. Uyutmuş. Sabaha kadar almış. Birini bağlamış. (KK: Metin Artırmak)

13. Ben hiç karşılaşmadım. Fakat çok duydum. Bunları gördüğünü söyleyen çok işçim oldu. Her ocağın bir sahibi olduğu bilinir ve madenciler arasında çok yaygındır. Hatta bir gün bir işçim gece vardiyasında ocak sahibinin sürekli kendisini rahatsız ettiğini ve ocağı bırakıp gitmek istediğini söylerdi. (KK: Nuran Türkmen)

3.4.5. Kaza Anında Yaşanan Memoratlar

1. Şimdi ben Varagelde bant tamburunun bakımını yapıyorduk. (Burada benim anlamadığımı anlamayınca tamburu açıklamayıp bant tamiri yapıyorduk dedi) bayramcıydık. Bant tamburunu değiştirirken varagelde halatta boş araba vardı. Vincin başına da geliyor arkadaşın bir tanesi. Ben bakalım bunu çalıştırayım arabayı yukarı çekeyim diyor. O arabayı çalıştırdığında bizim ondan haberimiz yok onun da biz de haberi yok. Orada dikkatsizlikten yani ben arabayla bandın arasına kısıldım. Ondan sonra beni hastaneye götürmüşler. Bu Tasimin (Tahsin) oğlu vardı Abdullah rahmetli. Biz Abdullah'la çarşıda geziyoruz. Abdullah rahmetli burada grizuda öldü. Ben eve gideceğim diyorum. Bayramda çalışıyor muyum çalışmıyor muyum bilmiyorum. Hafızam kaymış. O gel gidelim diyor biz çarşıda dükkanları geziyoruz. Ben sonunda ona dedim ki ben eve gideceğim beni evden beklerler dedim. Ben seninle gelmiyorum dedim. Tabi ben bunları görürken komadayım. Beni kaza geçirdiğim yerden çıkarmışlar, götürmüşler hastaneye. Sonra ben uyanırken böyle baktım tavana lambalar var. Dedim ben benim evde lamba yok. Hani bu hastanenin uzun lambaları var tavanda ben de böyle lamba yok diyorum. Ben kendime gelince gördüm ki kaza geçirmişim. Ben o rüyamda o arkadaşımınla gitseydim eğer Allah'ın

Takdiri ölüyormuşum. O beni almaya gelmiş ama ben onla gitmedim. Abdullah'la beraber çalışıyorduk köyümüzden. Aramızdaki bağ oydu. Ben o kazayı geçirince bir gürültü oldu. O gürültüyle birlikte Abdullah beni aldı götürdü. (KK: Ethem Keskin)

3.4.6. Yazılı Kaynaklardan Derlenen Memoratlar

1. Ethem Çavuş on dört yaşında madencilğe başladığı sıralarda, günün birinde ustası ir iş için çavuşumuzu ıssız ve başıboş bir başyukarıya salmış. Ethem Çavuş bu ıssız başyukarı doğru korku içinde yürürken, Hazreti Arap karşısına dikilmiş ve elindeki gürzüyü sallayarak:

-Dur, demiş. Bir adım daha atarsan gürzüyü tepene yersin.

Arap ki ne arap! Ethem Çavuş netsin? Serde "acamılık" da var, paniğe kapılmış ve tüm gücünü bacaklarına vererek... Sen misin kaçmak isteen? Arap, kafasına gürzüyü indirdiği gibi Ethem Çavuşu olduğu yere soluksuz sermiş...

Ethem Çavuş'u iki saat sonra bulup ayıltan arkadaşları anlatmaya çalışmışlar ki var gücüyle koşmak isterken kafasını çarptığı şey, galeride kırılmış ve bir insan boyu yüksekliğinde sarkmış olan bir direk bağıdır. Ama Ethem Çavuş, boş ve karanlık dehlizde büyük bir korku ve panik içinde gerçekte mevcut olmayan arabı gördüğünü sanmaktadır. (Kalyoncu 2005: 391)

2.Eskiler madende, melek, cin, peri tarzı şeyler olduğunu, onları gördüklerini anlatırlardı. Bizden önceki elektrikçinin anlattıklarını söylüyorum. Adam yerin altında, elektrikçi, kapalı bir yeri var, kapatıyor kapıyı, uyuyacak, artık rüya mıdır nedir, boğuşuyor bir şeylerle, uyandığında bakıyor her yerinde çürük var. Acıyor filan böyle. Böyle şeyler duyardık. Mesela ben, elektrik arızaya gidiyorum, alıyorum malzememi, filanca yere, arıza var, içime bir kuşku giriyor, iki de bir arkama bakıyorum, oraya varıncaya kadar iyice terliyorum, böyle bir şey yani.(Ömek 2011: 95)

3. Şöyle yani başımdan geçen bir olayı anlatayım. Kuyuda 90,,da grizuda 300 adam öldü. Millet korkuyor, kuyuya giremiyor. Ben vinçte yatarsım. Bana soruyorlardı, "sen nasıl bunu yapıyorsun? Geçe şu gelir bu gelir. Ben yine tek başıma kendim yattım yine vinçte. Gece camı bir arkadaş vurdu, beni içeri al diye, ben kapıyı kilitlediğim için içeri giremiyor. Bende yorgun ve uykuluyum, kalkamadım, o arkadaşta kapıyı açamadım. Ben ama çok rahatım o kadar rahatım ki hiç korkmuyorum, bildiğim duaları okuyorum rahatım. Sabah oldu, arkadaşlar orada oturuyor, ben kusura bakma benim beyin durmuş kapıyı açamadım dedim. Arkadaş ne gelmesi dedi, ben gelmedim ki ne kusuru. Ama ben felaket oldum. Ben kilitlendim. Arkadaş değil ama biri gelmiş fakat ben ona kapıyı açmadım hiç aklımdan çıkmaz. Çok korktum. (Ömek 2011: 97-98)

3.4.7. Memorata İnanmayanların Anlatıları

Daha önce dinlenen memoratlar yeni memoratların oluşumunu etkilemiştir. Kaynak kişiler alan araştırmamızda yaşadıkları tabiatüstü olayları rüyaydı, halüsinasyondur, çalıştığımız yerde bulunan gazlar bizi etkilediği için ya da daha önce büyüklerinden dinledikleri cinli, perili hikayeler sonucu memoratlara konu olan olayları yaşadıklarını söylemişlerdir. Kaynak kişilerin saydıkları bu unsurlar kimya, psikoloji gibi çeşitli bilim dallarının konularıdır. Halkbilimi normatif bir bilimdir. Bu yüzden biz alan araştırmamızda kaynak kişilerin anlattıklarını olduğu gibi derledik. Kaynak kişilerin bazıları büyüklerinden dinledikleri tabiatüstü hikayeleri dinleyip etkilendiklerini bu yüzden memorata konu olan olayları yaşadıklarını söylemişlerdir. Bazıları da başlarından geçen ya da dinledikleri olağan olayları öncelikle memoratmış gibi anlatıp dinleyicide merak uyandırıp hikayenin sonuna ise olağan bir olay olduğunu söyleyerek memoratı alaya almışlardır. Bu duruma alan araştırmamızdan şu örneği verebiliriz:

1. Bak sana bir anımı anlatayım. Bir akşam İstanbul'dan geldim. Gece vardiyasında uykusuzdum. Ocağın bir noktasında su basan tulumbalar var. O yere de bir kulübe yapılmış. Soğuk olmasın diye. Oraya yattım. Aynı bu florasandan bir florasan var. Etrafına da bir gazete serdim. Işıқта uyuyamıyorum diye etrafı iyice karanlık yaptım. Lambamı da söndürdüm uyudum. Artık rüyamda mı oluyor gerçekte mi oluyor bilmiyorum. Bir kedi miyavlıyor ama bir türlü kendime gelemiyorum. Kalkacak oluyorum kalkamıyorum. Hiçbir şey yapamıyorum ama bir kedi sesi geliyor. Miyavlıyor. Bir ara benim aklıma besmele çekmek geldi. Besmele çektim. Doğruldu. Hemen florasanın gazetesini kopardım. Baktım gerekten kedi gelmiş orada kapıda kedi miyavlıyor.(KK: Nail Hastürk)

2. Bir gün bir arkadaş varagelden yukarı çıkıyormuş. Varagel dediğimiz de bu baş yukarı yürüme çıkılan yer. Arkasından da bir ses geliyor bunun. Adam korkuyor. Koşuyor koşuyor koşuyor. Habire koşuyor. Arkasına da bakamıyor. Tekmiş kendisi. Tam son bir kapıya geliyor. Kapıyı da açamıyor. Kalmış orda. Bir de bakıyor ki arakasından poşet geliyor. Hani rüzgar aşağıdan geldiği için, poşette boş olduğundan poşeti havalandırmış. Zaman zamanda poşet ses yapıyor. Adam da korkusundan arkasına dönüp bakamıyor. Aslında bu eskilerin anlattıklarından etkilenmiş, dönüp de arkasına bakamamış. (KK: Nail Hastürk)

3. Karşıda bir ışık görüyorsun. Sonra ışığa gidip baktığında illa ki bir işçi olduğunu biliyorsun.(Gülüşmeler. Bu anlatıda ocak sahibiyile ilgili anlatılanlar dalgaya almak niyeti vardı.) (KK: Hüseyin Oruç)

4.Ocak sahibi ile ilgili anılarını anlatanlar oluyordu. Ya karşıda ışık gördüm diyor. Yanına gidip baktığımda kimse yoktu diyor. Ama onlar hayal gücünü güzel çalıştırmışlar demek ki diyorduk biz de. (KK: Hüseyin Oruç)

5.Hani 300de seyislerin katırların durduğu bölüm var ya orda bizim işe yeni başladığımızda 88de anlatıyorlardı. Orda elektrik trafosu ardı. Elektrikçiler anlatıyordu bunu. işte biz orda işte nöbetteyken uyuyorduk işte ocak sahibi beni ordan almış öte tarafa geçirmiş falan diye anlatıyorlardı. ocak sahibi geldi falan diye anlatıyorlardı tabi bize de o zaman biz de çocuktuk 15 16 yaşında. Uyku semeği kalktı ordan kalktı bu tarafa yattı sonra da hatırlamayınca ocak sahibi geldi demiştir. (KK: Nevzat Yavuz)

Alaaddin Kara üzülmez müessesinde elektronik bölümünde halen çalışmaya devam etmekte. Kendisinin "Bir Mendil Kömür" adlı ödüllü kitabı vardır. entelektüel birikimi ve tecrübesi bu kitabın oluşmasında etkili olmuştur. Kitabı üzerine biraz konuştuğunda sonra kitabın küçük bir bölümünde konumuzla alakalı olağanüstü bir yaratıktan bahsettiğini dile getirdik. bu yaratığın bir dudağı yerde bir dudağı gökte madende işçiler tarafından Arap olarak adlandırılan korkunç bir yaratık. Adı geçen Arap adlı yaratığı sorduğumuzda bize Alaaddin Bey şunları söyledi:

6.Madende çalışıp da Araptan bahsetmeyen ya da bilmeyen madenci yoktur. Eskiden daha çok bilinen ve bahsedilen bir şeydi. Şimdi çalışanlarımızın tahsil düzeyi yüksek olduğu için böyle şeylere inan olmuyor. Bizim zamanımıza işe ilk başladığımız zaman terk edilen karanlık yerlere kimse gidemezdi korkudan, karşımıza çıkacak diye, bir şaplağını tokadını yiyeceğiz diye.(Gülüşme) Bizlere madene inmeden anlatılıyordu bu anlatılar, evet. Örneğin gecenin karanlığında, dağın tepesinde mesela kadıbacayı ele alalım. Orada bir baca ağzı var. Ormanın içerisi kimse de yok. Kapıda bir tane bekçi var. Bir de seyis var örneğin. Onların ikisi bir araya geldi mi uydurarak konuşuyor bu konuları. Gece karanlıkta onu dinleyen işe yeni girmiş bir yedeği düşün. Bir de onu korkutmak için abartarak anlatıyorlar. Bire bin katarak anlatıyorlar. Ondan sonra o çocuk ne yapsın o garibim o karanlıkta elindeki lambasıyla nasıl insin? Hatta bazen korkuyu abartmak için onları(yedekleri) gönderirlerdi. Peşinden kestaneyi taş atar gibi atarlardı korkuturlardı onları. Bak ataş atıyor Arap ya da bak gökten taş yağıyor diye korkuturlardı onları.(KK: Aladdin Kara)

7. Size duyduklarından bu konuda şunu anlatabilirim. Bir barutçu arkadaş anlatıyor bana. Ben oturdum dinliyordum diyor. O sırada karşıma Arap geldi diyor. Bana niye oturuyorsun burda diye iki tane çaktı diyor. O çakınca kafamda davul zurna ötmeye başladı diyor. o böyle anlatıyor bana. Doğru mu söylüyorsun çaktı mı sana diyorum, çaktı diyor. Bu sefer ben bu anlattığının gerisini araştırmaya başladım. bu barutçu terk edilen bir bacanın önünde oturuyor. Kanlı bacaya yakın bir yere oturmuş işte. Oraya oturursan dayağı yersin işte dedik. Anlatan barutçu arkadaşım şu yorumu

yaptı: Orada Arayı gördüğünü. Çünkü oranın sahipli olduğunu orada insanların öldüğünü ve ölen kişilerin ruhlarının orayı terk etmediğini söyledi. Doğrudur. Öyledir. Öyle inanıyor. Ama bilimsel olarak baktığında orası gazlı bir yer. Yani havasız bir yer. Havasız bir yerde oturursan önce adamın kulağında çanlar çalar yani. Kafada zonklama olur. Davul gibi kafan zonk zonk eder. Kafasında davul çalması budur. Zil çalması kulak çınlamasıdır. Kulak çın çın çın öter yani sanki zil çalıyormuş gibi. Havasız yerde oturuyorsun kafan zonkluyor kulakların çınlıyor artık devreler karışmaya başlar yani. Havasız bir yerde böyle uçuyormuşsun gibi olursun. Hiç baş ağrısı veya vücudunda ağrı olmaz. Metan olan yerde ölüm çok güzeldir. Dış dünya devam ediyordur ama havasız yerdeki kişi uyku halindedir. (KK: Alaaddin Kara)

SONUÇ

Zonguldak Havalisinde Maden Folklorunda Memoratlar başlıklı çalışmaya Zonguldak'ın adının anlamı, coğrafi konumu, tarihi ve kültürel öğeleri hakkında genel bilgi verilerek başlanmıştır. Kömürün tanımı yapıldıktan sonra birinci bölümde Zonguldak kömür tarihinin başlangıcından bugüne kadar işletmeciliği hakkında genel bilgiler verilmiştir. Esasen bu birinci bölüm birçok yüksek lisans ve doktora tezinin konusu olmuş kadar kapsamlı bir konudur. Bu yüzden sınırlı kaynaklardan yararlanarak olabildiğince genel bilgiler verilmiştir ve bu bilgileri tamamlayan tablolardan yararlanılmıştır.

19. yy.da Uzun Mehmet tarafından bulunan taşkömüründen sonra Osmanlı da kömürü sanayisinde, özellikle donanmasında kullanmaya başlamıştır.

Zonguldak işgal edilmeden evvel yerli müslim ve gayrimüslim ocak sahipleri tarafından işletilmiştir. İşgalden sonra yabancı sermaye maden ocaklarına girmiş ve yabancı şirketler tarafından işletilmeye başlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü Zonguldak Havzası maden folklorunu oluşturmaktadır. Bu bölümde maden folkloru meslek folkloru olarak ele alınmıştır. Meslek folkloru için özellikle Mehmet Aça ve Pınar Karataş'ın meslek folklorunu ele alan kitaplarından yararlanılmıştır. Bu kitaplardaki başlıklardan ikinci bölümün başlıkları oluşturulmuştur.

Alan araştırmasında 70'den fazla kaynak kişi ile görüşülmüş 70 kaynak kişinin bilgisi kaydedilmiştir Bu görüşmeler tarafımız tarafından sorular "İlk gün şakası yaptınız mı veya size yapıldı mı? İlk gününüz nasıldı? Unutamadığını bir anınız var mı? Kaza geçirdiniz mi? Ocak sahibini gördünüz mü?" vb sorularla yönlendirilmiştir. Bu yüz yüze yapılan ve daha çok doğal ortamda olmasına özen gösterilen mülakatlardaki konuşmalar çalışmanın genel ve alt başlıklarını oluşturmuştur. Görüşmeler daha çok TTK Müesseselerinde çalışanlarla ve emeklilerle yapılmış olup kişiler iş yerlerinde, evlerinde ve daha çok vakit geçirildikleri, emeklilerin takıldığı kahvehanelerde olmuştur.

Bu bölümde Zonguldak havalisindeki madenciliğin ne olduğu, madencinin önceliği madencinin iş ahlakı gibi alt başlıklar halinde; mesleki hiyerarşi, sözlü iletişim, madencilikte sözlü iletişim, ilk kadın madenci, madenciler günü, madencinin dili jargon

ve argo kullanımı genel başlıklar, madenciler etrafında gelişen anlatılar ve bu anlatıların alt başlıkları şakalar, kaza anlatıları, ilk iş günü anlatıları, unutulmayan anılar olarak ele alınmıştır. Yukarıda da söylendiği gibi bu başlıklar alandan derlenen görüşmelerle oluşan özgün başlıklardır.

Farelerle yapılan şakalar, 2; Madencinin yemeğini alarak yapılan şakalar, 2; Çalışmamak için yapılan şakalar 1; Ocakta iş başındayken yapılan şakalar 11; Korkutmak için yapılan şakalar 5; Uyuyanlara yapılan şakalar 1; Yeni gelenlere yapılan ilk gün şakaları 12; Şakaya şakayla karşılık verme 1; Şaka yapmayı planlarken şakalananlar 1 olmak üzere şakalar ile ilgili anlatılan toplam 36 anlatı vardır.

Tanık olunan ölümlü kaza anıları 16; Kişilerin grizu ve göçükte kendilerinin geçirdiği kazalar 3; Kişilerin kendi başından geçen kazalar 7 olmak üzere kazalarla ilgili anlatılar toplamda 26 anlatı vardır.

İlk iş günü anıları 4 ve unutulmayan anılar 8 olmak üzere toplamda 12 anlatı vardır.

İkinci bölümde toplamda 77 anlatı derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde memorat türünün kendi içinde anlatımı ve icrası, oluşum süreci ve çeşitleri, yapısı, işlevleri olarak alt başlıklar halinde anlatılmıştır.

Madencilikte gelişen halk inançları herkesin yaptığı bildiğini okuma, besmele çekme şeklindedir. Bundaki neden ise madenciliğin gerçekçi koşullara dayanmasıdır. Madenciler yaşadıkları olağanüstü tecrübelerle inanmakla birlikte kendilerince de gerçekçi sebeplerle açıklamışlardır. Ayrıca halk inançlarının gelişmemesinin bir diğer nedeni yanlarında götürdükleri eşyaların sınırlı olmasıdır. İhmalsizlikle herhangi bir kazaya sebebiyet vermenin cezası ağırdır madencilikte. Bu yüzden madenciler kendilerine çizilen sınırlar içinde en makul halk inançlarını uygulamaktalar.

Çalışmanın devamında memoratlar temalarına göre ayrılmıştır. Alandan derlenen memoratlar Uykuda ve Uyku ile Uyanıklık Arasında Yaşanan Memoratlar 13; Yalnızlık Halinde Yaşanan Memoratlar 5; Mekana Bağlı Memoratlar 5; İşe Gitmeden Önce, İş Anıda veya İşten Dönüşte Yaşanan Memoratlar 13; Kaza Anıda Yaşanan Memoratlar

1; Yazılı Kaynaklardan Derlenen Memoratlar 3 olmak üzere çalışmanın üçünü bölümü 40 memorattan oluşmaktadır.

İnanmayanların tutumu memoratın icrasını etkilemiştir. Anlatıcılar kendilerine inanmayanların yanında anlatmak istememişler ya da onları ikna etmek için birkaç defa aynı şeyi tekrar etmişlerdir ya da inanmayanların küçümser davranışlarından kaçınmak için hiç anlatmamışlardır. Memorat anlatımında bağlam hem destekleyici hem de engelleyici unsur olmuştur.

Diğer başlık ise madenlerde olağanüstü şekilde görülen veya kendi varlığını hissettiren ocak sahibi, Arap, karabasan, karabatak, ayı basan, ocak adamı gibi çeşitli isimlerle adlandırılan varlıktır. Ocak sahibi denilen bu olağanüstü varlık esasında eski Türk inancı animizin devamıdır. Aynı zamana mitolojik kökeni de bulunmaktadır. Olağanüstü iye bazen işçiye yardımcı olmakta bazen de onu korkutup kötü davranmaktadır. Ocak sahibi genellikle yalnız çalışanlara, ekmek kııntısı üzerine yatanlara veya üzerine hacet giderenlere görülmekte ve Daha çok uykuda rahatsız etmektedir. Ocak sahibi her zaman kötü değildir. Yapılmayacak bir işi yaparak da madenciye yardımcı olmaktadır. Yaygın görüşe göre ocak sahibi denilen iye maden şehitleridir. Çeşitli kazalar sonucu hayatını kaybeden madencilerin ruhlarıdır. Bu ruhlar bazen öte dünyada bazen de bu dünyadadır ya da iki dünya arasında sıkışıp kalmıştır.

Madenler memorata konu olabilecek hadiseleri yaşamak için uygun ortamlardır. Madenci tabiriyle eski madenciler bu olağanüstü hikayeleri daha çok anlatırlarken özellikle 2000 ve sonra maden girişilirlen yaşananlar be anlatılarla azalmıştır. Bunda teknolojinin ve getirilerinin etkisi büyüktür. Eski madenciler yeni işe girenlere bu memoratları anlatarak onları hem korkutmakta ve böylece eğlenmekte hem de iş güvenliğini sağlamaktadırlar.

Özetle bu çalışma derlenen memoratlar ve ikinci bölümde madenciliğin meslek folkloru olarak incelenmesi bakımından ilktir. Bugüne kadar memorat türü ile ilgili bilimsel çalışmalar bir yere özgü olarak ele alınmakta iken bu çalışmamız ile memorat türü meslek folkloru bağlamında başlı başına bir konu olarak ele alınmıştır.

KAYNAK KİŞİLER

- Abdullah Aydın, 1978 doğumlu, Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Abdullah Cesur, 1965 doğumlu, Madenci Nezaretçi Şefi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Adem Turgut, 1974 doğumlu, Ocak Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Ahmet Eyrilmez, Puantör, (1984-2012) TTK Armutçuk Müessesesi
- Ahmet Öztürk, PDKS Şefi, TTK Üzülmez Müessesesi
- Ali Yavuz, 1979 doğumlu, Emekli Muhaberrat, (1970-1995) TTK Armutçuk Müessesesi
- Aydın Ercan, 1972 doğumlu, Ocak Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Ayhan Açıkgöz, Büyük Hazırlık Şef Yardımcısı, TTK Armutçuk Müessesesi
- Bahaattin Hatıl, PDKS Operatörü, TTK Üzülmez Müessesesi
- Baki Erdem, 1963 doğumlu, Emekli Kazmacı, (1987-2011), TTK Armutçuk Müessesesi
- Bayram Gültekin, 1970 doğumlu, Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Cevdet Yumurtacı, 1973 doğumlu Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi,
- Ertan Yalçın, 1978 doğumlu, Elektro Mekanik Bakım Bant Ustası, TTK Armutçuk Müessesesi
- Ethem Keskin, 1954 doğumlu, Emekli Bakım Ustası (mekanizasyon), TTK Armutçuk Müessesesi
- Faik Alp, Kozlu Müessese Müdür Yardımcısı, Teknik Üretim Maden BaşMühendisi, Kozlu Müessesesi
- Faruk Aslan, 1975 doğumlu, Tulumbacı, TTK Armutçuk Müessesesi
- Günay Gövenç, PDKS Bilgi İşlem, TTK Üzülmez Müessesesi
- Halil Okur, 1968 doğumlu, Büyük Hazırlık Şefi, TTK Armutçuk Müessesesi,
- Halil Sağlam, 1972 doğumlu, Elektro Mekanik Bakım Bant Ustası, TTK Armutçuk Müessesesi
- Halit Aydın, 1966 doğumlu, Nakliyat Nezaretçisi, TTK Kozlu Müessesesi

- Hanefi Oruç, Başmühendis, TTK Kozlu Müessesesi
- Hasan Adıyaman, Nakliyat İşçisi, (1972- 1994) TTK Armutçuk Müessesesi
- Hüseyin Oruç, Elektronik İşçisi (Ocak Elektrikçisi), TTK Armutçuk Müessesesi
- Hüseyin Uruç, 1977 doğumlu, Erken Uyarı Servisi İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi,
- İhsan Yavuz, 1963 doğumlu, Emekli Kazmacı (1992-2007), TTK Armutçuk Müessesesi
- İsa Türkoğlu, 1963 doğumlu, Mekanizasyon Pres Ustası, TTK Armutçuk Müessesesi
- İsmail Aslan, 1971 doğumlu, İşçi Emniyet Güvenliği İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- İsmail Keskin, 1975 doğumlu, Kuyu İşçisi(Saççı), Hema A.Ş. Özel Maden Şirketi
- Kadir Keskin, 1954 doğumlu, Emekli Nakliye İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Kazım Eyübler, 1958 doğumlu, Elektro Mekanik Vinç Bakım Şefi, TTK Kozlu Müessesesi
- Kazım Yavuz, 1944 doğumlu, Emekli Kazmacı, TTK Armutçuk Müessesesi
- Kenan Aydın, 1972 doğumlu, Emekli Hazırlık İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Mehmet Ertuğrul, 1958 doğumlu, Emekli Kazmacı, TTK Armutçuk Müessesesi
- Metin Artırmak, Armutçuk Amele Şube Başkanı, Memur, TTK Armutçuk Müessesesi
- Muhammet Akyüz, 1975 doğumlu, Kazmacı Ustası, TTK Armutçuk Müessesesi
- Muhammet Cindoruk, 1975 doğumlu, Emniyet Bölümü İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Muhammet Taşçı, 1964 doğumlu, Nakliyat İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Muhittin Kılıç, 1975 doğumlu, Tulumbacı, TTK Armutçuk Müessesesi
- Murat Altınok, Kuyular Bakım Makine Mühendisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Mustafa Civelek, Emekli Anakaya Tarama Ustası (Bağ söküm işçisi), (1981-2002) TTK Armutçuk Müessesesi
- Mustafa Sarıgül, PDKS Bilgi İşlem, TTK Üzülmez Müessesesi
- Mustafa Turan, Emekli Tamir Tarama İşçisi, (1985-2002) TTK Armutçuk Müessesesi
- Mustafa Yılmaz, 1947 doğumlu, Emekli Başmadenci, TTK Armutçuk Müessesesi
- Nail Hastürk, Maden Şefi(Nezaretçi), TTK Armutçuk (25 yıllık çalışan)
- Nevruz Ertuğrul, 1980 doğumlu, Kuyu İşçisi (Saççı), Hema A.Ş. Özel Maden Şirketi

- Nevzat Yavuz, 1972 doğumlu, Mekanik İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Orhan Dikici, 1961 doğumlu, Ocak Elektrikçisi Nezaretçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Önder Yıldırım, Emekli Elektronik İşçisi, (2000-2015) TTK Armutçuk Müessesesi
- Rasim Aslan, 1983 doğumlu, Kuyu Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Recep Bulut, 1970 doğumlu, Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Recep Danacıoğlu, Üzülmez Müessese Müdürü, TTK Üzülmez Müessesesi
- Recep Egeli, 1944 doğumlu, Emekli Tarama Tahkimat Nezaretçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Recep Erdoğan, Emekli Elektronik İşçisi (Ocak Elektrikçisi) (1985 -2008) TTK Armutçuk Müessesesi
- Recep Öztürk, 1950 doğumlu, Emekli Ocak Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Sadık Yücel, Büyük Hazırlık Başmühendisi, TTK Kozlu Müessesesi, (3 Mart 1992 Kozlu Grizusundan sağ kurtulmuş.)
- Satılmış Aydın, Mekanizasyon Posta Şefi, TTK Üzülmez Müessesesi
- Sebahi Aynalı, Nezaretçi Şefi, TTK Kozlu Müessesesi
- Sedat Güngör, Kozlu Müessese Müdür Yardımcısı, TTK Kozlu Müessesesi
- Soner Uyan, 1976 doğumlu, Vinç İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Şaban Durmuş, 1964 doğumlu, Emekli Kazmacı (1992-2006), TTK Armutçuk Müessesesi
- Şeref Sezer, 1980 doğumlu, Hazırlık Bölümü İşçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Tekin Baba, Emekli Elektronik İşçisi, (1985- 2007) TTK Armutçuk Müessesesi
- Temel Turan, 1963 doğumlu, Yazı İşleri Şefi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Tuncay Gazitepe, 1975 doğumlu, Ocak Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Turan Erdem, 1960 doğumlu, Ocak Elektrikçisi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Turan Yılmaz, 1946 doğumlu, Emekli Nezaretçi, TTK Armutçuk Müessesesi
- Ünal Porsuk, 1974 doğumlu, Nakliyat Bölümü Kartiye İşçisi, TTK Kozlu Müessesesi
- Vedat Polşak, Kazı Ustası (Kazmacı), TTK Armutçuk Müessesesi
- Yenal Uncu, 1983 doğumlu, Nezaretçi, TTK Kozlu Müessesesi

Yener Arslan, 1983 doğumlu, Nezaretçi Şef Yardımcısı, TTK Kozlu Müessesesi

KAYNAKÇA

- Abalı, İsmail (2008); Meslek folkloru Bağlamında Zeytincilik (Gözkaya Köyü/ Aydın Örneği), Ulakbilge dergisi, Cilt 2, Sayı 3 s.115- 139
- Aça, Mustafa (2018); Dağların Efendileri Doğu Karadeniz Havancılık ve Çobanlık Kültürü, Gece Kitaplığı, Ankara
- Akış, Ayhan; Baştürk, Kaya; Mesut Şimşek (2016); İnsan, Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16- 18 Ekim 2014, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No:11, s.484- 494, Zonguldak
- Albayrak, Nurettin (2004); Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul
- AlpTekin, Ali Berat (2002); Taşeli Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara
- Artun, Erman (2009); Türk Halkbilimi, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Artun, Erman (2016); Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri Edebiyat Tarihi/ Metinler, Karahan Kitabevi, Adana
- Birkalan, Hande (2002);Sözlü Gelenekte Yeni Türler, Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı 26- 28 Mayıs Bildiriler, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Boratav, Pertev Naili (1982); Folklor ve Edebiyat, Adam Yayıncılık, Ankara
- Boratav, Pertev Naili (1992); Zaman Zaman İçinde, Adam Yayıncılık, İstanbul
- Boratav, Pertev Naili(2000); Halk Edebiyatı Dersleri, Tarih Vakfı Yayıncılık, İstanbul
- Boratav, Pertev Naili(2013); 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Bilgesu Yayıncılık, İstanbul
- Boyraz, Şeref (2008); Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler, Folklor / Edebiyat dergisi, Sayı: 54, s.105-118.
- Bruhl, Lucien Levy (2006); İlkel İnsanda Ruh Anlayışı, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Bruhl, Lucien Levy (2006); İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Çakır, Alaaddin (2013); Zonguldak'ın Madencilik Tarihi ve Kültürü Ders Notları, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Maden Mühendisliği Bölümü, Zonguldak
- Çobanoğlu, Özkul (2003); Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Akçağ Yayınları, Ankara

- Çobanoğlu, Özkul (2011);Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara
- Çobanoğlu, Özkul (2012); Halkbilimi Kuramları ve araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012
- Dégh, Linda; Vázsonyi, Andrew (2015); Memorat ve Ön-memorat Millî Folklor dergisi, Yıl 27, Sayı 105, s.131- 146
- Derdiçok, Nükte Sevim; Fedakar, Pınar (2016); Meslek Folkloru Bağlamında Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
- Develioğlu Ferit (2013); Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara
- Duymaz, Ali; Şahin, Halil İbrahim (2010); MEslek folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikayeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Millî Folklor dergisi, Yıl: 22, Sayı: 87 s. 101-121
- Elçin Şükrü (1997) Halk Edebiyatı Araştırmaları 1, Akçağ Yayınları, Ankara
- Elçin, Şükrü (2010); Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara
- Eliade, Mircea (2001); Mitlerin Özellikleri, Om Yayınevi, İstanbul
- Eriçok, Recep Emre; Falay, Nihat (2016);); İnsan, Kimlik, Mekan Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16- 18 Ekim 2014, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No:11 s. 229- 244
- Eti Maden Sözlüğü, <http://www.etimaden.gov.tr>
- Fikret Karaman vd., Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006
- Günay, Umay Türkeş (2011); Elazığ Masalları ve Propp Metodu, Akçağ Yayınları, Ankara
- Hallaç, Ahmet Tacetdin (2018); Memorat Kavramının Tanımlarındaki Belirsizlik ve Bir Tanım Denemesi, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt:2, Say:2, s. 181-211
- Hallaç, Ahmet Tacetdin (2018); Memorat Türünde Sınıflandırmalar ve Alt Kategoriler Üzerine Bayterek International Journal of Academic Research dergisi, Cilt:1 Sayı:2 s. 149-167
- Kaderli, Zehra (2008); Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara
- Kalafat, Yaşar (2007);Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları IV, Lalezar Yayınevi, Ankara

- Kalyoncu, Hamit (2005); Kömürde Aan iek, Pervaz Yayınları, Ankara
- Kara, Alaaddin (2011); BİR Mendil Kömür, Kurgu kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- Kara, Murat (2010); Son Mükellefler Ereğli Havzası'nda Zorunlu alıştırma (1940-1947); Ares Yayınları, İstanbul
- Karataş, Pınar (2017); İnsanlar İkiye Ayrılır: Meslek Folkloru Bağlamında Hekimlik, Grafiker Yayınları, Ankara
- Karauğuz, Tahir (2011); Kuvaiye Milliye Ruhuyla Bir  m r, Turuva Yayınları, İstanbul
- Kaya, Muharrem (2011); Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Anadolu'daki Efsanelerde İzleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Kızıloğlu, Müjdat (2013); Tortum Köylerinde Derlenen Memoratlar  zerine Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Koç, Adem (2012), Adem Koç'un " ryan Hızır Ocağı Taliplerinden Zehra Kayacık ve Memoratlarının Etkisiyle Oluşan Nefesleri  zerine, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma dergisi, Sayı: 63 s.265-296
- Kullanılan Formeller", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, s. 148-154.
- Kunos, İğnas (1978); Türk Halk Edebiyatı, Kervan Kitapçılık, İstanbul
- Malinowski, B.(1990); B y , Bilim ve Din, Kabalcı Yayınları, İstanbul
- Oğuz M. ,Ocal; Ekici, Metin; Aa, Mehmet; Düzgün, Dilaver; Akarpınar R., Bahar; Arslan, Mustafa; Yılmaz, Aktan Müge; Eker, Gülin  ğ t;  zkan, Tuba (2010); Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010
-  mek, Fatih, (2011); Taşkömürü Maden İşçilerinde Dini Hayat (Zonguldak Kozlu  rneği), Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi)Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
-  rnek, Sedat Veyis (1971); Anadolu Folklorunda  l m, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara
-  rnek, Sedat Veyis (1977); Türk Halkbilimi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
-  rnek, Sedat Veyis (1995); 100 Soruda İlkelerde Din, B y , Sanat, Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul
-  zkırmılı, Atilla (1987); Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.2, Cem Yayınları, İstanbul

- Pehlivan, Gürol (2009); Dini Şahsiyetler Etrafında Oluşan, Anlatılar, Milli Folklor dergisi, Yıl :21, Sayı:83, s. 83- 96
- R. Bascom, William, Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatıları, Milli Folklor dergisi, Yıl:15, Sayı:59, s. 76-95
- Roux, Jean- Paul (1999); Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul
- Roux, Jean- Paul (2012); Eski Türk Mitolojisi, Bilgesu Yayıncılık, Ankara
- Sakaoğlu, Saim (1992); "Masaldan Masal bilimine Geçiş ve Türk Masallarının Kaynakları Üzerine", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II, 323-329, Ankara
- Sakaoğlu, Saim (2002); Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Akçağ Yayınları, Ankara
- Sakaoğlu, Saim (2009); "Masalların Oluşumu Üzerine Farklı Bir Yaklaşım", Milli Folklor Dergisi, Yıl:21, Sayı:84
- Sakaoğlu, Saim (2011); 101 Anadolu Efsaneleri, Akçağ Yayınevi, Ankara
- Sakaoğlu, Saim (2017); Masal Araştırmaları, Akçay Yayınları, Ankara
- Sakaoğlu, Saim(1974); "Formel Kavramı ve Türk Masallarında Benzer Durumlarda
- Seyidoğlu, Bilge (1985); Erzurum Efsaneleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara
- Seyidoğlu, Bilge (2016); Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar (Metinler Açıklamalar), Dergah Yayınları, Ankara
- Şimşek, Esmâ (2001); Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 15, sayfa 347
- Tezel, Naki (1968); Türk Halk Edebiyatında Masal, Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- TTK Resmi İnternet Sayfası, <http://www.taskomuru.gov.tr/>
- Yurtoğlu, Nadir (2016); Türkiye'de Zonguldak- Ereğli Kömür Havzasının Yapısal Analizi (1920- 1960) Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVI/33 (2016- Güz) s. 211-256
- Zonguldak Valiliği Resmi İnternet Sitesi, <http://www.zonguldak.gov.tr/>

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

...TÜRK HALKBİLİMİ..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih 27/08/2019

Tez Başlığı : ZONGULDAK HAVALİSİNDE MADEN FOLKLORUNDA MEMORATLAR

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 144 sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

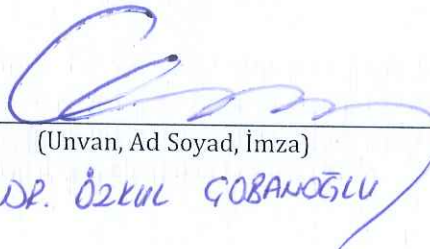
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: BERNA TURAN
Öğrenci No: N13235688
Anabilim Dalı: TÜRK HALKBİLİMİ
Programı: YÜKSEK LİSANS

Tarih ve İmza
27.08.2019
B. Turan

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

(Unvan, Ad Soyad, İmza)
PROF. DR. ÖZGÜL GÖKANOĞLU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HALKBİLİMİ..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27.08.2019

Tez Başlığı: ZONGULDAK HAVASINDA MADEN FOLKLORUNDA MEMORATLAR

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: BERNA TURAN

27.08.2019

Öğrenci No: 113235688

Berna Turan

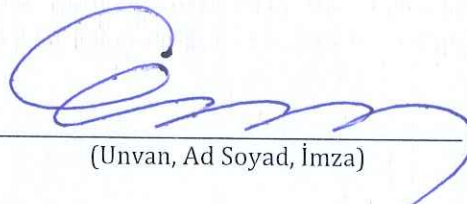
Anabilim Dalı: TÜRK HALKBİLİMİ

Programı:

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

PROF. DR. ÖZKUL GÖBANOĞLU

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY